

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

**Etické aspekty sociální práce s mnohoproblémovými
rodinami**

Vedoucí práce: Doc. Michal Opatrný, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Pavla Šindelářová

Obor: Etika v sociální práci

Ročník: 2.

2016

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 30. 03. 2016

.....

Poděkování

Tímto děkuji Doc. Michalovi Opatrnému, Dr. theol. za metodické vedení práce, jeho ochotu a cenné rady. Také děkuji svým rodičům a přátelům za podporu a trpělivost, kterou se mnou měli během psaní práce.

Úvod.....	6
1 Hodnoty a etika v sociální práci	9
1.1 Hodnoty jako filosofická kategorie	9
1.2 Hodnoty v práci sociálního pracovníka	10
1.3 Etika sociální práce jako pomáhající profese	13
1.4 Sociální práce v praxi	15
2 Rodina jako sociální instituce.....	19
2.1 Česká rodina druhé poloviny 20. století	20
2.2 Současná česká rodina	23
2.3 Postmoderní pohled na rodinu	24
2.4 Teologické pojetí současné rodiny.....	26
2.5 Rodinné fungování	31
2.6 Rodiny funkční a dysfunkční	33
2.6.1 Funkční rodina	33
2.6.2 Dysfunkční rodina	35
2.7 Deviantní a patologické jevy v problémových rodinách	35
2.7.1 Psychická deprivace dítěte	36
2.7.2 Anomální osobnosti rodičů	38
2.7.3 Neúplná rodina, náhradní výchova a výchova ústavní.	39
2.7.4 Problematika týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN- Child and Neglect).....	42
2.8 Mnoho problémová rodina.....	44
2.9 Romská rodina	46
3 Sociální práce s mnoho problémovými rodinami	48
3.1 Vybrané typy mnoho problémových rodin a jejich charakteristika	49
3.1.1 Rodina ohrožující dítě	50
3.1.2 Rodiny s výskytem domácího násilí	52
3.1.3 Rodiny s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody	53
3.1.4 Rodina se závislým členem	55
3.1.5 Rodina s dítětem v náhradní výchově	58
3.1.6 Rodina s osamoceným rodičem.....	58

3.1.7 Romská rodina ohrožená sociálním vyloučením	59
3.2 Principy a cíle sociální práce s mnoho problémovými rodinami	60
3.3 Metody sociální práce s mnoho problémovými rodinami, využitelné postupy a techniky terapeutické práce	64
3.4 Vliv osobnosti sociálního pracovníka a jeho hodnotového systému.....	67
3.5 Etické aspekty sociální práce s mnohoproblémovými rodinami	68
3.4.1 Etická dilemata v soc. práci s MPR.....	68
3.4.2 Hodnoty v sociální práci vs. hodnoty mnohoproblémových rodin	75
Závěr	79
Seznam použitých zdrojů	81
Seznam zkratk	92
ABSTRAKT.....	93
ABSTRACT.....	94

Úvod

Jedním z ukazatelů kulturní a morální úrovně společnosti je systém hodnot, které jsou jak obecně přijímány a uznávány, tak podporovány ze strany státu. Každý demokratický právní stát považuje (mimo jiné) za svoje priority ochranu rodiny, manželství a rodičovství. Člověk je zpravidla během svého života členem nejméně jedné nukleární rodiny: rodiny původu (family of orientation) a rodiny, kterou sám zakládá (family of procreation). V České republice v současné době převažují nukleární rodiny tvořené pouze rodiči a jejich dětmi, více generační rodiny jsou výjimkou a vyskytují se převážně v romských komunitách. Zároveň přibývá neúplných rodin tvořených pouze dětmi a jedním z rodičů, převážně matkou. Většina psychologů se shoduje na tom, že nejpřírozenějším prostředím pro výchovu dítěte je rodina. Cílem státní rodinné politiky je omezovat počet dětí v ústavní péči a co nejvíce pomáhat ohroženým rodinám, včetně rodin v hmotné nouzi. V této souvislosti jsou často připomínány 2 rozsudky Evropského soudu ve Štrasburku, ve kterých se rodiče dětí předaných do pěstounské péče domáhali svých rodičovských práv.¹ V obou případech, které vedli rodiče dětí proti České republice, rozhodl soud, že děti byly odňaty rodičům ze strany orgánů sociálně právní ochrany dětí neprávem. Materiální bída ani špatné bytové podmínky nemohou být samy o sobě důvodem k odebrání dětí z biologické rodiny. K týmž závěrům došel v několika případech i Nejvyšší soud České republiky.

Negativním důsledkem ponechávání dětí v rodinách ale je, že přibývá dětí, které žijí v problémových rodinách, včetně rodin, které odborníci označují jako mnohoproblémové. Kvalita života těchto rodin a především kvalita života jejich dětí je podstatně horší než kvalita života jejich vrstevníků. Má výrazný vliv na budování jejich identity a výrazně snižuje jejich životní šance. Praxe ukazuje, že schopnost rodiny dobře vychovávat děti souvisí s tím, jak je začleněna do sociální sítě. Sociální síť tvoří vedle pokrevních příbuzných ze širší rodiny (prarodiče, sourozenci, strýcové, tety) i přátelé, známí, učitelé a v neposlední řadě pracovníci sociálních institucí, s nimiž každá rodina přichází do styku. Zejména v krizových situacích se prokazuje funkčnost sociálních sítí a včasná intervence může výrazně omezit sociální vyloučení. Tradiční metody sociální

---

¹ Podle Evropského soudu pro lidská práva, který dohlíží na dodržování (Evropské) Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod z roku 1950, se Česká republika v několika případech dopustila porušení práva na ochranu rodinného a soukromého života, k němuž došlo v důsledku odebrání dětí z péče rodičů a jejich umístění do náhradní ústavní péče. Takto se Evropský soud pro lidská práva vyslovil ve svých rozsudcích ve věci *Wallová a Walla proti České republice* ze dne 26. října 2006 a ve věci *Havelka a ostatní proti České republice* ze dne 21. července 2007. Vláda přijala usnesením č. 882 ze dne 7. prosince 2010 soubor opatření k těmto rozsudkům, jehož součástí byla novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí v oblastech činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí (postupy práce, multidisciplinární spolupráce), zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a dalších osob pověřených k výkonu sociálně-právní ochrany dětí.

práce koncipované především jako finanční a charitativní pomoc se ukazují jako neúčinné a prokazuje se nutnost kvalifikované terénní sociální práce.

Protože počet mnoho problémových rodin výrazně narůstá, zvolila jsem práci s nimi za téma své diplomové práce. Chci především poukázat na fakt, že sociální pracovník v rámci intervence zasahuje do života všech členů rodiny, do jejich osobních životů a jejich identity. Nechci popisovat jen služby poskytované „za přepážkou“ na úřadě, ale sociálního pracovníka, který osobně vstupuje do mnohob problémové rodiny a pokouší se najít způsob, jak zlepšit její život. Za velice významnou věc v této souvislosti považuji problematiku hodnot, a to jak hodnot, které vyznává příslušný sociální pracovník, tak hodnot, kterých si cení rodina, se kterou pracuje. Skutečností je, že přes veškeré respektování hodnotového systému klienta, se v některých mnoho problémových rodinách setká s jevy, které zcela odporují nejen obecné morálce, ale i základním standardům péče o dítě, a které jiným hodnotovým systémem zdůvodňovat nelze, a musí se pokusit ovlivnit jak chování klientů, tak jejich hodnotový systém (např. tělesné trestání dětí, sexuální chování, užívání drog v přítomnosti dětí). V tomto případě sociální pracovník musí velice odpovědně posoudit, zda toto jednání nehraničí s trestným činem a podle toho reagovat. V řadě případů se nejedná vyloženě o trestný čin, ale o chování rodinných příslušníků, které většinová společnost vnímá jako asociální. Problematické je i to, že v zájmu sanace rodiny a zajištění jejího fungování, včetně provozu domácnosti, jí sociální pracovník radí v oblastech jako je výživa a denní režim dětí, úklid, hospodaření, finance apod. a pokouší se ukázat jim přednosti modelu rodinného fungování uplatňovaného ve většinové společnosti. V těchto situacích musí vždy jednat velice citlivě, nevystupovat v roli moralizátora, ale volit vhodné pedagogické přístupy a metody, a především plně respektovat osobnosti klientů a jejich důstojnost. V rámci předkládané diplomové práce se věnuji problematice komparace, často i střetu hodnot, které vyznávají klienti z řad mnohob problémových rodin s hodnotami vyznávanými sociálním pracovníkem, jimž dominuje blaho dítěte.

Cílem práce je identifikovat a analyzovat etické aspekty, které vyvstávají v rámci práce s mnoho problémovou rodinou a stanovit etická dilemata, která musí sociální pracovník řešit. Jako dílčí cíl je popsat samotnou sociální práci s mnohob problémovými rodinami.

Práce vychází z literárních rešerší českých a zahraničních autorů zabývajících se problematikou hodnot a etiky, především s aplikací na oblast sociální práce, jakož i s prací věnovaných problematice rodiny jako sociální instituce. Stěžejní poznatky ohledně fungování sociálních pracovníků v rámci práce s mnoho problémovými rodinami čerpá z prací z oblasti sociální práce a sociální pedagogiky, především z pera Oldřicha Matouška a jeho spolupracovníků, které konfrontuje s názory autorů mladší generace ovlivněnými filosofií postmodernismu. Nápomocné jsou i články z časopisu *Sociální práce/Sociálna práca a Listy sociální práce* a články Jindřicha Šrajera, který se též věnuje problematice rodiny z hlediska etiky. Metodologickým východiskem pro stanovení hodnot, které musí být respektovány v rámci sociální práce s mnohob problémovými rodinami v České republice je vedle profesní etiky, křesťanská

etika a tudíž především Bible, ve které lze nalézt řadu podobností zobrazujících Ježíšův vztah k bližnímu, který je hoděn následování. Z teologické literatury potom kniha *Život z víry*², kterou vydala Německá biskupská konference v roce 1995. Ze světských pramenů je nutno uvést především *Chartu lidských práv Evropské unie*³, *Úmluvu o právech dítěte*⁴ a *Listinu základních práv a svobod*⁵ z roku 1991, která je součástí *Ústavy České republiky* z roku 1993.

První kapitola předkládané práce se věnuje významu etiky v sociální práci a hodnotám, které musí sociální pracovník v rámci práce s klienty respektovat, včetně odkazu na *Etický kodex sociálních pracovníků*⁶ v České republice. Dále jsou analyzována etická dilemata, která vyvstávají v rámci sociální práce s mnoho problémovou rodinou a rozsah kompetencí sociálního pracovníka, určující míru jeho zásahů do života příslušné rodiny. V této souvislosti se zároveň zabývám osobnostními vlastnostmi sociálního pracovníka.

Druhá kapitola je věnována problematice rodiny, jakožto primární sociální skupiny a analyzuje její základní funkce. Usiluji o klasifikaci obecně uznávaných hodnot, které jsou v rámci evropské civilizace spojovány s institucí rodiny, a které by měly (dle mého) být předmětem obecného konsensu. Zdůrazňuje všeobecnou platnost křesťanských hodnot a aktuálnost propagace a aplikace křesťanské morálky, jak ve společnosti jako celku, tak v rodinném životě. Dále definuje pojem mnohobproblémová rodina a diagnostikuje problémy, které se v rámci nich nejčastěji vyskytují. Samostatně se zmiňuje o specifikách romské rodiny.

Třetí stěžejní kapitola popisuje vlastní sociální práci s mnohobproblémovými rodinami. Charakterizuje metody terénní sociální práce, analyzuje způsoby intervence ze strany sociálních pracovníků a všímá si aspektů vyplývajících ze sociálně právní ochrany dětí. Kapitola uvádí etická dilemata, která musí sociální pracovník v rámci intervencí v mnohobproblémové rodině řešit a zajímá se o střet hodnot členů mnohobproblémových rodin a sociální práce.

Závěr vyjadřuje mé osobní stanovisko k této problematice. Budu zde reflektovat poznatky, které jsem získala z předkládané diplomové práce.

---

² *Život z víry*. Překlad 2. Dílu katolického katechismu pro dospělé. 2. Vyd. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity, 2005.

³ Euroskop.cz. *Charta základních práv Evropské unie* [online].

⁴ *Úmluva o právech dítěte* [online].

⁵ Poslanecká sněmovna parlamentu ČR. *Listina základních práv a svobod* [online].

⁶ *Etický kodex sociálních pracovníků* [online].

1 Hodnoty a etika v sociální práci

Slova jako hodnoty a etika jsou v současném veřejném prostoru často frekventovanými pojmy. Hovoří se o evropských hodnotách, křesťanských hodnotách, právu člověka na individuální systém hodnot apod., aniž by byl blíže upřesňován jejich význam a obsah a existoval celospolečenský konsensus, jaké hodnoty chce naše společnost prosazovat v praxi. Teoretickým základem jsou sice mezinárodní i české dokumenty jako *Charta lidských práv Spojených národů*, *Úmluva o právech dítěte* a *Listina základních práv a svobod* z roku 1991, která je součástí *Ústavy České Republiky*⁷ z roku 1993, ale v reálném životě se přistupuje k mnoha kompromisům a ke zpochybňování tradičních hodnot. Česká společnost se, stejně jako země západní Evropy, nachází v etapě pozdní modernity a musí se vyrovnat s řadou změn, které jsou průvodním jevem nástupu globální společnosti. Zatímco modernita byla ve znaku touhy po pokroku, snahou o rozvoj profesní expertizy a také rozmachem národních států, postmodernisté odmítají konsenzus v těchto otázkách, jakož i existenci univerzálního, jednotného světa, který by bylo možno vnímat a poznat. Navrátil uvádí, že např. podle Frankla „*se člověk vymanil z říše instinktů a opustil tradice vlastní kultury. Člověku, už instinkty neříkají, co musí dělat a jeho tradice, co by měl dělat. Za těchto okolností mnohý člověk neví, co chce a dokonce ani co by měl chtít*“.⁸

1.1 Hodnoty jako filosofická kategorie

Jedním z možných výkladů hodnot je, že je lze označit jako jevy lidského prostředí (tj. přírodní výtvoř, umělé výtvoř, duchovní výtvoř (ideje), které určitá sociální skupina pokládá za podstatné pro přežití svých členů a které tvoří základ jejich blaha. Jsou tedy především výrazem jejich zájmů a každá sociální skupina si vytváří vlastní hierarchii hodnot. V oblasti filozofie lze zaznamenat zájem o hodnoty již v dobách antiky. Řecká filozofie se zabývala otázkou hodnot především v rámci úvah o nejvyšším dobru. Pro vyjádření obsahu pojmu hodnota používali termíny *axia* (hodnotný, důstojný), nebo *ethos* (zvyk, obyčej), nebo *time* (hodnocení, chtění). V současném vědeckém světě se proto pro obecnou teorii hodnot používají pojmy axiologie a timologie, zatímco etika označuje vědeckou disciplínu zabývající se otázkami morálky.⁹ V Psychologickém slovníku Hartlových je axiologie definována jako „*obor, který se zabývá definováním, systémem a hierarchizací hodnot, jejich vztahy ke společnosti a struktuře osobnosti*“.¹⁰

---

⁷ Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

⁸ FRANKL, V. In NAVRÁTIL, P., ŠEVČÍKOVÁ, S. *Sociální práce jako institucionalizace rizika v pozdně moderní době* [online].

⁹ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004, s. 17.

¹⁰ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000, s. 67.

Podobně v Akademickém slovníku cizích slov se timologie definuje jako „*filosofické učení o povaze hodnot, o jejich vzájemných vztazích i poměru ke společenským a kulturním faktorům*“.¹¹ Jako nejvýznamnější představitelé, kteří se v rámci svých učení zabývali problematikou související s hodnotami, před vlastním vznikem axiologie jako samostatné vědy jsou uváděni Platón, Aristoteles, sv. Augustin, Tomáš Akvinský, Spinoza, Kant, Schopenhauer, Nietzsche, Russel a další. Přímými předchůdci nové disciplíny byli Hermann Lotze a Franz Brentano. Lotzovo učení připravilo půdu Husserlově fenomenologii a Lewinově teorii pole. Vlastní teorie hodnot vznikla v bádenské škole novokantovců, nejvýznamnější německé filosofické škole přelomu devatenáctého a dvacátého století. Její hlavní představitel W. Windelband pojímal filosofii jako systém absolutních hodnot kultury, k nimž řadil svobodu, spravedlnost, dobro, krásu a svatost. Na jeho odkaz navázal M. Scheler a pokusil se vytvořit obecnou axiologii. Existencionální filosof a sociolog K. Jasper pokládá světový názor za prožité uspořádání hodnot a požaduje, aby byl zkoumán pomocí logiky, psychologie a sociologie. Většina filosofických a náboženských učení obsahuje mimo jiné etické a axiologické koncepty.¹² Podle Cakirpaloglu řeší axiologická učení kardinální otázky a aspekty původu a smyslu lidského jednání, jako:

- problém artikulace mravnosti, zejména subjektivní projev mravních fenoménů;
- problém lidské intencionality, zejména odhalení individuálních motivů a cílů, k nimž člověk směřuje;
- problém individuálního pojetí mravnosti, zejména výklad o povinnosti, zodpovědnosti a svobodě člověka jako sociálního tvora.¹³

1.2 Hodnoty v práci sociálního pracovníka

Práce sociálního pracovníka patří mezi tzv. pomáhající profese, u kterých očekáváme spontánní prosociální jednání. „*Míníme tím jednání, jež respektuje prospěch jiných osob, ochotu pomoci druhému, empatické chování, schopnost sdílet problémy druhých, prosazování pozitivních celospolečenských cílů atp.*“¹⁴ V sedmdesátých letech 20. století publikovala Butrymová tři hlavní předpoklady, na nichž je sociální práce založena:

- úcta (respekt) ke klientovi;
- přesvědčení o sociální povaze lidí – člověk je jedinečnou bytostí, ovšem završení této jedinečnosti závisí na ostatních lidských bytostech (jde o vzájemnost), děje se ve společnosti;

---

¹¹ PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, s. 15.

¹² Srov. KOLEKTIV AUTORŮ. *Malý sociologický slovník*. Praha: Svoboda, 1970, s. 106-107.

¹³ Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, s. 17.

¹⁴ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003, s. 9.

- víra v to, že každý jedinec je schopen změny, růstu a sebezdokonalení¹⁵

Z úcty ke klientovi, jinak lze říci, z respektu k lidské důstojnosti, zakotvené v *Listině základních práv a svobod*, vychází definice sociální práce, která byla přijata v Melbourne v červnu 2014 na konferenci pořádané IFSW¹⁶ a IASSW¹⁷: „*Sociální práce je na praxi založená profese a vědní disciplína, která podporuje sociální změnu, růst, soudržnost, podporuje zplnomocňování a osvobození člověka. Principy sociální spravedlnosti, lidských práv, společenské odpovědnosti a respektu k jinakosti jsou pro sociální práci klíčové. Sociální práce, s využitím poznatků z teorie sociální práce, společenských věd, věd o člověku a znalostí místních podmínek, napomáhá lidem a společenským strukturám zaměřit se na životní možnosti a zlepšení životních podmínek.*“¹⁸

Šlajs v souladu s novým občanským právem vymezuje sociální práci jako „ochranu a podporu lidské důstojnosti“.¹⁹ Podle Šlajse oproti socialistické úpravě, kdy společnost nesla odpovědnost za štěstí svých členů, má nyní každý právo jít za svým štěstím sám, svobodně a odpovědně.²⁰ Úkolem sociální práce v tomto pojetí je ochránit a podpořit ty, jejichž důstojnost je ohrožena. Lidskou důstojnost lze proto považovat za jednu ze základních hodnot v etice sociální práce.

Ve vnímání klientů je sociální práce především jako sociální služba a je silně pocíťován její represivní charakter, na což upozorňuje Lukáš Urbánek a přičítá to zaměření oboru na normativní přístup. Obor se mnohdy veřejnosti neprávem prezentuje jako vlastník „normy“.²¹ Na neoprávněnost tohoto přístupu upozorňuje rovněž Kopřiva (výrok se týká všech pomáhajících profesí) „není na pomáhajících, aby vynášeli mravní soudy nad klienty“.²²

Podle Navrátila je v současné době klíčový proces individualizace a v souvislosti s ním proměna pevně zakotvené identity v identitu utvářenou jako reflexní projekt. Zatímco dříve byla identita předávaná z generace na generaci jako neodvratný osud, dnes si musí každý dospělý člověk odpovědět na otázky: „Kdo jsem? A kým mám být?“ A měl by převzít konečnou odpovědnost za vlastní život. Sociální práce musí mimo jiné brát v úvahu, že někteří lidé tuto situaci bez pomoci nezvládnou. Sociální práci je možno v kontextu postmodernisty chápat jako instrument „*který chce*

¹⁵ Srov. MATOUŠEK, O. Úvod: Cíle a úrovně sociální práce. In *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 12.

¹⁶ International Federation of Social Workers.

¹⁷ International Association of schools of social workers.

¹⁸ ŠLAJS, J. *Co je sociální práce*, s. 5-6.

¹⁹ Tamtéž, s. 5-6.

²⁰ Srov. Tamtéž, s. 3.

²¹ Srov. URBÁNEK, L. Revolta sociální práce 1. *Listy sociální práce*. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky). Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, Jaro 2015. Ročník III, č. 3, s. 7-6.

²² KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2000, s. 23.

*pomoci klientům trvale reflektovat jejich životní situace, aby jim umožnil provádět rozmanitá závažná rozhodnutí týkající se života“.*²³

Povaha posouzení životní situace především vyžaduje, aby respektovala úkol sociálního pracovníka podporovat rozvoj identity a autentické biografie člověka. Mezi postoje sociálního pracovníka, který tento cíl umožňuje, patří:

- (1) ochota a připravenost sdílet s klientem více jeho intimity života;
- (2) snaha reflektovat různé stránky životní situace klienta (včetně kultury, hodnot a norem);
- (3) podpora klienta při hledání různých pohledů a významů, které pro něj prožívaná (problematická) situace může mít (identifikace kontrastů a dvojnáčetnost zážitků);
- (4) umožňovat klientovi nahlížet, jak jeho interpretace světa a zkušeností na něj zpětně působí;
- (5) akceptace, že názory, postoje a interpretace každého jednotlivce jsou platné a cenné;
- (6) uplatňování spíše konstruktivistického než objektivistického pohledu na životní situaci;
- (7) akceptace spíše partnerské než autoritativní a expertní role;
- (8) důraz na pozitivní hledisko: chování, které není postiženo problémem, je chápáno jako příklad zdravého potenciálu klienta, jako důkaz možnosti žádoucí změny;
- (9) změna se chápe jako kontinuum, malými změnami se buduje velká;
- (10) ke klientovu sociálnímu zázemí i k jeho osobním potenciím se přistupuje jako k prostředku řešení problémové situace;
- (11) s klientem se jedná partnersky, jako s expertem na vlastní život.²⁴

Podle *Etického kodexu sociálního pracovníka* v České republice je sociální práce založena na hodnotách demokracie a lidských práv, vyjádřených v *Chartě lidských práv Spojených národů* a v *Úmluvě o právech dítěte*. Etický kodex zdůrazňuje, že sociální pracovník je tu pro všechny bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu, či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti. Musí respektovat práva každého jedince i práva druhých a mít potřebné profesní kompetence a dávat přednost své profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy.²⁵ *Etický kodex sociálního pracovníka* je

---

²³ NAVRÁTIL, P. Společenský kontext sociální práce. In *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 25-45.

²⁴ Srov. Tamtéž, s. 46-47.

²⁵ Srov. *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky* [online].

ideál, který se vždy v praxi nepodaří zcela naplnit. Problém výstižně formuluje Kopřiva (týká se všech pomáhajících profesí): „*Pomáhající je připraven kdykoliv vnímat a akceptovat svou nedokonalost, slabost a zranitelnost, kterou pomáhání vyjevuje a pomocí sebereflexe a supervize napomáhat k lepšímu stavu než je ten současný.*“²⁶

Roli hodnot v sociální práci můžeme rozdělit do tří kategorií:

1. Hodnoty určují charakteristiku sociální práce. Z těchto hodnot vycházejí cíle a metody sociální práce. Každá organizace si své poslání definuje na základě hodnot, které vyznává. Jedná se o hodnoty organizace, profesní hodnoty a tyto hodnoty řídí jednání pracovníků. Chybí ale zde např. společně vyznávané hodnoty s ostatními organizacemi.

2. Hodnoty určující roli sociálního pracovníka. Dobře konající sociální pracovník si uvědomuje morální odpovědnost, je si jistý osobními hodnotami a pracuje v souladu s hodnotami profese.

3. Hodnoty regulují činnost pracovníka při výběru metod a řešení etických dilemat.²⁷

1.3 Etika sociální práce jako pomáhající profese

Práce sociálního pracovníka patří mezi povolání, jako jsou lékaři, duchovní, učitelé, psychologové, jejichž posláním je pomáhat lidem nemocným, nešťastným, chudým, sociálně vyloučeným i těm, kteří ztratili orientaci ve vlastním životě. Cílem sociální práce je pomáhat a sloužit k prospěchu potřebným. Zdánlivě jednoduchý a srozumitelný cíl. Avšak při realizaci v praxi naráží na řadu problémů a překážek a vyvolává řadu dilemat. Sociální pracovník je někdy nucen jednat proti vůli klienta, neboť ten, podle jeho názoru, nedokáže sám rozpoznat, co je pro něj dobré. Platí přitom, že „za určitých okolností dává zákon sociálnímu pracovníkovi možnosti prosazovat opatření, jež se mu zdají správná, i proti vůli klienta. Existují státy (např. Švýcarsko), kde je možno zbavit svéprávnosti toho, kdo alkoholismem, nevázaným životem, nebo způsobem, jakým nakládá s majetkem, uvádí sebe nebo svoji rodinu do stavu nouze“²⁸

Dodržování profesní etiky není vždy v rukou sociálních pracovníků. Pro sociální pracovníky jsou složité situace, kdy se dostávají do rozporu požadavky zadavatelů

---

²⁶ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*, s. 23.

²⁷ Srov. FLÍDROVÁ M., OPATRNÝ M., *Role hodnot v identitě sociální práce. Sociální práce/Sociální práce - odborná revue pro sociální práci*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2014. Ročník 14, č. 2., s. 125.

²⁸ Srov. GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010, s. 9.

a prosazování práv klienta. Za zadavatele jsou považováni volení zástupci a jimi delegované osoby (politici a manažeři), kteří by měli dle platné legislativy převzít odpovědnost za řešení nepříznivých sociálních situací svých občanů a prosazovat veřejné zájmy i další osoby, které by měli na základě kompetencí vyplývajících z právních norem činit, ale nečiní. „Zadavatelé někdy uplatňují na sociální pracovníce požadavky, které mohou být v rozporu s právy klientů, nebo svou nečinností ohrožují práva lidí, vůči kterým cítí sociální pracovníci odpovědnost.“²⁹

V určitých situacích, kdy zadavatel požaduje nějaké eticky sporné jednání, je pro sociálního pracovníka velmi obtížné proti němu protestovat, protože zadavatelé jednak disponují finančními prostředky pro organizace (v případě neziskových organizací) a mohou je i zlikvidovat a v případě veřejné správy riskují pracovníci propuštěním. Zvládáním takovýchto dilemat se zabýval Musil a Nečasová a identifikovali tři způsoby řešení dilemat. Všechny se vztahují k tzv. morálnímu ideálu, což je v kultuře určité skupiny uznaná vize žádoucího stavu věci, o jehož dosažení je podle členů dané skupiny, z hlediska jimi uznávaných hodnot žádoucí usilovat.

1) **Setrvání u dilematu**- sociální pracovníci zjistí, že je její představa v praxi nerealizovatelná. Smíří se situací a v některých případech usiluje alespoň částečně hájit práva klientů bez vědomí zadavatele.

2) **Obcházení dilematu** – sociální pracovníci zjistí, že nemohou naplnit to, co pokládají za morální ideál a nadále pracují stejným způsobem. Svůj postup si racionálně zdůvodní, aby získali pocit, že jednali správně.

3) **Změna nesourodých podmínek existujícího dilematu** – pracovníci nadále prosazují morální ideál a usilují o změnu dojednaného kontextu práce. Zdrojem odhodlání sociálních pracovníků je silná identifikace s morálním ideálem a snaha o jeho uskutečnění v praxi.³⁰

Právě třetí skupina pracovníků je nositelem profesní etiky a tito sociální pracovníci by měli dát o sobě více vědět. Luboš Urbánek upozorňuje na to, že sociální pracovníci by se měli jasně vymezit a nepodléhat tlakům současné společnosti, pokud chtějí dostát své úlohy garanta ochrany lidské důstojnosti. Běžnou praxí je výkon sociální práce zdařile odvádět v tichosti ač s mnohými obtížemi (např. nedostatek financí, nepochopení veřejnosti). Jinými slovy – úkolem sociálních pracovníků by mohlo být nechat o sobě více slyšet. I když se pro

---

²⁹ JANEBOVÁ, R., HUDEČKOVÁ, M., ZAPADLOVÁ, R., MUSILOVÁ, J. Příběhy sociálních pracovníků a pracovníků, kteří nemlčeli - Způsoby řešení dilemat. *Sociální práce/ Sociálna práca - odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2015, č. 2, s. 25-39.

³⁰ Srov. Tamtéž, s. 25-39.

většinovou společnost může sociální práce zabývat nepříjemnými tématy, je přesto nutné stále vysvětlovat její nezpochybnitelnou potřebnost³¹.

Mirka Nečasová upozorňuje na to, že většina rozhodnutí v sociální práci zahrnuje komplex etických, technických, právních, ale i politických faktorů, které jsou vzájemně propojeny. V praxi vznikají jak etické problémy, tak etická dilemata. Etickým problémem je např. když pracovník ví, že by měl klientovi poskytnout potřebnou pomoc, ale klient nespĺňuje kritéria, která pro její poskytnutí požaduje instituce, ve které pracuje. Jiným problémem, který vyvolává etická dilemata, je když pracovník stojí před dvěma nebo více víceméně nevhodnými možnostmi a musí vybrat jednu z nich. (např. právo klienta na sebeurčení a povinnost sociálního pracovníka chránit zdraví klienta). Podle Nečasové záleží na osobnosti sociálního pracovníka, jak vnímá situaci, jak je zkušený v morálním rozhodování a jaká je jeho hierarchie hodnot. Svoji roli však hraje i kontext, ve které se sociální práce provádí, na obecné rovině sociální stát, konkrétněji pak zaměstnavatelská organizace.³² Jako poznatek z hodin etiky bych dodala, že to, co je pro někoho dilema, nemusí být dilema pro druhého.

1.4 Sociální práce v praxi

Jedním z diskutovaných problémů je vztah mezi sociální prací a sociálními službami. Podstatu problému popisuje Jan Vrbický ve článku *O nevyjasněnosti vztahu sociální práce a sociálních služeb*. Vysvětluje tři modely vztahu sociální práce a sociálních služeb:

- (1) Sociální práce je vnímána jako systém podřízený sociálním službám, Toto vnímání pochází nejvíce ze strany pracovníků sociálních služeb.
- (2) Sociální služba je vnímána jako subsystém sociální práce. Tento názor převládá na straně pracovníků sociální prevence a sociálního poradenství.
- (3) Sociální práce a sociální služba jsou vnímány jako jeden systém. Toto vnímání je vlastní jak veřejnosti, tak klientům.³³

V praxi nejsou jednoznačně stanoveny podmínky pro poskytování sociálních služeb a ani není jednoznačně stanoven obsah činností sociální práce, což budí v očích veřejnosti pocity neurčitosti a netransparentnosti. Podle výše uvedeného autora to způsobuje konflikty mezi pracovníky sociálních služeb a sociálními pracovníky, či sociálními pracovníky a managementem. Vrbický předkládá názor, že obě činnosti je

---

³¹ Srov. URBÁNEK, L. *Revolta sociální práce 1, Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Jaro 2015. Ročník III, č. 3, s. 6-7.

³² Srov. NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*. In *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, s. 24.

³³ VRBICKÝ, J. *O nevyjasněnosti vztahu sociální práce a sociálních služeb*. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Jaro 2014. Ročník II. č. 1, s. 23.

třeba vnímat jako rovnocenné souběžně existující a částečně se prolínající systémy. U sociálních pracovníků by bylo namísto blíže specifikovat jak specializaci, tak odbornost.³⁴ Podle Igora Tomeše oboru chybí zákon o sociálních pracovnících, který by jasně vymezil činnost sociální práce a sociálních pracovníků. Zákon by měl respektovat rozdíly v kvalitě a obsahu práce sociálních pracovníků a měl by minimálně rozlišovat:

- a) terénní pracovníky, jako např. asistenty u klientů a pracovníky v pečovatelské službě;
- b) pracovníky provádějící případovou práci s klientem, tedy podporující a pomáhající klientům, ať ambulantně nebo v ústavech;
- c) pracovníky v poradenství, supervizi a managementu.

Každý stupeň odborné práce potřebuje jiné vzdělání, jiný výkon a jinou organizaci práce.³⁵

Východiskem pro cíle sociální práce, že posláním sociální práce pomáhat lidem při plánování života a při zlepšování kontroly nad jeho „řízením.“ Cílem sociální práce v tomto pojetí je poskytnout lidem pomoc při opětovném získání kontroly nad vlastním životem, podpora procesu seberealizace, uzdravování a získávání kompetencí, které jim umožní vést spokojený život. Sociální pracovníci by měli být vzděláváni ve schopnosti vytvářet pomáhající vztah s klienty, který podporuje seberealizaci, zvládání a uzdravení. Při práci s klientem vychází sociální pracovník především z porozumění všech souvislostí, které vytvářejí totalitu jeho životní situace a jedním z hlavních cílů sociální práce je podpora sociálního fungování. Východiskem funkcionálního modelu fungování je představa, že lidé a prostředí jsou trvale v interakci. Prostor klade na člověka určité požadavky (formuluje očekávání, definuje sociální role, vymezuje sociální a kulturní normy) a člověk je nucen na ně reagovat. Adekvátní je, když mezi člověkem a prostředím panuje rovnováha. Pokud lidé požadavky prostředí nezvládají, vzniká problém, přičemž jeho příčinou mohou být jak nedostatečné kompetence klienta, tak nepřiměřené požadavky prostředí vůči němu. Cílem sociální práce je podle Navrátila „*podporovat sociální fungování klienta tím, že mu pomáhá obnovit nebo udržovat rovnováhu mezi více či méně dostatečnou kapacitou zvládání a této kapacitě více či méně přiměřenými požadavky prostředí.*“³⁶

Matoušek základní výčet činností sociálního pracovníka, tak jak je realizován v praxi vymezuje takto.

---

³⁴ Srov. VRBICKÝ, J. *O nevyjasněnosti vztahu sociální práce a sociálních služeb*, s. 23.

³⁵ Srov. TOMEŠ, I. *Regulace profesních rolí SP. Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Podzim 2015. Ročník III. č. 4, s. 5.

³⁶ NAVRÁTIL, P. *Postmodernita v životní situaci*. In NAVRÁTIL, P. *Reflexní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 48-52.

Sociální pracovník pracuje:

- s klienty, s jejich rodinami, případně za svůj případ považuje celou rodinu;
- s přirozenými skupinami, např. s partami mládeže na městském sídlišti;
- s uměle vytvořenými skupinami, jakými jsou např. školní třídy nebo skupiny lidí trávících život v zařízení ústavní péče či ve vězení; s organizacemi, buď řídí činnost agentur poskytujících sociální služby, nebo vstupuje jako expert do organizací a pomáhá v nich řešit problémy, které je kompetentní řešit, např. formou supervize;
- s místními komunitami, tj. s lidmi žijícími v jednom místě;
- jako expert i při přípravě některých zákonů a vyhlášek, v jiných případech se jako oponent k takovým návrhům vyjadřuje.³⁷

Matoušek uvádí příklad praktických cílů sociální práce, podle Americké asociace sociálních pracovníků, která je chápe takto:

(1) *„Podpořit schopnost klienta řešit problém, adaptovat se na nároky a vyvíjet se.*

(2) *Zprostředkovat klientovi kontakt s agenturami, které mu mohou poskytnout zdroje, služby a potřebné příležitosti.*

(3) *Napomáhat tomu, aby systémy podpory klientů pracovaly humánně a efektivně (profesionální sociální pracovník může mít roli poskytovatele, organizátora služeb, supervizora, konzultanta a také obhájce klientových zájmů).*

(4) *Rozvíjet a zlepšovat sociální politiku.*“³⁸

Předložená definice cílů sociální práce je značně poplatná americkému systému, ve kterém je více rozšířeno dobrovolnictví a role státu je menší než v zemích západní Evropy i České republiky. Sociální pracovník v americkém pojetí disponuje akademickým vzděláním a musí ovládat řadu kompetencí. V České republice byl přijat kompetenční model vycházející z materiálu britské Ústřední rady pro vzdělávání a trénink v sociální práci tzv. Soustava základních kompetencí zahrnující tyto schopnosti a dovednosti:

- rozvíjet účinnou komunikaci;
- orientovat se a plánovat postup;
- podporovat a pomáhat soběstačnosti;
- zasahovat a poskytovat služby;
- přispívat k práci organizace;
- odborně růst.³⁹

---

³⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Úvod: Cíle a úrovně sociální práce*, s. 12.

³⁸ Tamtéž, s. 14.

V současné době probíhá příprava profesního zákona, který jasně definuje sociální práci jako ochranu lidské důstojnosti. Jeho účinnost je předkládána nejdříve 1. 1. 2017 a mohl by značně přispět ke zvýšení prestiže oboru.⁴⁰

---

³⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Úvod: Cíle a úrovně sociální práce*, s. 15.

⁴⁰ Srov. TOMEŠ, I. *Regulace profesních rolí SP*, s. 5.

2 Rodina jako sociální instituce

V odborné literatuře lze nalézt řadu pokusů o definici rodiny. Podle Sobotkové, je rodina natolik složitý jev, že jednotné definice lze jen těžko dosáhnout. Většina odborníků se shoduje na tom, že chápe rodinu jako systém, který funguje v prostoru a čase, v biologickém a sociálně-historickém kontextu.⁴¹ Ivo Možný uvádí, že z pohledu sociologie je možno definovat rodinu jako „*institucionální zajištění lidské reprodukce, legitimní v dané společnosti*“.⁴²

Rodina existuje od počátků vývoje lidské společnosti a, i když se její podoba v průběhu toku dějin mění, vždy zastávala a zastává určité funkce, které nemohou převzít jiné společenské instituce. Rodina představuje malou sociální skupinu, v níž jsou členové spojeni pouty příbuzenskými (rodiče a děti), manželskými či adoptivními.⁴³ Řada funkcí rodiny se vyvíjí a mění, ale základní biologická reprodukční funkce rodiny zůstává. Předmětem vědeckého zkoumání se rodina stala v 19. století, kdy francouzský sociolog Emil Durkheim vyslovil pojetí rodiny jako společenské instituce a zavedl pojem manželská rodina.⁴⁴ Současná evropská nukleární rodina skládající se pouze z rodičů a dětí se začíná formovat v 19. století, kdy zároveň stoupá význam dítěte jako specifického lidského jedince. Role v tradiční rodině byly pevně rozděleny. Muž zajišťoval rodinu materiálně a většinou (v případě městských domácností) odcházel za prací mimo domov. Žena pečovala o děti a o domácnost (v lépe situovaných domácnostech za pomoci služebných). Zároveň se předpokládalo, že se postará o staré a nemocné příslušníky širší rodiny (existence tzv. „výměnků“). Tento stav, spojený s přetrvávající autoritou otce jako hlavy rodiny, přetrvává v českých zemích až do poloviny 20. století. Přesto, že to znamenalo závislost ženy na muži, v praxi se toto tradiční rodinné uspořádání (otec živitel a matka v domácnosti), relativně osvědčilo.⁴⁵ Situace se změnila po druhé světové válce. Zatímco v zemích komunistického bloku byl odchod žen do zaměstnání vynucen politickým a ekonomickým tlakem na získání nové pracovní síly, v západních zemích bylo hlavním impulzem feministické hnutí, které zejména v době své expanze na počátku 70. let položilo velký důraz na ekonomickou nezávislost žen, prakticky spjatou s jejich zaměstnáním a vlastním příjmem.⁴⁶

---

⁴¹ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007, s. 25.

⁴² MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, *Základy sociologie*, s. 99.

⁴³ Pojem příbuzenství může být založen nejen na pokrevním příbuzenství, ale také na právním poměru, který je nahrazuje. V případě adopce jsou rodiče a děti příbuzní nikoli biologicky, ale sociálně.

⁴⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 27.

⁴⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, *Studijní texty (Sociologické nakladatelství)*, s. 14-26.

⁴⁶ Srov. MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*, s. 150.

2.1 Česká rodina druhé poloviny 20. století

Po komunistickém převratu v roce 1948 ženy masově nastoupily do zaměstnání, což přineslo změny do fungování rodiny. Podle Možného lze ve veřejném diskursu zaměstnat tři postoje k zaměstnanosti vdaných žen:

- (1) Konzervativní – vdané ženy nemají pracovat, obzvláště ne matky. Výchova dětí je podřízena těmto cílům, jinak jsou vychováváni chlapci a jinak děvčátka. Ženy nemají konkurovat mužům v soutěži o pracovní místa.
- (2) Neokonzervativní stanovisko – samozřejmá je práce bezdětných žen. Když se narodí děti, žena zaměstnání na čas opouští a vrací se do něj, až když dorůstají a její péči tolik nepotřebují.
- (3) Egalitární přístup - vychází z toho, že pro ženu není žádoucí na delší dobu přerušit pracovní kariéru a že má společnost ženu od tohoto handicapu (porušení práva na rovnost životních šancí) určitým způsobem ochránit.⁴⁷

V západních zemích byl v prvních poválečných letech prosazován model pracujícího otce a matky v domácnosti a za tím účelem byly zaváděny různé sociální dávky a příplatky k platu živitele rodiny. Postupem času si však ženy, mezi nimiž byla řada vysoce vzdělaných, vydobýly svoje práva, což znamenalo příklon k egalitárnímu modelu (práce na kratší pracovní úvazek, podnikové jesle a školky, práce z domu atd.).

Z pohledu křesťanské etiky se problematikou moderní rodiny jako protikladu rodiny předindustriální, zabýval Šrajger. Podle něj proces industrializace odstartovaný v 19. století oddělil produkci a domácnost, což v důsledku znamenalo nejen, že životní rytmus, rozdělení rolí a podoba vztahů přestaly být primárně určovány průběhem prací, ale i redukcí rodiny na jádro rodiny, které přejímá více charakter citového společenství. Konstatuje, že dnešní rodina⁴⁸ se nejen vyvazuje z řady funkcí, které zastávala v minulosti, ale že se vyvazuje i ze sociálně kontrolovaných mravních pravidel.⁴⁹ Z pohledu křesťanské etiky jde v rodinném vztahu o přirozený a nelibovolný mravní vztah, který, jak zdůrazňuje Anzenbacher, vyplývá z chápání podstaty a určení člověka. Předpokladem ke zdaru tohoto vztahu je láska, která není redukována na pouhou emocionální přitažlivost.⁵⁰ Podle Šrajgera jsou v moderní společnosti v důsledku uplatňování existenčních cílů zprofanovány pozitivní hodnoty jako rozhodná angažovanost pro děti (rodinu), ochota překonávat konflikty, přinášet oběti a s tím spojená věrnost. Dnes jsou tyto hodnoty často opomíjeny, nebo zcela odmítány jako

---

⁴⁷ Srov. MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*, s. 152-153.

⁴⁸ „Dnešní rodinu“ chápe Šrajger jako rodinu v industriální společnosti, protiklad rodiny v době předindustriální.

⁴⁹ Srov. ŠRAJGER, J., MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice: Libor Musil v nakl. Albert, 2008. s. 50.

⁵⁰ Srov. ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. s. 85.

protiklad zdůrazňované autonomie a zdůrazňované autonomie rodinné formy⁵¹. Destabilizačním faktorem, který má vliv na stoupající rozvodovost, je protiklad cílů průmyslové společnosti a rodiny. Sociolog Jan Keller v této souvislosti konstatuje, že „v minulosti se společenský úspěch projevil vzestupem vážnosti celé domácnosti, v současnosti bývá často právě rodina první obětí snahy jednoho či obou partnerů dosáhnout výraznějšího společenského úspěchu“.⁵² Když stát převzal funkce, které dříve patřily rodině, zbavil rodinu tlaku, který vytvářel přirozenou sounáležitost mezi jejími členy, kdy byl jeden odkázán na druhého, a konečným důsledkem bylo ohrožení stability rodiny.⁵³

V poválečném Československu se částečně projeví trendy provázející vývoj evropské rodiny, ale zároveň byly modifikovány jeho politickou příslušností k východnímu bloku. Závod ve zbrojení mezi Západem a Východem potřeboval pracovní síly a ženám jejich nucený odchod do zaměstnání byl ideologicky zdůvodňován jako idea rovnosti. Došlo k určité „socialistické“ modifikaci egalitářského modelu a rozsáhlý program na osvobození ženy od handicapu mateřství vedl k výstavbě sítě jeslí a mateřských škol a byla nabízena i celotýdenní péče. Sociologie byla umlčena, ale pediatrie, pedagogika i psychologie podporovaly tento program. V dětské výživě bylo upřednostňováno sušené mléko před kojením, pedagogové a psychologové prohlašovaly, že dětský kolektiv v jeslích, vedený školenou, odborně vzdělanou pečovatelkou, stimuluje rozvoj dítěte lépe než diletsky vedená péče v rodině.⁵⁴ Snahou státu bylo působit na vztahy v rodině, tyto vztahy usměrňovat a vytvářet předpoklady pro výchovu budoucí generace podle komunistických idejí. Někteří autoři ovšem připomínají, že řada českých a slovenských rodin měla svůj „mikrosvět“ a mimo rodinu se její členové chovali podle představ vládnoucí komunistické strany, promítaných do všech oblastí společenského života.⁵⁵

Postupem let se ukázala problematičnost zaměstnávání matek malých dětí (častá nemocnost dětí) a především to, že náklady na jedno místo dítěte v jeslích byly větší než kapitalizovaná nadhodnota z práce zaměstnané ženy. Mzdy ale byly tak nízké, že práce muže i ženy byla nutností. Hledal se kompromis a v šedesátých letech byla prodloužena mateřská dovolená. Odborníci začali prohlašovat, že malé dítě potřebuje matku. Došlo k paradoxní situaci, egalitářský model byl v Československu opouštěn v době, kdy na Západě nastupovala první generace žen rozhodnutá ho prosadit.⁵⁶ Mateřská dovolená se postupně prodlužovala, až dosáhla čtyř let a lze konstatovat, že byl spíše prosazován neokonzervativní model.

---

⁵¹ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 50.

⁵² KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*, Brno: Doplněk, 1992, s. 63.

⁵³ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 52.

⁵⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 155.

⁵⁵ Srov. HOLÁ, L. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, Teoretik, s. 20.

⁵⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*, s. 155.

Další vývoj ukázal, že existuje dosti vysoké procento žen, které nechtějí přerušit svoje zaměstnání a pracovní kariéru a raději zůstávají bezdětné. Prakticky ve všech zemích našeho kulturního okruhu došlo k poklesu porodnosti a k snížení počtu dětí a vlády evropských zemí hledaly cesty jak nepříznivý demografický vývoj zvrátit.⁵⁷ Základní příčinou je zřejmě ztráta opory manželského svazku v transcenci, změna slibu věrnosti před Bohem ve sňatek jako občanskou smlouvu, jejíž platnost anebo zrušení je v kompetenci zúčastněných stran.⁵⁸ Zároveň výrazně zeslábl ekonomický tlak na udržení manželství, odpovědnost k vlastnictví a ekonomická závislost ženy na mužových příjmech. Jednou z příčin je ovšem i právo na lásku a na individuální štěstí. V roce 1999 Možný konstatuje, že se objevují náznaky, že stav se zhruba třetinovou pravděpodobností rozvodu se v dohledné době stane pro společnost naší civilizace stavem relativně stabilním.⁵⁹

V. konference sociálních pracovníků k rodinné problematice v roce 1995 upozornila sociální pracovníky na vývojové tendence, které následný vývoj potvrdil a v době postmodernismu dostal novou podobu.

1) Rodina je převážnou částí populace chápána jako „pevný bod“ v období změn a z nich plynoucí nejistoty. Tato tendence vyjadřuje spíše pokračování a tradici než inovaci a změnu. Sociální pracovníci musí brát v úvahu, že *„sílicí očekávání vůči rodině posilují pocity bezvýchodnosti a selhání u těch lidí, kteří nedokázali vytvořit nebo udržet rodinné zázemí. V období změn proto můžeme častěji očekávat extrémní reakce na rozpad rodiny nebo na selhání rodiny jako zdroje emoční nebo ekonomické jistoty“*.⁶⁰

2) Riziko selhání rodinného zázemí není v populaci rozloženo rovnoměrně. Častější je v těch vrstvách obyvatelstva, které mají méně vyvinuté předpoklady pro úspěšnou adaptaci na měnící se situaci, to je mezi staršími a méně kvalifikovanými lidmi. Pro sociální práce z toho vyplývá, že *„je-li selhání rodiny důsledkem neschopnosti přizpůsobit se vývoji společenské situace, je třeba přistupovat ke klientům s předpokladem, že jejich případná neochota spolupracovat při řešení vzniklé situace není pouze důsledkem ignorantství. Může být projevem rezignace, bezradnosti, či neschopnosti pochopit a zvládnout nepřehlednou situaci“*.⁶¹

3) Výsledky výzkumů ukázaly sílicí sklon k méně instrumentálnímu, ale více pragmatickému přístupu k mateřskému a rodinnému startu. V určitých vrstvách obyvatelstva je narození prvního dítěte odkládáno až na dobu, kdy je rodina stabilizovaná a ekonomicky zajištěná. *„Sociální pracovníci ve svém okolí mohou pravděpodobně nalézt příklady mladých párů, které s úspěchem*

---

⁵⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny* s. 167.

⁵⁸ Srov. Tamtéž, s. 181.

⁵⁹ Srov. Tamtéž, s. 196.

⁶⁰ NOVOTNÁ, V. *Sborník z V. konference sociálních pracovníků k rodinné problematice*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 1995, s. 28- 29.

⁶¹ Tamtéž, s. 28-29.

praktikují „logiku rodinného startu“. Pokud tito lidé vytvořili díky přesunutí prvního početí do doby stabilizace své profesionální a ekonomické pozice zavedenou domácnost a stabilní rodinné vztahy, můžeme jejich postup použít jako pozitivní příklad pro ty, kdo směřují do nesnází tím, že chtějí uplatnit tradiční a dnes poněkud riskantní logiku koupě bytu za potvrzení o početí.“⁶²

4) Po roce 1989 začaly vznikat nové formy soužití a sociální pracovníci museli začít brát v úvahu tyto skutečnosti:

a) Objevily se dosud neznámé problémy plynoucí z právně nejasné pozice osob, které žijí v netradičním svazku (dnes je jejich pozice částečně právně upravena).

b) V poradenské činnosti a v praxi sociálního zabezpečení bylo nutno začít odlišovat manželství a rodinu. Pro sociální pracovníky začalo platit, že „*napříště nebude účelné chápat manželství jako jedinou správnou cestu. Spíš je třeba klást si otázku: Jak ta či ona forma rodinného soužití prospívá či neprospívá dítěti či jinému závislému (nemocnému, starému, nezaměstnanému) členu rodinného společenství, při řešení jeho situace*“⁶³

2.2 Současná česká rodina

Další vývoj potvrdil očekávané vývojové tendence a současná česká rodina má stejné podoby a řeší stejné problémy jako rodiny evropské. Částečné výsledky porovnávacích a analyzovaných výzkumů týkající se problematiky hodnot shromáždil v roce 2009 Libor Prudký a kolektiv, který posuzoval podobu hodnotových struktur v následujících základních rozměrech:

- jaká je v současnosti podle různých metodických zdrojů (diferencovaná prostřednictvím odlišných přístupů) a jaké jsou případně průniky;
- jaká je v současnosti z hlediska nositelů podstatných součástí hodnotových struktur;
- pokud možno i jak se vyvíjela, tzn., jaké lze rozpoznat procesy a trendy ve vývoji hodnotových struktur ve společnosti České republiky, a to vlastně ve všech předchozích rozměrech.⁶⁴

Srovnání s jinými evropskými státy ukazuje, že většina trendů ve vývoji hodnotových preferencí v České republice koreluje s hlavními proudy změn v evropských státech. Lipovetsky mluví o soumraku povinností, o postmoralistní etice.

---

⁶² NOVOTNÁ, V. *Sborník z V. konference sociálních pracovníků k rodinné problematice*, s. 28-29.

⁶³ Tamtéž, s. 28-29

⁶⁴ Srov. PRUDKÝ, L. *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia, 2009, Novověk, s. 276

Jedná se o „odlehčený hédonismus“ neboli o „sentimentální a mediální morálku“.⁶⁵ Dochází k nárůstu hodnoty „přátelé a známí“ a „volný čas“, což naznačuje hédonistickou orientaci části české společnosti. Zároveň klesá hodnota „práce“. Váhou hodnoty „náboženství“ patří Česká republika k nejméně nábožensky cítícím státům Evropy. Nízkou váhu má hodnota „politika“. Hodnotu rodina preferují více starší věkové kategorie a ženy. V České republice je patrný i mírný pokles váhy rodiny. Váha „rodiny“ se ve srovnávaných evropských zemích udržuje na stabilní, velmi vysoké úrovni, v České republice však na rozdíl od jiných evropských zemí neroste. Znepokojujícím zjištěním bylo, že v roce 2007 se k hédonistické životní orientaci hlásilo 90 % české populace.⁶⁶ Rafinovanost tzv. mediální etiky je podle Lipovetskyho v tom, že „zbavují jednotlivce špatného svědomí a skrytě ho odvádějí od závazku vzájemné pomoci a dobročinnosti.“⁶⁷ Příjemnosti života převažovaly nad skromností a altruismem v poměru 9 ku 0,5.⁶⁸ Zatímco v jiných postkomunistických zemích byla individualistická hodnotová orientace spojena s odpovědností a svobodou, v České republice se vytvořila zvláštní „česká“ podoba liberalismu. Totiž individualismus ano, svobodu ano, ale pro mě, každý se má starat sám o sebe a nikdo cizí mu v tom nesmí překážet. Zároveň je patrné spojení individualismu a xenofobie.⁶⁹

Holá a její kolegové uvádějí, že mezi charakteristické znaky soudobých českých rodin patří demokratizace, izolovanost, zmenšování rodiny, dezintegrace, atomizace, výrazné pracovní zatížení rodičů, dvoukariérovost, vysoká rozvodovost, ale také diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně. Velké množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce. Oblast základní rodiny ztrácí svou ritualizovanou podobu, mění se struktura rodiny, rodičovství se plánuje, dochází ke změnám v organizačním cyklu rodiny a s prodlužováním délky života se prodlužuje trvání rodiny po odchodu dětí.⁷⁰

2.3 Postmoderní pohled na rodinu

Základem moderní společnosti byla společenská hierarchie, v níž je dělba práce rozložena mezi lidmi s různou úrovní moci a obdobné uspořádání se předpokládalo i v rodině. Hlavou rodiny byl muž a žena zastávala roli hospodyně pečující o děti

---

⁶⁵ Srov. LIPOVETSKÝ, G. In ŠRAJER, J., *Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci*, *Sociální práce/Sociální práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2012. Ročník 12, č. 3., s. 83.

⁶⁶ Srov. PRUDKÝ, L. *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*, s. 276.

⁶⁷ LIPOVETSKÝ, G. In ŠRAJER, J., *Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci*, s. 83

⁶⁸ Srov. PRUDKÝ, L. *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*, s. 292.

⁶⁹ Srov. Tamtéž, s. 294.

⁷⁰ Srov. HOLÁ, L. *Rodinná mediace v České republice*, s. 20-21.

a domácnost. Od 19. století až do šedesátých let 20. století existovala korelace mezi vývojem institucí manželství a zaměřením na interpersonální vztahy. Nezpochybnovaný referenční model byl manželská láska, dělba práce mezi mužem a ženou a pozornost věnovaná jeho zdraví a výchově. Muži i ženy znali svoje role a sociální stát prostřednictvím sociálních pracovníků intervenoval, aby i ti, kteří jsou na okraji společnosti, na svoje role a povinnosti nezapomněli.⁷¹

Z hlediska konkrétní praxe jsou definovány následující úkoly rodiny: soudržnost a emocionální stabilizace členů rodiny, reprodukce, péče o děti a jejich výchovu, vedení domácnosti, zdraví a rekreaci a nakonec vzájemná pomoc. Praxe ukazuje, že řada úkolů patřící rodině přebírají různé organizace a výsledkem je ten, že se rodina ze svých funkcí vyvazuje a vyvazuje se i ze sociálně kontrolovaných mravních pravidel.⁷²

Vlivem feministického hnutí, které stálo na koncepci individualistické perspektivy, došlo ke změnám v poměru k rodině. Možný ukázal základní směry, v jejichž rámci dochází v kontextu individualizace k transformaci rodiny. V rodinném fungování se podle něj projevuje:

- (1) tranzice od trvalého závazku k otevřenosti novým možnostem;
- (2) odklon od vzájemné oddanosti směrem k respektu a plné nezávislosti;
- (3) schopnost oběti pro vztah je nahrazován hledáním seberealizace skrz vztah;
- (4) nahrazování libiduální zdrženlivosti spontánní libiduální seberealizací.⁷³

Sociální pracovníci se budou v praxi stále častěji setkávat s problémy, které jsou důsledkem individualizace jejich členů. v současné rodině se ustupuje od tradičního chápání rodinných rolí a dělby práce a sociální pracovníci se setkávají s různými alternativními formami rodinného uspořádání. Pozdně moderní doba klade důraz na rovnost pohlaví, individuální volbu a seberealizaci jedince, což jsou hodnoty obtížně slučitelné s tradičním pojetím rodiny. Mužské a ženské role již nelze definovat v rámci tradičních modelů rodinného života. Ženy žijí vlastním životem, především profesním, kde existují i jiné věci než jen rodina a děti. Od mužů se naopak očekává, že se budou podílet na výchově dětí a péči o domácnost. Uspořádání rodinného života není již věcí tradice, ale věcí dohody mezi partnery. Imperativem při posuzování rodinné situace se stává schopnost partnerské komunikace, otevřenost k dohodě a především princip rovnosti.⁷⁴

Nebezpečím postmoderního chápání rodiny je, že snadno opomíjené vztahy v rodině nejsou jen záležitostí uspokojení dospělých, ale na vztahu těchto dospělých

---

⁷¹ Srov. NAVRÁTIL P. *Společenský kontext sociální práce*, s. 36-37.

⁷² Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 49-50.

⁷³ Srov. NAVRÁTIL, P. *Společenský kontext sociální práce*, s. 38-39.

⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 39.

záleží blaho dětí.⁷⁵ Pojítkem vztahů jsou spíše emocionální pouta, než ekonomické potřeby a když neposkytují to, co se od nich očekávalo, mohou být kdykoli ukončeny. V souvislosti se změnami rodiny v době postmoderní hovoří sociologové o tzv. konceptu druhé demografické tranzice. Podle nich „koncept druhé demografické tranzice spojuje změny v rodinném a reprodukčním chování s hlubší kulturní proměnou v lůně postmoderní společnosti - s posuny směrem k individualizaci hodnot, pluralizaci životních stylů a identit, jejichž nositeli jsou mentální kohorty“.⁷⁶

Přesto i v postmoderní době existují rodiny s tradičním uspořádáním vztahů a např. v romských etnických skupinách panuje výrazná nerovnost mezi pohlavími. Podle Navrátila je život současné rodiny náročný a musí se potýkat s řadou výzev, které mohou být nad její síly např. narození dítěte, smrt člena rodiny, nutnost pečovat v domácnosti o umírajícího člena rodiny, deprimující materiální zabezpečení člena rodiny, zdravotní postižení dítěte, drogová závislost dítěte. Před pracovníkem stojí úkol, jak doprovázet rodiny v obtížných životních situacích. Podle postmoderního chápání sociální práce se sociální pracovníci nemusejí v první řadě zaměřovat na těžkosti, s nimiž se rodina potýká, ani na společenské okolnosti, které k této situaci přispívají. Mají se zaměřovat na to, co rodinu posiluje a umožňuje jí sociální fungování a vyrovnávání se s bouřemi života. Jedná se o koncepci tzv. resilience (nezdolnosti, odolnosti rodiny).⁷⁷ Podrobněji bude zmíněna v dalším textu.

Podle Šrajera se hodnota rodiny stává pro některé mladé lidi tzv. „abstraktní hodnotou“. Jejich pozitivní pohled na rodinu neznámá, že ji sami chtějí založit. U mladší generace s poklesem porodnosti klesá i touha po dítěti. Dítě představuje ekonomickou zátěž. Výsledky empirických průzkumů potvrzují, že rodiče chtějí pro svoje děti zajistit blahobyt a když nevěří, že jsou toho schopni, raději děti ani nechtějí.⁷⁸ Z pohledu křesťanské etiky však je úplná funkční rodina nejlepším místem pro výchovu dětí a v této souvislosti se hovoří o ideálu křesťanské rodiny s více dětmi.⁷⁹

2. 4 Teologické pojetí současní rodiny

Podle Baumana sociálně akceptovaný náboženský cíl života (spása) vytvořil v moderní epoše předpoklad pro sociálně strukturované a promyšlené zvládnání života. Náboženský rozměr života byl stabilní součástí osobní identity, která byla potvrzována jak zevnitř, tak zvenčí, spirituálně i sociálně. V postmoderní době se náboženská víra stala

---

⁷⁵ Srov. NAVRÁTIL, P. *Společenský kontext sociální práce*, s. 40.

⁷⁶ MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (eds.). *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Prncipal, 2003, Sociální studia, s. 38.

⁷⁷ Srov. PUNOVÁ, M. Pozitivní obrat pohledu – resilience rodiny. In NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 93.

⁷⁸ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 54.

⁷⁹ Srov. MACK, E. Christliche Familienethik in einer Zeit gesellschaftlichen Wandels, *Theologie der Gegenwart*, 2005, s. 17-19.

privatizovanou, náboženství se přesunulo do soukromé sféry, v níž se stalo projevem individuálního vztahu k Bohu. Člověk získal svobodu konstruovat svoji vlastní náboženskou identitu.⁸⁰ Vyznávání křesťanské etiky včetně vztahu k rodině je (podle mého) nutno chápat nejen jako výraz náboženské identity, ale jako odraz hodnot, na kterých vznikla evropská civilizace a ukazuje jeden z možných pohledů na rodinu jako sociální instituci.

Křesťanství není jen náboženství, ale také sociální učení, které sehrálo mimořádnou úlohu v dějinách lidstva. Křesťanství objevilo hodnoty rovnosti, pravdy a humanismu, které jsou základem moderního evropského myšlení. „V křesťanství Bůh řídí mravnost-Bůh určuje, co je dobré nebo zlé, avšak člověk se musí rozhodovat, zda těmto božím zásadám podřídí vlastní chování. Člověk disponuje rozumem, jenž se podílí na každém mravním skutku, avšak jeho absolutní význam katolismus zamítá.“⁸¹ Za základ křesťanské etiky je považováno následování Ježíše Krista, který reprezentuje dobro. Protikladem je zlo, jehož nositelem je Satan. Křesťanská etika je postavena na principu bytí, solidarity a lásky. K hodnotám, které zdůrazňuje, patří štědrost, zbožnost, schopnost odpouštění, pokora a asketismus. Katolická etika má v mravním jednání člověka dva cíle:

- osobní zdokonalení člověka;
- dosažení věčné blaženosti a sjednocení s Bohem.⁸²

Podle jednoho z církevních otců sv. Augustina, život v souladu s božím učením vede k osvojení základní cnosti – čistoty srdce. Bezhrádné srdce je křesťanovi zárukou, že dojde k nejvyššímu cíli – spáse duše.⁸³ Významnou vlastností je u katolíků schopnost odpouštění spolu s maximální tolerancí vůči proviněným osobám. Výzva „*odpouštějte a bude Vám odpuštěno*“⁸⁴ se v současné psychologii považuje za „*krajní formu zapominání vlastního ega a šlechetnou vlastnost, která umožňuje porozumět jiným jedincům*“, píše E. Fromm.⁸⁵ V Bibli najdeme řadu poučení, která dávají návod jak se chovat v manželství a rodině. Týkají se jak vztahů mezi mužem a ženou, tak vztahů mezi dětmi a rodiči. Funkcemi rodiny v současné společnosti se zabývá kniha *Život z víry*.

„*Rodina jako společenství, které tvoří rodiče a jejich děti, je Bohem chtěná. Je povolána k tomu, aby v podmínkách tohoto světa rozpoznávala Boží plán a uskutečňovala jej.*“⁸⁶

---

⁸⁰ Srov. NAVRÁTIL, P. *Společenský kontext sociální práce*, s. 31.

⁸¹ KAUTSKY, K. *Poreklohriščanstava*. Beograd: Kultura, 1967, s. 254.

⁸² Srov. CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, s. 82.

⁸³ Srov. Tamtéž, s. 85.

⁸⁴ *Lk 6,37*.

⁸⁵ FROMM, E. In CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*, s. 82.

⁸⁶ *Život z víry*, s. 170.

Kniha *Život z víry* charakterizuje rodinu v současné průmyslové společnosti jako malé domácí společenství rodičů a jejich dětí. Dříve byla tato společenství začleněna do větších společenství nebo hospodářského dvora, kde žilo více generací najednou. Zde bylo mnoho příležitostí k zakoušení vztahů mezi rodiči, prarodiči nebo s ostatními příbuznými či zaměstnanci. V tomto společenství, které bylo formováno stejnými hodnotami a cíli, se uskutečňovala i mravní výchova a tento propletenec vztahů byl ulehčením, jak pro rodiče, tak i pro samotné děti. V dnešní době tráví děti a rodiče společný čas až po pracovní době, o víkendech a o dovolené. Jako druhou charakteristiku kniha uvádí změnu postavení ženy a postoj manželů k dětem. Třetí charakteristikou dnešní rodiny je to, že rodinní příslušníci jsou v dnešní době v mnohem větší míře ovlivňováni společností, jejím životním cílem a představami hodnot.⁸⁷

Až do novověku byla rodina hlavní jednotkou společnosti. Ve spolupráci se vzdělávacími institucemi církve a společnosti zajišťovala výchovu dětí, která obsahovala předávání životních zkušeností a zajišťovala také mravní a náboženskou výchovu. Dnes je rodina stále více chápána jako dílčí jednotka společnosti. Členové rodiny jsou většinou vytíženi mimo rodinu. Od mateřských škol až po výdělečnou činnost a různých kulturních, politických a sociálních závazcích, které mohou život odlehčit, ale ve větší míře pro něj mohou být i zátěží. Také znalosti a dovednosti dnešních rodičů mnohdy nedostačují pro dorůstající děti. Dospívající děti často sbírají zkušenosti mimo rodinu. Tyto zkušenosti stejně tak i hodnotové orientace a životní styly, si přinášejí do rodiny. Často tak vznikají těžké konflikty díky názorové rozdílnosti mezi rodiči a dětmi.⁸⁸

Výše uvedená kniha také definuje i různé modely rodin, které odpovídají výše uvedeným charakteristikám. Za rozhodnutím pro tu či onu formu života se skrývají různé důvody a rozhodující je při tom hlavně materiální zázemí, co se očekává od života, jaké jsou osobní postoje, jaké hodnoty společnost preferuje, péče a výchova dětí a další faktory. Z hlediska teologie má rodina plnit tři základní funkce:

a) Rodina jako místo přijetí a bezpečí

Dnes je kladen velký důraz na osobní rozvoj a kvalitu osobních vztahů. To má vliv i na rodinu a na rodinný život. Mladá rodina je místem, kde je možné zakoušet lásku, radost, odevzdanost a přijetí. Dítě se v této rodině učí základní důvěře v život, která je předpokladem pro objevování jeho vlastní identity. Žádné jiné místo není schopno nahradit rodinu v její funkci prvotní zkušenosti a prožitku. Kdo nezakouší důvěru, není jí sám schopen a nemůže důvěřovat jiným. Děti potřebují konkrétní rodinu, kde poznávají rodičovskou lásku a osvojují si navazování sociálních vztahů, které jsou nezbytné pro jejich lidskou zralost. Kde chybí toto zázemí, tam je ohrožen harmonický vývoj dítěte. Právě v rodině se děti seznamují s hodnotami a představami o hodnotách, setkávají se selháním a s vinou, také se potýkají s rozdílnými názory a konflikty. Tímto poznáváním mohou růst a vyzrávat. Na příkladech svých rodičů si mohou uvědomovat,

---

⁸⁷ Srov. *Život z víry*, s. 170-171.

⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 170-171.

co konkrétně znamená láska a partnerství, také si tím utváří svůj vztah k sexualitě, k věrnosti a důvěře. V tomto ohledu má na ně největší vliv selhání ve formě rozvodu. Rodina je také první místem, kde poznáváme, že za svůj život někomu vděčíme. Náš život je darem rodičovské lásky a lásky Boží. Vděk se má projevit tím, že děti si svých rodičů váží a ctí je. Důležitý význam rodiny je ten, že děti jsou v rodině přijímány kvůli sobě samým. Díky péči a starosti rodičů se dostane i těžce postiženému nebo málo nadanému dítěti takového přijetí, že jej nelze nahradit v žádné jiné instituci. Rodina je také mimo jiné i útočištěm v nouzi. Děti mají u svých rodičů jistotu, že zde naleznou pomoc a útěchu. Vědomí, že člověk má domov a může se do něj kdykoliv vrátit, je v dnešní době velice významné. Konflikty mezi generacemi jsou častější a ostřejší. Dospívající opouští domov již brzy, aby si zařídili svůj život po svém, a rodiče mohou jen doufat, že jejich snaha nebyla marná.⁸⁹

b) Rodina jako místo výchovy a vzdělání

Rodiče mají povinnost děti pozitivně přijímat a akceptovat, aby mohly přijmout samy sebe a důvěřovat ostatním, ale tím ještě není naplněna jejich rodičovská povinnost. Rodiče by měli své děti vybavit do života tak, aby se mohly uplatnit. Musí přitom pochopit souvislosti života, seznámit se s hodnotami a požadavky. Rodina má právo a povinnost ve spolupráci s ostatními výchovnými a vzdělávacími zařízeními vychovávat děti tak, aby si byly vědomy svých úkolů v rodině, ve společnosti a také v církvi. Zda to můžeme dnes od rodiny očekávat, zůstává otázkou. Rodiče mají často sami problémy shodnout se na hodnotové orientaci. Předpokladem správné výchovy a vzdělání je to, že rodiče jsou vnímaví k svým dětem a respektují vývojové fáze dítěte (dětství a dospívání). Mravní vývoj by měl být co nejméně omezován zákazy a příkazy. Hrozbami pro rozvoj, které brzdí sebeurčení, svobodu a zodpovědnost, jsou mentorování, nucení a samozřejmě tělesné tresty. Ve výchově nejde jen o to splnit dětem vše, co se jim vidí na očích, nýbrž zprostředkovávat jim hodnoty a smysluplné cíle, s kterými jsou schopny se vyrovnat v dané vývojové fázi. Děti se musí naučit zříkat se osobních přání kvůli těmto zprostředkovaným hodnotám, ale rodiče musí zároveň dítěte zprostředkovat smysluplné oběti a odříkání. Ve vývojových fázích se výchova uskutečňuje v dialogu. Tím dítě pochopí, že zachovávání mravních hodnot a orientací je závazné a přijímá je za vlastní. Ve výchově dochází samozřejmě ke konfliktům. Dětem musí být jasné, že svoboda není nespoutanost a nezávaznost, ale že je souvztažná a je spojená se zodpovědností. Rodiče jsou povinni své děti směřovat správným směrem. Proto nemohou u svých dětí přejít bez povšimnutí egoismus, pohodlnost, odmítání hodnot a neúctu k druhým lidem. Stejně tak, když mladí přemýšlejí prospěchářsky a pragmaticky. Rodiče by měli své požadavky umět objasnit a zdůvodnit. Výchova, při které jsou rodiče dětem prvními partnery, umožňuje probudit vzájemný respekt a úctu, čímž se autorita a poslušnost dostávají do odpovídajícího vztahu. Řád rodinného života zahrnuje úctu k rodičům, protože rodiče si uchovávají morální autoritu i potom, co děti

---

⁸⁹ Srov. *Život z víry*, s. 172-174.

dospěly. Pro rodiče je to velký úkol, předávat další generaci zkušenosti vlastního života, zprostředkovávat hodnoty, tradice a mravy apod.⁹⁰

Aby mohla rodina tyto úkoly vykovávat, je nutné, aby ji v tom společnost a stát podporovaly. V současné době není ovšem situace taková, aby mohla rodina tyto úkoly přijatelně plnit. Je zde určité napětí mezi posláním rodičů, společností a státem. A je to hlavně tím, že výchovný systém by sice zprostředkoval hodnoty, ale ve skutečnosti prosazuje takové hodnoty, jako jsou ekonomické zajištění, výkon, znalosti, technická zručnost, schopnost prosadit se apod. Pod tímto tlakem jde stranou výchova k mravní zralosti, hodnotám a k základům humanity. Protože jsou na to rodiny samy a nejsou s to samy těmto požadavkům dostát a oslabuje se tím vědomí zodpovědnosti za budoucnost.⁹¹

c) Rodina jako „domácí církev“

Rodina žijící křesťanským stylem života je pro církev nenahraditelná. Je světlelem víry, společenstvím modlitby a znamením žité víry v místním společenství a celé církvi a zároveň je vyzařuje do světa.⁹²

Důležitým církevním dokumentem o manželství a rodině je *Familiaris consortio* (1981)⁹³, v kterém se říká, že rodina má ukázat lidskou lásku jako účast na Boží lásce společenstvím, službou životu, účastí na vývoji společnosti a na životě církve. Pojednává se o jednotě manželů (proti polygamii), o nerozlučitelnosti, o regulaci porodnosti, o právu a povinnosti výchovy, o nepřípustnosti manželství na zkoušku, volných spojení, civilního manželství, o situaci rozvedených a možnosti rozvodu vůbec a o tom, že simultánní bigamisté nemohou přijímat eucharistii. Předpokladem pro úspěšné zvládnutí zkoušek spojených s manželskou čistotou je trpělivost, pokora, statečnost, modlitba, eucharistie a zpověď. Třeba odsoudit veřejné autority, snažící se omezovat svobodu manželů ve volbě počtu dětí a hospodářskou pomoc, která je takto podmíněna. Mezi rodinná práva, která *Familiaris consortio* připomíná, patří právo na manželský a rodinný život a potřebné prostředky pro jeho zachování, na samostatné rozhodování o počtu dětí a jejich výchově, na intimitu v manželské a rodinné oblasti, na trvalý svazek, víru a její vyznávání, náboženskou výchovu včetně příslušných prostředků a zařízení, na tělesné, sociální, politické a hospodářské zajištění, zvláště chudých a nemocných, na vlastní byt, umožňující přiměřený rodinný život, na možnost vyjádřit se k rodinným problémům před příslušnými instancemi na různých úrovních, na vytváření svazků s jinými rodinami a institucemi, na ochranu nezletilých před škodlivými vlivy drog, pornografie, alkoholismu atd. Pomocí příslušného

---

⁹⁰ Srov. *Život z víry*, s. 175-176.

⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 176.

⁹² Srov. Tamtéž, s. 176-177.

⁹³ Apoštolská adhortace Jana Pavla II. *Familiaris Consortio*. O úkolech křesťanské rodiny v současném světě. Z 22. 11. 1981. Zvon – České katolické nakladatelství Praha 1992 [online].

zákonodárství, na smysluplný život a důstojnou smrt, na odchod do ciziny kvůli lepším životním podmínkám.⁹⁴

2. 5 Rodinné fungování

Otázkou rodinného fungování a jeho souvislostí s rodinnou odolností se zabývá řada psychologů a sociologů. Pro potřeby této práce lze využít pojetí Pattersonové, podle které rodinné fungování je to, jakým způsobem rodina plní své funkce. Ty autorka vypočítává takto:

- „začlenění jedince do rodinné struktury (poskytuje pocit sounáležitosti, ovlivňuje osobní identitu, smysl a zaměření života);
- ekonomická podpora (zajišťování základních i rozvojových potřeb členů rodiny);
- péče, výchova, socializace (umožňuje fyzický, psychický, sociální a duchovní vývoj dětí i dospělých, zprostředkuje sociální hodnoty a normy);
- ochrana zranitelných členů (mladých, nemocných, handicapovaných, starých či na ostatních nějak závislých aj.“⁹⁵

Rodinné fungování tvoří řada velice složitých procesů a většina odborníků se shoduje na tom, že existují jeho tři základní a nosné principy soudržnost, adaptabilita a komunikace.⁹⁶

Soudržnost souvisí s rodinnou intimitou, blízkostí, sounáležitostí. Zdravá míra soudržnosti připouští i určitou míru samostatnosti a nezávislosti členů rodiny.

Adaptabilita znamená schopnost rodiny přizpůsobovat s měnícím se životním podmínkám. Adaptivní rodiny dokážou v případě potřeby změnit svoje fungování včetně změny životního stylu.

Rodinná komunikace je podle většiny odborníků klíčovým faktorem při vytváření rodinné atmosféry a prevencí a nástrojem pro řešení problémů.⁹⁷

Podle empirických výzkumů realizovaných v USA kolem roku 2000 kvalitu rodinného fungování ovlivňují zejména:

- Spokojenost jednotlivých členů rodiny s rodinným životem, resp. s úrovní rodinné soudržnosti a adaptibility. Spokojenost s mírou koheze a adaptibility se ukázal pro zdravé rodinné fungování jako mnohem důležitější než vysoké úrovně koheze a adaptibility, se kterými členové rodiny spokojeni nejsou.

---

⁹⁴ Srov. SKOBLÍK, J. *Teologie manželství* [online].

⁹⁵ PATTERSON, J. M. Integrating Family Resilience and Family Sterr Theory. *Journal of Marriage and Family*, vol. 64, 2002 b, pp. 349-360.

⁹⁶ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007, s. 72.

⁹⁷ Srov. Tamtéž, s. 72.

- Dovednosti a schopnosti řešit konflikty v partnerském vztahu efektivně, aby bylo dosaženo oboustranné spokojenosti. (Toto i další zjištění byla potvrzena v různých jiných studiích.)
- Flexibilita a soulad partnerů ohledně možností trávení volného času. Partneři jsou rádi spolu, ale vyhovují jeden druhému, pokud chtějí nějaký čas trávit odděleně a rozvíjet vlastní zájmy.
  - Pozitivní postoj k sexualitě a spokojenost se způsobem vyjadřování citů.
  - Spokojenost s tím, jak jsou uspokojovány osobní potřeby a zájmy (to souvisí s kvalitou života).
  - Efektivní komunikace mezi partnery a volný tok informací. Důležité je, aby oba partneři byli se vzájemnou komunikací spokojeni.
  - Rodinné síly – členové rodiny jsou na rodinu hrdí, jsou k sobě loajální a věří, že spolu překonají i případné krize a těžké doby (více se tato charakteristika objevovala ve sdělení mužů)
  - Dobré vztahy s širší rodinou a přáteli, tedy kvalitní sociální opora (významněji se projevuje ve vztahu se zdravým rodinným fungováním u žen).⁹⁸

Pro sociální práci je důležité zjištění psychologů, že tzv. rizikové děti, vyrůstající v nepříznivých psychosociálních podmínkách (týká se to hlavně snížení funkčnosti rodiny) se mohou zdárně vyvíjet za předpokladu, že mají určité výhodné individuální dispozice a že se jim dostane pomoci ve smyslu zesílení protektivních faktorů. Individuální dispozice je vedou k tomu, že se dokážou začleňovat do prostředí, které je povzbuzuje a posiluje; nebojí se navázat vztah a požádat o pomoc. Z toho vyplývá, že chceme-li pomoci ohroženým dětem (bída, alkoholismus, zanedbávání dítěte, duševní porucha v rodině atd.), je nutné:

- snižovat riziko vystavení možným negativním faktorům,
- posilovat protektivní faktory- učit děti určitým dovednostem (řešení problémů, komunikační dovednosti aj.), vyhledávat a rozšiřovat zdroje sociální opory, posilovat jejich úctu a zdravé sebevědomí.⁹⁹

J. House rozlišil čtyři složky sociální opory ohrožených rodin a to:

- emocionální pomoc (empatie, láska, porozumění),
- instrumentální, praktická pomoc (pomoc při různých činnostech v domácnosti, hmotná nebo finanční pomoc),
- informační pomoc (zprostředkování informací)
- pomoc při hodnocení situace (vede k posílení sebehodnocení, posiluje naději ve vyřešení situace).¹⁰⁰

---

⁹⁸ Srov. SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*, s. 74.

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 83.

¹⁰⁰ Srov. Tamtéž, s. 92.

Problematikou ohrožených rodin se zabývala *Národní zpráva o rodině* již v roce 2003. Poruchy selhání v rodině pro přehlednost rozdělila do dvou oblastí a to do ekonomické a mimoekonomické. V oblasti ekonomické konstatovala, že od konce devadesátých let do roku 2002 narostl počet nízko příjmových rodin s dětmi, ale ohrožení extrémní chudobou bylo spíše výjimečné, což odpovídá i situaci současné. Přesto se situace rodin s více dětmi podobá situaci seniorů. Schopnost rodiny zabezpečit materiální potřeby svých členů se snižuje většinou pod vlivem kombinace více faktorů. Z nichž nejzávažnější jsou nezaměstnanost rodičů, zdravotní handicap, neúplnost rodiny, početnost členů domácnosti, příliš nízký nebo příliš vysoký věk rodičů, nízké vzdělání nebo sociální marginalizace. Tyto faktory se vzájemně umocňují a podmiňují.¹⁰¹ Z mimoekonomických faktorů ohrožuje funkčnost rodiny především nižší vzdělání rodičů spojené s nižší socio-kulturní úrovní a případná osobnostní nevyzrálость rodičů. Nedostatečná péče o vývoj dětí bývá důsledkem nedbalosti (málo času na děti), konfliktu (nejednotnost výchovy), deviance (trestná apod. činnost rodičů) nebo rozvratu rodiny.¹⁰² Potřeba pomoci ohroženým rodinám s dětmi, včetně mnohoproblémových rodin, se jeví stále aktuálnější a bude analyzována ve třetí kapitole práce.

2.6 Rodiny funkční a dysfunkční

V souvislosti s fungováním rodiny se rozlišují rodiny funkční a dysfunkční. Pro rozlišení funkční a nefunkční rodiny není podstatné, o jaký typ rodiny se jedná (úplná, neúplná, doplněná), ale to, jaké vztahy v rodině panují a jaká je kvalita procesů, které v ní probíhají.

Metodologické problémy spojené s tím, že rodina je privátní sféra způsobují, že empirických výzkumů života funkčních rodin založených na přímém pozorování a zahrnujících delší časové období je velmi málo a výsledky dotazníkových šetření mohou být zkreslující. Pojem funkční rodina je položen jako opak rodiny dysfunkční, tj. rodiny trpící nějakou poruchou. Podle Matouška je pojem funkční rodina výstižnější než pojmy normální rodina, harmonická rodina, zdravá rodina a neklinická rodina.¹⁰³ V posledních letech se v teorii sociální práce používá pro dysfunkční rodinu častěji označení rodina ohrožená.

2.6.1 Funkční rodina

Funkční rodina plní dobře hlavní funkce rodiny, tj. výchovu dětí a uspokojování potřeb členů rodiny. Mezi rodiči je pevná koalice, kterou nemohou ohrozit žádné vnější vlivy.

---

¹⁰¹ Srov. HOLÁ, L. *Rodinná mediace v České republice*, s. 20-21.

¹⁰² Srov. Tamtéž, s. 47.

¹⁰³ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 117-119.

Role jsou jasně rozděleny a všichni je respektují, V rodině vládne pozitivní atmosféra, je jasně stanovena hierarchie odpovědnosti. Respektuje se jedinečnost jednotlivců a každý mluví sám za sebe. Komunikace je živá, aktivní, je v ní mnoho humoru. Hodnotově vychází většinou z rodinných tradic jednoho z manželů, s nimiž se druhý ztotožňuje nebo je respektuje. Funkční rodina hladce zvládá provoz domácnosti, o podstatných záležitostech rozhodují rodiče, ale vyslechnou i názor dětí. Možná kritéria pro určení funkční rodiny použitelná pro kvalitativní popis vztahů mezi rodiči a dětmi, který uvádí Matoušek jako závěry výzkumu:

- Oba rodiče vnímají děti podobně a mají vůči dětem podobná očekávání.
- Děti nemusí nutně rebelovat, aby v rodině dosáhly autonomie.
- Rodiče povzbuzují děti k řešení problémů, a to i v případech, kdy s řešením dítěte nesouhlasí.
- Rodiče se mohou zcela přiměřeně starat o děti, i když nemají šťastné manželství. Rodiče mají v rodině jednoznačně vedoucí roli a hranice mezi generacemi je zcela jasná.
- Rodiče určují dětem zcela zřetelně hranice dovoleného chování.
- Pokud se rodiče v názorech na děti liší, nediskutují o tom před dětmi a děti do tohoto sporu nevtahují.
- Děti mohou rodičům vzdorovat, rodiče však hlídají meze vzdorování.
- Rodiče děti přiměřeně oceňují za úspěchy.
- Rodiče vyjadřují ambivalentní postoj k postupující nezávislosti svých dětí.¹⁰⁴

V uvedeném výzkumu je funkčnost rodiny hodnocena pouze ve vztahu rodiče děti a funkčnost rodiny nevyžaduje spokojenost rodičů v manželství. Matoušek uvádí rozlišení amerického psychologa Beavrese, který funkční rodiny ještě dělí na adekvátní rodiny a rodiny optimální. V adekvátní rodině je muž profesionálně silně angažován, poskytuje rodině materiální zázemí, má více společenských kontaktů a zájmů mimo rodinu než žena. Žena se věnuje domácnosti a dětem a cítí se být přetížena, manželství plně neuspokojuje její potřeby (emociální, sexuální), ale chod rodiny to neovlivňuje. Muž je v manželství sexuálně spokojen. Lze se domnívat, že s takovou rodinou se setkáváme v amerických seriálech, charakter adekvátní české rodiny je poněkud jiný. V optimální rodině jsou vztahy mezi manžely rovnoprávné, oba se podílejí jak na chodu domácnosti, tak na péči a výchově dětí. Pojetí mužské a ženské role je pružné, rodiče se mohou zastoupit. Domácí práce dělají společně, mají společné zájmy. Žena je v manželství spokojená, sexuální život manželů je dobrý a každý má i vlastní zájmy mimo rodinu:

- Rodinám obou typů záleží na prospěchu dětí a jejich zájmy jsou prioritou.

---

¹⁰⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 120.

- Rodiče mají pro dítě pochopení i v případě nezdaru či krizových situacích.
- Společným znakem je i odpovědnost za členy širší rodiny.¹⁰⁵

Určitým problémem současnosti je, že jedním z nezadatelných oprávnění, o něž se opírá identita současného člověka, je oprávněný nárok na štěstí a na lásku. To je však obtížná výzva stability rodiny. Podle některých autorů v životě většiny lidí bude víc než jedna láska a víc než jedno manželství.

2.6.2 Dysfunkční rodina

V dysfunkčních rodinách jsou narušeny sociální a emocionální vztahy a vládne atmosféra očekávání nepříjemného. Potřeby a přání členů rodiny nejsou respektovány či jsou odmítány. Typickým znakem je boj o dominanci mezi rodiči, který končí kapitulací jednoho z rodičů (často předstíranou). Boj o dominanci způsobuje nejasné rozdělení rolí a nejasné vymezení odpovědnosti členů rodiny za chod rodiny. Vznikají mezigenerační rodinné koalice. Už samo fungování domácnosti může být problémem. V komunikaci dysfunkčních rodin je mnoho nejasného, převažují stereotypy, chybí humor. Rodina nezaregistruje stav psychické nouze některého člena. V dysfunkčních rodinách je mnoho negativních emočních projevů od ironizování k přímému napadání včetně fyzického násilí. I běžný chod domácnosti zvládají dysfunkční rodiny s obtížemi. Někteří členové domácnosti se na provozu domácnosti vůbec nepodílí, nebo dělají to, co není potřeba. Z výše uvedeného vyplývá, že mnohoproblémová rodina nemusí být vždy zcela dysfunkční a v některých aspektech může ze subjektivního hlediska jejich členů naplňovat jejich potřeby a splňovat jejich očekávání i když z pohledu většinové společnosti a jejího hodnotového systému neplní svoji socializační funkci. Zároveň nelze opominout fakt, že v mnoho problémových rodinách se často vyskytují jevy, které jsou jak z hlediska většinové společnosti, tak z hlediska odborníků hodnoceny jako deviantní či patologické. Protože pojmy nejsou totožné, vyžadují bližší vysvětlení.¹⁰⁶

2.7 Deviantní a patologické jevy v problémových rodinách

V mnoho problémových rodinách se sociální pracovník často setká s jevy, které sice nelze vysloveně označit jako trestné činy, ale které odporují základním kulturním normám většinové společnosti a jsou většinovou společností posuzovány jako asociální jednání. Odborníci v těchto případech mluví o negativních deviacích. Terénní pracovnice zdůrazňují nárůst počtu ohrožených rodin s nezletilými dětmi. V těchto rodinách se kumulují problémy nezaměstnanosti, závislosti na návykových látkách,

---

¹⁰⁵ Srov. BREAVERS, J. In MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 121.

¹⁰⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 118-119.

hmotná nouze rodiny a dítě je v takové rodině často zanedbáváno.¹⁰⁷ Na druhé straně se zde lze setkat i s jevy, které lze (na rozdíl od předchozích) považovat za deviace pozitivní (např. větší rodinná soudržnost u romských rodin). Sociálně patologické jevy jsou vždy pro společnost či pro jednotlivce negativní. E. Durkheim považoval sociální patologii za vědu o chorobách a nepříznivých skutečnostech v rámci dané společnosti, které se stávají její organickou součástí. V rámci mnohobproblémové rodiny vznikají a rozvíjejí se různé psychické problémy, které mohou vyústit v sociálně patologické jevy. Může dojít k vážnému narušení psychosociálního vývoje a fungování všech jejích členů, především dětí. Z hlediska rodiny se jedná o nejzávažnější patologické jevy, jako jsou:

- Problém dysfunkce až afunkce rodiny, zejména pokud je spojen s psychickou deprivací, respektive subdeprivací.
- Problém anomálních osobností rodičů, kdy rodiče nemohou, neumějí či nechtějí z různých důvodů správně pečovat o děti, kdy se rodiče sami dopouštějí asociálního a antisociálního jednání.
- Problém úplnosti rodiny, náhradních rodičů, náhradní výchovy až výchovy ústavní,
- Problém týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom Can – Child Abuse and Neglect).¹⁰⁸

2.7.1 Psychická deprivace dítěte

Otázkou psychické deprivace dítěte se intenzivně zabýval významný český psycholog Zdeněk Matějček. Podle něj je pro zdravý vývoj dítěte nezbytné, aby „*dítě mělo ve svém prvním společenství pocit jistoty, že k někomu patří, kdo je neopustí, na koho může spoléhat, kdo je prostě jeho*“.¹⁰⁹ Upozorňuje na to, že podmínkou pro to, aby dítě bylo šťastné, jsou šťastní rodiče. „*Nešťastní, poníženi, obětovaní rodiče sotva mohou vytvořit svému dítěti takové prostředí, ve kterém by se dařilo zdravým citovým vztahům.*“¹¹⁰ U člověka, který v raném dětství trpěl nedostatkem citových a sociálních podnětů, často dochází k nepříznivému vývoji charakteru. Matějček uvádí, že podle výzkumů se prokázalo, že mezi zloději – recidivisty bylo mnohonásobně víc těch, kteří v dětství trpěli nedostatkem rodičovské péče, než ve skupině kontrolní, která vyrůstala ve zdravém rodinném prostředí. Mnozí se projevovali bezcitně. Nedovedli citové podněty

---

¹⁰⁷ Srov. KNAUSOVÁ, I. Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí- kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti. *Sociální práce/Sociálna práca – odborná revue pro sociální pracovníky*, s. 71.

¹⁰⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 140.

¹⁰⁹ MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Vyd. 2. Praha: Avicenum, 1989, s. 39.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 40.

přijímat a nedovedli je ani dávat. Nedovedli se zamilovat, neznali věrnost ani empatii. Nemohli se stát dobrými rodiči, v jejich rodinách vládlo prostředí citového chladu a nezájmu a psychická deprivace opakovaně postihuje jejich děti.¹¹¹ Ukázalo se, že citovou deprivací netrpí jen děti vychovávané v dětských domovech, ale děti žijící v prostředí, kde se jim nedostává dostatek lásky a zájmu. Zdrojem pocitu jistoty a bezpečí je pro malé dítě především matka. Podle Marie Vágnerové potřeby bezpečí, sounáležitosti a lásky jsou uspokojovány emoční akceptací a poskytováním specifické zkušenosti prožitku bezpečného citového vztahu.¹¹² Tuto zkušenost nelze získat jiným způsobem a případná kompenzace se zdá být nedostatečná. Podle poznatků psychologie je tato zkušenost základem pro vnitřní jistotu a vyrovnanost, schopnost udržovat pozitivní vztah ke světu i sobě samému a schopnost navazovat trvalé a spolehlivé vztahy s okolím.¹¹³

V současné době je citová deprivace dětí problémem nejen rodičů, kteří nemají o potomky zájem, ale i rodičů, kteří nemají na děti čas. Pokud jde o vývoj v posledních letech, výzkum problémových rodin¹¹⁴ ukázal např. tyto tendence: přibývá problémových dětí z dobře situovaných rodin; přibývá sociálních deviací u dětí ze sociálně slabších rodin, které nedostávají sociální pomoc včas, nebo její jednotlivé etapy nejsou provázány, selhávání v chování dětí a mládeže celkově nabývají na závažnosti, roste agresivita i kriminální charakter tohoto jednání.¹¹⁵

Psychicky deprivované děti mohou mít nedostatky v oblasti kognitivních procesů (řeč, myšlení) a může to mít vliv i na školní úspěšnost. Nejvíce signifikantní jsou odlišnosti v emocionalitě. Tito jedinci bývají emočně oploštělí, nestabilní, aktuální situační proměnné v rámci interakce je dokážou snadněji vyvést z rovnováhy. Bývají výbušní, dráždiví, někteří jednají agresivně. Mají tendenci k sebepodceňování, hůře se orientují v mezilidských vztazích. V dospělosti mívají problémy v seberealizaci. Častěji bývají nezaměstnaní, nezvládají rodičovské role (rozvody), často nejsou sami schopni uspokojovat potřeby svých dětí a vystavují je rovněž psychické deprivaci.¹¹⁶

Dle mého úsudku existuje mnoho dětí materiálně zabezpečených, kteří trpí psychickou deprivací nebo subdeprivací.

---

¹¹¹ Srov. MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, s. 44-45.

¹¹² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš.a přeprac. Praha: Portál, 2004, s. 45-46.

¹¹³ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, Psyché, s. 148.

¹¹⁴ Srov. BROULÍKOVÁ, J., KUCHAROVÁ, V. *Opatření sociální politiky k problémovým typům rodin*. Praha: VÚPS, 2002, s. 45.

¹¹⁵ Srov. HOLÁ, L. *Rodinná mediace v České republice*, s. 47.

¹¹⁶ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, s. 149-150.

2.7.2 Anomální osobnosti rodičů

Jedná se o situaci, kdy rodiče nemohou, neumějí či nechťejí z různých důvodů správně pečovat o děti a často se sami dopouštějí asociálního a antisociálního chování. Tam, kde buď oba rodiče, nebo jeden z nich, vykazují určité znaky odporující pojetí normality, dochází k výrazným změnám ve způsobu fungování rodiny, které postihují nejvíce děti. Zdrojem nepříznivých vlivů mohou být materiální podmínky, v nichž rodina žije. V bytě se např. netopí, dítě nemá dostatečné oblečení a jídlo, stejně jako další příslušníci domácnosti. Život dítěte v extrémní chudobě představuje pro dítě soubor ohrožujících vlivů. Dítě nemusí strádat jen v základních potřebách, může mít špatné podmínky pro své vzdělávání, nemusí mít dostatečnou zdravotní péči a je vystaveno dalším nepříznivým vlivům souvisejícím se subkulturou extrémní chudoby (může být zapojeno do trestné činnosti, do prostituce, do prodeje a užívání návykových látek apod.)¹¹⁷ Chování rodičů, případně dalších dospělých členů rodiny je pro dítě dalším zdrojem nepříznivých vlivů. Matoušek při hodnocení rodiny rozlišuje pečující dospělé a nepříznivě působící dospělé, což bude podrobněji rozebráno v další části práce. Zdůrazňuje ovšem, že zdrojem nepříznivých vlivů může být i sama pečující osoba, nebo může svou nečinností způsobovat, aby dítě poškozoval někdo jiný. Může to být z těchto důvodů:

- trvale nemá dostatečné kompetence - např. má snížené rozumové schopnosti, trpí duševní chronickou nemocí, spojenou s nedostatečným „napojením na skutečnost“; popisuje se i „syndrom apatie a marnosti“ pečující osoby, který není duševní nemocí, ale trvalým stavem;
- přechodně nemá potřebné kompetence - jedná např. pod vlivem, návykových látek, pod vlivem akutní stresující situace;
- má osobní vlastnosti epizodicky ztěžující výchovu dítěte a soužití s partnerem – např. nekontrolovaná agresivita, těžká žárlivost, autistické sklony, sexuální deviace.¹¹⁸

Silně negativním jevem je, pokud se dítě stává svědkem fyzického násilí mezi rodiči. V minulosti bylo domácí násilí vnímáno jako jakékoli násilí v rodině, kterého se dopouštějí muži (partneři) na ženách. Nyní je domácí násilí definováno jako opakované, dlouhodobé a zpravidla eskalující násilí fyzického, psychického, sexuálního, sociálního a ekonomického rázu, které vytváří asymetrický vztah a vede ke stabilnímu rozdělení rolí na osobu násilnou a osobu ohroženou.¹¹⁹ Pro oběť domácího násilí není rozhodující, zda oběť může či nemůže vyhledat a čerpat pomoc, ale to, zda ji potřebuje a chce. Podstatou problému je otázka, zda může být násilník dobrým otcem. Odborníci uvádějí tři možná východiska:

---

¹¹⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina ohrožující dítě*, s. 93.

¹¹⁸ Srov. Tamtéž, s. 94.

¹¹⁹ Srov. ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky: [domácí násilí, stalking, predikce násilí]*. Praha: Grada, 2008, Psyché, s. 54.

1) Z hlediska zájmů dětí a vzhledem ke konkrétním okolnostem je styk otce s dětmi nežádoucí.

2) V případech s ukončeným domácím násilím může styk otce s dětmi přinášet pozitivní hodnoty pro otce i pro děti.

3) Každý případ je nutno posuzovat individuálně.¹²⁰

Zahraniční výzkumy ukazují, že tam, kde jsou děti vystaveny domácímu násilí, jsou přerušeny běžné úkoly dětství a jejich problémy se podobají problémům dětí zneužívaných.¹²¹

2.7.3 Neúplná rodina, náhradní výchova a výchova ústavní

Neúplná rodina, ve které jeden z rodičů chybí, není í vynálezem moderní doby, ale existovala od pravěku. Po tisíciletí byla její příčinou smrt jednoho z rodičů a byli tu vdovci, vdovy a sirotci. Ochrana vdov a sirotek je zdůrazňována již v Bibli. Rozvody sice existovaly již dříve, ale k jejich masovému rozšíření došlo až ve 20. století. Zatímco v důsledku snížení úmrtnosti ubylo vdov, sirotek a polosirotek, neúplných rodin v důsledku rozvodu přibývá a vznikají nové, netradiční typy rodin. „*Rodina ztratila řadu funkcí, které ji dříve udržovaly pohromadě do jisté míry nezávisle na poutu citovém. Měla funkci výrobní, vzdělávací, ochrannou, pojišťovací atd.; dnes však rozhodujícího významu nabyly dvě funkce:*

1. *zajistit citové zázemí všem svým členům;*

2. *přípravit děti pro život v dané společnosti.*“¹²²

Matějček zdůrazňuje, že k vývoji zdravé osobnosti dítě nezbytně potřebuje uspokojení základních psychických potřeb- stimulace, učení, jistoty, identity, životní perspektivy, což mu nejlépe poskytne úplná rodina.¹²³ Celá řada studií ukazuje vliv neúplné rodiny na vývoj dítěte, ale výsledky jednoznačné nejsou. Podle citovaného autora „*přechodné nebo i trvalé odloučení od jednoho z rodičů nebo i od obou, ať už v důsledku úmrtí, rozchodu nebo rozvodu, k poruchám chování u dětí většinou nevede*“.¹²⁴ Aby k tomu došlo, musí se sejít více nepříznivých činitelů a výše uvedený autor připouští, že u dětí z neúplných rodin se sejdou snáze. Skutečnost, že dítě je vychováváno pouze matkou nepůsobí sama o sobě nějaké zvláštní úchylinky v jeho vývoji, nezavádí je na scestí, nepřináší mu nějaké nové specifické vlastnosti, které bychom neviděli u jiných dětí. Jen výchova je náročnější a přináší určitá nebezpečí, jimž je nutno věnovat zvýšenou pozornost.¹²⁵

---

¹²⁰ Srov. HOLÁ, L. *Rodinná mediace v České republice*, s. 133.

¹²¹ Srov. WOLFE, D. A. (et al): The Effects of Childrens Exposure to Domestic Violence: A Meta-Analysis and Critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 2003, 6, pp. 171-187.

¹²² MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*, s. 32.

¹²³ Srov. Tamtéž, s. 32.

¹²⁴ Tamtéž, s. 34.

¹²⁵ Srov. Tamtéž, s. 60.

V postmoderní společnosti je rozvod nejen legálním, ale i standardním řešením rodinných problémů. Nejlepší je varianta, když se rodiče dokážou dohodnout a dojdou k pragmatickému řešení, tzv. střídavé péči, při níž zůstávají dítěti oba rodiče, i když každý zvlášť.¹²⁶ Pro dítě je vždy nejlepším řešením, když se rodiče dokážou dohodnout. V praxi se za situace přetrvávajícího konfliktu rodiče často nedokážou domluvit ani ohledně záležitostí dětí a styk s nezletilými dětmi a rodičem, kterému nebyly svěřeny do péče, musí být stanoven soudním rozhodnutím. Jsou i případy, že se děti z oprávněných důvodů s druhým rodičem setkat nechťejí a bohužel případy rodičů, kteří soudem stanovené výživné neplatí ani pod hrozbou trestního postihu.¹²⁷

V současné době je usilováno o to, aby děti, které nemohou žít ve vlastní biologické rodině, byly umístovány do rodin náhradních, především pěstounských.¹²⁸ Ve většině případů se jedná o děti poznamenané tzv. deprivacním traumatem a odborníci zdůrazňují, aby pěstouni byli vycvičeni ve specifických strategiích, které označujeme jako terapeutické rodičovství. Přesto, že se počet školených profesionálních pěstounů zvyšuje, vyskytují se v pěstounských rodinách problémy, které ohrožují jejich stabilitu. Jedná se zejména o tyto faktory:

V anamnéze dítěte zneužívání či vážné zanedbávání zvyšuje pravděpodobnost neúspěchu pěstounské péče. Tyto špatné zkušenosti jsou pro dítě enormní zátěží, již si nese do života, do všech vztahů a prostředí. Čím je dítě starší v době umístění do rodiny, tím obtížněji se s novou rodinou sžije. Také pravděpodobnost předchozího špatného zacházení či dalších negativních zkušeností je u starších dětí vyšší. Vážným rizikovým faktorem je jeho porucha schopnosti navázat citové vazby k dospělým osobám. Může se projevovat netečným chováním, neschopností vyjádřit své pocity, nebo naopak provokativním chováním, agresivitou, ale také nepřiměřeně přátelským chováním vůči všem bez rozdílu, neschopností rozlišit přiměřenost chování vůči různým osobám v různých situacích apod.¹²⁹

Vážné výchovné problémy s dětmi jsou často příčinou rozpadu pěstounské rodiny. Citelně zasahují do jejich každodenního života a pro pěstouny je to jedna z nejobtížnějších věcí ke zvládnutí. Zajímavé je, že zdravotní handicapy nejsou rizikovým faktorem. Pokud se podaří najít rodinu pro dítě se zdravotním postižením, umístění bývá poměrně stabilní. Zátěž pro rodinu představuje rovněž vyšší počet dětí v rodině. Kumulace problémů ve velké pěstounské rodině neúměrně zvyšuje nároky na všechny její členy. Vzájemně si konkurující a vylučující se požadavky dětí na rodiče

---

¹²⁶ Aktuálně střídavou péči upravuje zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (NOZ), který nabyl účinnosti 1. 1. 2014.

¹²⁷ Srov. HOLÁ, L. *Rodinná mediace v České republice*, s. 78.

¹²⁸ Děti právně volných, které mohou být náhradními rodiči adoptovány, je velmi málo.

¹²⁹ Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010, s. 55.

a jejich čas zvyšuje celkově míru stresu v rodině. Ve Velké Británii zákon omezuje maximální počet dětí v pěstounských rodinách na tři, v ČR žádné omezení neplatí, výjimkou u nás nejsou náhradní rodiny, kde je osm dětí.¹³⁰

V současné době soudy v České republice stále více dávají přednost umístování dětí do příbuzenské pěstounské péče. Odůvodněním rozhodnutí je finanční zajištění rodiny, protože finanční potíže mohou ohrozit potenciál rodiny a způsobit svěřením dítěte do ústavní péče nebo náhradní rodiny.¹³¹ Příbuzenští pěstouni mají stejné povinnosti jako pěstouni profesionální, ale nemusí absolvovat náročnou přípravu jako pěstouni profesionální. Mají silný pocit, že za dítě mohou rozhodovat a snahu rodiče a další blízké opomíjet. Za selhání systému je nutno považovat i neprofesionální pěstouny, kteří pěstounství pojali jako saturaci vlastních neukojených potřeb a primárně jako zdroj obživy. Podle autorky je v těchto případech role sociálního pracovníka nezastupitelná, zahrnuje jak kontrolu, tak podporu, je náročná na znalosti a dovednosti, ale také finančně.¹³²

V souladu s celoevropskými trendy, prochází Česká republika procesem transformace ústavní péče o dítě, které byly hodnoceny jako děti bez přiměřeného rodinného zázemí. V lednu 2013 vešla v platnost novela zákona o sociálně právní ochraně dětí,¹³³ která je součástí dlouhodobých změn systému péče o děti vyrůstající mimo biologickou rodinu, o děti sociálně znevýhodněné a o instituci rodiny vůbec. Snahou státu je poskytnout ohroženým dětem a jejich rodinám pomoc a podporu, tak, aby mohly zůstat v přirozeném prostředí rodiny. Zároveň stát prosazuje rozvoj profesionální pěstounské péče včetně pěstounské péče na přechodnou dobu a změnu způsobu přípravy pěstounů. Odborníci upozorňují na to, že nelze zrušit všechny ústavy a že pro část větších dětí a pro děti se zvláštními potřebami (zejména zdravotně postižené – tělesně, smyslově, mentálně) je pobyt v ústavu nejlepším řešením. Mělo by se však jednat o ústavy malé, podle Matouška do 10 dětí a měly by mít podobu bytu či rodinného domu. Zároveň musí existovat zařízení (na způsob Klokánků), která jsou schopna poskytnout ohroženým dětem, případně i jejich matkám dětem okamžitou pomoc.¹³⁴ Pro větší děti je výhodné umístění v ústavu zejména v případě, kdy se předpokládá, že to bude na krátkou dobu a vrátí se do biologické rodiny. Podmínkou je, aby se v mezidobí s rodinou pracovalo a došlo ke změně poměrů, které vyvolaly nutnost odchodu dítěte.

---

¹³⁰ Srov. Tamtéž, s. 55.

¹³¹ Soudy tak činí přes skutečnost, že podle §10 OZ mají prarodiče vyživovací povinnost vůči vnoučatům, pokud své povinnosti nedostojí rodiče

¹³² Srov. LUSKOVÁ, D. Sociální práce v neprofesionálních pěstounských rodinách. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Podzim 2015. Ročník III, č. 4. s. 12.

¹³³ Novela zákona č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí.

¹³⁴ Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*, s. 61.

Zákon z roku 2013¹³⁵ posílil práva biologických rodičů a požaduje na ústavech i pěstounských rodinách, aby styk biologických rodičů a dětí umožňovaly. V praxi je uplatňován různý výklad zákona a sociální pracovníci zpravidla posuzují, zda je to skutečně v zájmu dítěte. Dříve se naopak prosazovalo, aby ohrožené dítě bylo umístěno co nejdále od vlastní rodiny, aby mělo klid a nezažívalo stres. Existují situace, kdy se dítě vlastního rodiče bojí a pěstoun, který by ho chtěl ochránit, nemá v zákoně oporu. Metodický pokyn Ministerstva práce a sociálních věcí specifikuje kritéria, podle kterých má sociální pracovník rozhodovat, přičemž za nejdůležitější považuje otázku týkající se účelu a cíle kontaktu. Druhou nejdůležitější otázkou je přání dítěte, které by měl brát v úvahu i případný soud. Podle dosavadních poznatků má pravidelný kontakt dítěte s biologickými rodiči význam zejména v případech, kdy se předpokládá jejich návrat do původní rodiny, nebo když se podaří navázat kvalitní vztah s nimi.¹³⁶

Za připomenutí stojí i závěr ke kterému došli Langmajer a Matějček při výzkumu psychické deprivace dětí v roce 2011, kdy poukázali na skutečnost, že přesto, že se dříve soudilo, že děti vystavené deprivacím podmínkám (především v důsledku života bez mateřské péče – například v ústavní péči) budou mít v budoucnu téměř se stoprocentní jistotou psychické obtíže, opak byl pravdou. Dokonce se ukázalo, že mnohem větší počet dětí, kterým se nedostává mateřské péče, ve skutečnosti se svými matkami žije a dochází se zcela logicky ke studiu deprivace v podmínkách rodinného života. Tato zjištění dala základ pro nový pohled na lidskou odolnost.¹³⁷

2.7.4 Problematika týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (syndrom CAN- Child and Neglect)

Problém násilí v rodinách souvisí s názorem společnosti na násilí a s jejím systémem hodnot. Co do určité míry společnost donedávna tolerovala, je určitý stupeň „vhodného“ násilí – tedy to, co je povoleno vůči komu a za jakých okolností. V některých rodinách se ještě dnes bití dětí považuje za vhodnou formu výchovy a nelze jej zaměňovat s CAN. Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte, syndrom CAN (Child Abuse and Neglect) je definován jako: „*poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoli nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné.*“¹³⁸

Fyzické týrání zahrnuje všechny nepřiměřené akty tělesného násilí na dítěti. Zahrnuje jak jednorázový hrubý útok na dítě, jehož výsledkem je zranění v krajním případě smrt, tak pravidelné tělesné trestání dítěte, které zahrnuje:

- nepřiměřené bití rukou (pohlavky, facky) či různými nástroji (vařečka, řemen);

---

¹³⁵ Novela zákona č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí.

¹³⁶ Srov. BENTOVIM, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada, 1998, Psyché, s. 19.

¹³⁷ Srov. PUNOVÁ, M. *Pozitivní obrát pohledu- resilience rodiny*, s. 39.

¹³⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 593.

- kopání do dítěte, údery pěstí, popáleniny (cigaretou), opaření horkou vodou, bodné rány (často nůžkami);
- vytrhávání vlasů, nepřiměřené tahání za uši, škracení, dušení, silné třesení, zejména s malým dítětem;
- svazování, připoutání, odnímání spánku, potravy;
- šikanování.¹³⁹

Pro sociální pracovníky je někdy velmi složité posoudit přiměřenost používání tělesných trestů. Zatímco v české společnosti jsou tělesné tresty většinou společností částečně tolerovány, v řadě západních zemí je jakékoli fyzické trestání dítěte nepřijatelné. Násilí na dětech je uznáváno jako jeden z nejzávažnějších problémů, které vyžadují zásah. Ve vyspělých zemích jsou vyvíjeny programy prevence zaměřené na zabránění páchaní násilí na dětech. Jsou zaměřeny na volný čas dětí, školní přípravu, výukové programy pro rodiče, pravidelné lékařské prohlídky, podporu rodin s narozenými dětmi apod. Bylo výzkumně prokázáno, že preventivní programy zaměřené na rodinné fungování, jsou účinnější, než programy terciální prevence tam, kde k týrání dětí již došlo.¹⁴⁰

Psychické týrání se může vyskytovat samostatně, ale platí, že doprovází jak fyzické týrání, tak sexuální zneužívání. Psychické týrání se může vyskytovat jak samostatně, nebo může doprovázet fyzické týrání či sexuální zneužívání. Chování dospělých vůči dítěti má negativní dopad na jeho emocionální vývoj, jeho chování, osobnosti sebehodnocení či negativní dopad na rozvoj interpersonálních vztahů. Zahrnuje jevy jako:

- časté nadávky, ponižování, zesměšňování, opovrhování, výhrůžky, cílené vyvolávání strachu u dítěte;
- odmítání dítěte, citová deprivace, citové vydírání;
- permanentní srovnávání s úspěšnějším sourozencem;
- požadavek nereálných výkonů – ve škole, v oblasti zájmové (sport, hudba);
- nepřiměřené zatěžování dítěte domácími povinnostmi či péčí o sourozence;
- psychické týrání dítěte v souvislosti se situací před rozvodem, při rozvodu a po rozvodu rodičů, kdy bývá dítě vystaveno dlouhodobé a nepřiměřené zátěži vzniklé v souvislosti s rozvodem;
- šikanování.¹⁴¹

---

¹³⁹ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, s. 146.

¹⁴⁰ Srov. DUBOWITZ, H. Prevention of child maltreatment. What is know. *Pediatrics*, 1989, 83, pp. 570-577.

¹⁴¹ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, s. 146.

„Sexuálním zneužíváním je míněno každé nepatřičné vystavení dítěte sexuálnímu kontaktu či chování, které vede především k uspokojování sexuálních potřeb zneužívatele.“¹⁴² Sexuální zneužívání zahrnuje i formy tělesného kontaktu se sexuálním podtextem, při kterých dítě nestrádá a může je vnímat jako relativně příjemné. Přesto se jedná o patologický jev, jenž má negativní vliv na psychický vývoj dítěte. Zneužívatelem může být kdokoli, nejčastěji je to osoba příbuzná či rodině dobře známá. K základním formám patří:

- „Zneužívání bezkontaktní: obnažování se před dítětem, masturbace, pozorování nahého dítěte za účelem vlastního sexuálního vzrušení a uspokojení, vystavení dítěte sledování pornografických časopisů a filmů, přinucení dítěte sledovat soulož.
- Zneužívání s kontaktem: osahávání či líbání dítěte na intimních místech, laskání prsou, genitálií, nucení dítěte, aby manipulovalo pohlavními orgány svými či zneužívatele, orální a anální sex, sexuální styk vynucený nebo zdánlivě dobrovolný.
- Komerční zneužívání: zneužití a donucení k pornografii nebo k prostituci. Zanedbávání je naprostý nedostatek péče, který poškozuje jak tělesný tak duševní vývoj dítěte.“¹⁴³

Nejčastějším projevem CAN, se kterým se sociální pracovníci setkávají v praxi, je zanedbávání dítěte. Ohrožené dítě je zanedbáváno fyzicky. Nejčastěji se nedostatky shledávají v oblečení, hygieně, stravě, výživě. Dítě je zanedbáváno rovněž výchovně: Rodiče nedohlízejí na přípravu do školy, dítě chodí do školy málo nebo vůbec, rodiče omlouvají absence, posílají je získat prostředky na obživu atd. Strádá také emočně. Rodiče se nezajímají o uspokojování jeho životních potřeb. Velmi častým jevem je zanedbávání zdravotní péče o dítě, poškozování jeho zdraví (neléčením nemocí, nepořizováním léků, nedodržováním léčebného režimu, ale také vystavováním dítěte návykovým látkám). Ohrožené dítě je i dítě, které bývá bez dozoru dospělého, není chráněno před různými riziky a před nebezpečím.¹⁴⁴

2.8 Mnoho problémová rodina

Jako mnoho problémové rodiny (multiproblem family) jsou od osmdesátých let označovány rodiny, které špatně fungují v mnoha oblastech (mají mnoho problémů). V podobném významu je v zahraniční literatuře používán termín rodiny zažívající

---

¹⁴² Tamtéž, s. 147.

¹⁴³ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, s. 147.

¹⁴⁴ Srov. KNAUSOVÁ, I. *Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí-kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti*, s. 83.

extrémní stres (families in extremedisterss), rodiny v opakujících se krizích (families in perpetualcrisis) nebo rodiny nedostatečně organizované (underorganizedfamilies). Matoušek konstatuje, že termín mnoho problémová je užitečný, má vypovídací hodnotu, neboť obsahuje určité negativní hodnocení a tím vyjadřuje obtížnost práce s nimi.¹⁴⁵ Určující je, že problémy se týkají jak jednotlivých členů rodiny, tak fungování rodiny jako celku a důvodem pro sociální intervenci je, že rodina sama je nedokáže řešit a sama nedokáže využít existujících sociálních služeb.¹⁴⁶

Většinou se tato rodina dostane do kontaktu s pomáhajícím pracovníkem, až když se problém některého jejího člena vyhrotí. Sociální pracovník zjistí, že se nejedná o problém jeden, ale o soubor problémů vnitřních i vnějších. Vnitřní vztahy jsou charakterizovány pojmy jako nediferencovanost rolí, dezorganizace, desintegrace, chaos, izolovanost jednotlivců, nejasnost komunikací, negativní emoční reakce, destruktivní konflikty. Tedy vším, co je opakem pojmů charakterizujících pozitivní rodinné fungování. Matoušek uvádí úryvek z významné monografie Minuchina o rodinách ze slumů newyorských ghatt, která mnoho problémovou rodinu popisuje takto: „*Otec chybí, nebo je přítomen jen jako stín. Odpovědnost za děti je přenechána na matce. Matka si však děti všímá jen ve chvílích, kdy se chovají poslušně, nebo když jde*

*o jejich základní potřeby, nezvládá usměrňování dětí v momentech, kdy zlobí. Matky se cítí bezmocné, zahrnuté nároky dětí. Matka trestá děti jen občas a nekonzistentně, trestání nesouvisí s běžnými společenskými normami, souvisí spíše s emočním stavem matky. Matky v situacích, kdy dítě vyžaduje vedení, často odkazují dítě na jeho vlastní úsudek, nebo na staršího sourozence. Sourozenec, na něhož je odpovědnost soustavně přenášena se stává „rodičovským dítětem“.*¹⁴⁷

Z dnešního pohledu nejsou za mnoho problémové rodiny považovány pouze rodiny extrémně chudé, ale rodiny s více problémy většinou jak vnější, tak vnitřní povahy. Oblast vnějších problémů těchto rodin se týká sfér, jako vzdělání a práce, hospodaření s penězi, provoz domácnosti, stravování, bydlení, výchova dětí, vztahů v širší rodině, kontaktů s jinými lidmi a rodinami i kontaktů s institucemi (komunitní vazby). Oblast individuálních problémů je velmi rozsáhlá a zahrnuje patologické jevy jako zločinnost, závislost na návykových látkách, závislost na hazardních hrách, nezaměstnanost, prostituce, nechtěné těhotenství, předčasné těhotenství, zanedbávání a týrání a zneužívání (jeho terčem mohou být děti, některý z rodičů i staří lidé), incestní chování k sourozenci, záškoláctví dětí, útěky z domova, duševní nemoci, sebevražedné pokusy a sebevraždy, somatické nemoci, zdravotní a mentální postižení, poruchy chování a učení u dětí, předčasné ukončení vzdělání u dětí a mladistvých aj. Problémy se v mnoho problémové rodině kumulují a často přesahují několik generací. Jak již

---

¹⁴⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Co je podpora rodiny*, s. 13-14.

¹⁴⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnoho problémovými rodinami*, s. 75.

¹⁴⁷ MINUCHIN, S. In MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnoho problémovými rodinami*, s. 76.

bylo řečeno, do kontaktu se sociálním pracovníkem se dostávají v případě krize, jakmile krize pomine, ztratí (zřejmě zdánlivě) o pomoc zájem.¹⁴⁸

Matoušek upozorňuje na fakt, že nelze ztotožňovat mnoho problémové rodiny a rodiny chudé. Ne každá chudá rodina je mnoho problémová a mnoho problémové rodiny jsou i mezi rodinami dobře finančně zajištěnými. V odborné literatuře je při diagnostice mnoho problémových rodin zdůrazňováno jejich odpojení od společnosti, od kulturních norem i zvyklostí a přes několik generací předávané nefunkční vzory rolí a způsoby řešení problémů.¹⁴⁹

2.9 Romská rodina

Samostatným problémem jsou mnoho problémové romské rodiny. Počet Romů v České republice se odhaduje na 200-300 tisíc. Menší část romské populace se plně integrovala, hlásí se k českému občanství, mnozí získali vzdělání a ke škodě věci se iniciativ ve prospěch romské menšiny příliš neangažují. Naproti tomu většina Romů má nejnižší vzdělání, vykonává nejméně kvalifikované práce, má nejmenší příjmy, nejhorší byty, mnoho jich žije pod hranicí životního minima. Sociální vyloučení Romů má příčiny historické, kulturní, ekonomické a sociální. V současné době je často zmiňován pojem sociální vyloučení a jsou činěny pokusy o řešení situace v tzv. vyloučených lokalitách, ve kterých žije převážně romské obyvatelstvo. Při práci s příslušníky romské komunity musí sociální pracovníci přijmout fakt odlišnosti kultur, empaticky vnímat jejich způsob vidění a prožívání světa.¹⁵⁰

Základní jednotkou romské společnosti je fajta – rod, jehož příbuzenská struktura je pro příslušníka jiné kultury značně nepřehledná. Soudržnost romské rodiny, nukleární i širší, je větší než u běžné evropské rodiny a její příslušníci jsou ochotni si vzájemně pomáhat. Romská rodina je výrazně patriarchální a rodiče si více cení synů než dcer. Pro romskou ženu je nejvyšší hodnotou mít děti, i v očích muže má žena hodnotu zejména tím, že má děti. Problém je, že po staletí romské ženy rodily děti hned, když byly pohlavně zralé, někdy už ve 13 letech a v současnosti se tím dostávají do rozporu s legislativou. O počtu dětí nerozhoduje žena, ale muž, který od ženy očekává co nejdříve plodnost. Pro romské ženy je nepřijatelná antikoncepce. Neplodná žena je zapuzena a hanba padá nejen na ni, ale i na celé její příbuzenstvo.¹⁵¹

V posledních letech ovšem i mezi Romy dochází k rozvodům a rozchodům a stabilita rodiny je výrazně ovlivňována nepřítomností otce, který je ve vězení či dětí, které byly umístěny do ústavní péče. Matoušek v této souvislosti cituje výstižná slova bývalé romské kurátorky J. Chalupové: *„Přesto je romská rodina v naprosté většině případů fungující jednotkou a širší rodina, zvláště potom osoba matky zůstává pro*

---

¹⁴⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnoho problémovými rodinami*, s. 76.

¹⁴⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnoho problémovými rodinami*, s. 77.

¹⁵⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 115.

¹⁵¹ Srov. Tamtéž, s. 115.

Roma často jedinou jistotou ve světě, který se mu mnohdy musí jevit jako nepřátelský. Typická romská matka, která podle sociálních pracovníků výchovně selhává u dětí staršího školního věku a mezi jejich 15–18. rokem, bývá pro své děti, mladší sourozence a další příbuzné hluboko do jejich dospělosti jediným útočištěm v případě nouze. Z hlediska většinové společnosti ovšem můžeme být na pochybách, zda taková rodina plní své funkce společensky adekvátním způsobem, zvláště pokud jde o její vliv socializační, přičemž obsah tohoto pojmu by jinak definoval sociální pracovník a jinak Rom.“¹⁵²

Uvedená kurátorka zdůrazňuje, že těžké materiální podmínky vedou k tomu, že se Romové od dětství cítí společensky nejistí a odmítaní, trpí pocity bezvýchodnosti a nevyhnutelnosti osudu a to je vede k asociálnímu chování.¹⁵³ Určité formy diskriminace Romů se projevují i v sociální práci. Shoafor a Horejsi popisují některé charakteristické znaky myšlení sociálního pracovníka, který je předpojatý vůči určité menšinové skupině. Takový pracovník:

- dává stereotypní vysvětlení pro chování příslušníků určité etnické nebo minoritní skupiny;
- používá stejné pracovní strategie pro všechny klienty, kteří jsou příslušníky určité národnostní nebo minoritní skupiny;
- význam kultury nebo národnostní příslušnosti buď odmítá, nebo používá pro vysvětlení veškerého chování;
- diskuse o rase nebo kultuře odmítá, nebo je vede neustále.¹⁵⁴

Romské rodiny často patří mezi rodiny mnohoproblémové a řada z nich je ohrožena sociálním vyloučením. Metodám sociální práce s mnohoproblémovými rodinami, včetně rodin romských se věnuje třetí kapitola práce.

---

¹⁵² CHALUPOVÁ, J. In MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 116.

¹⁵³ Srov. Tamtéž, s. 116.

¹⁵⁴ Srov. SHEAFOR, HOREJSI In NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, 2003, s. 22.

3 Sociální práce s mnoho problémovými rodinami

Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami patří k nejnáročnějším činnostem sociální práce, která na osobnost sociálního pracovníka klade mimořádné nároky. Více, než kde jinde zde platí výrok velké evropské osobnosti v oblasti sociální práce první poloviny 20. století Alice Salomon že „*již není možné dělat sociální práci jen srdcem, ale také ne bez něj*“.¹⁵⁵

Alice Salomon jmenovala tři základní požadavky na profesní etiku, které lze aplikovat na práci s mnoho problémovými rodinami.

- (1) „*Nezneužívejte moc, kterou máte nad klienty, ale také využijte svou šanci ovlivňovat je ke zlepšení jejich situace.*
- (2) *Neovlivňujte své klienty k dosažení vnějších cílů, ale pouze za účelem dosažení jejich osobních cílů.*
- (3) *Nevytvářejte si morální úsudky o slabínách klientů, protože v sociální práci vždy najdete netransparentní směs mezi osudem, vinou a potřebou.*“¹⁵⁶

Od osmdesátých let 20. století je v sociální práci kladen důraz na posouzení situace v širším sociálním kontextu. Bezprostředním impulzem byly případy úmrtí dětí v důsledku zanedbávání a týrání, ke kterým došlo v té době v Anglii, přestože tyto děti byly v registrech sociálních pracovníků. Vyšetřování ukázalo, že jedním z klíčových problémů, který znemožnil sociálním pracovníkům poznat vážnost situace, byl nedostatek informací z různých oblastí života této rodiny a jako nedostatečná se ukázala koordinace informací z různých institucí či oddělení instituce, které o rodině vypovídaly. Rovněž sociální pracovníci nevěnovali dostatečnou pozornost rodinné historii a kritika směřovala k tomu, že pro posouzení neexistuje žádný ucelený systém. Další výzkumy rovněž ukázaly, že sociální pracovníci vyhodnocovali odděleně potřeby rodičů a potřeby dětí, ale ne potřeby rodiny jako celku. Sociální pracovníci se zaměřovali především na problém, ale ne na situaci, ve které dítě žilo. Hollandová sumarizovala výsledky devíti studií, které se zaměřily na proces rozhodování sociálních pracovníků, a upozorňuje, že se shodovaly zejména v nález, že rozhodování sociálních pracovníků bylo ovlivněno ideologií, hodnotami, nikoliv však poznatky. Reakcí na

---

¹⁵⁵ SALOMON, A. In KODYMOVÁ, P. „...ve 20. století již není možné dělat sociální práci jen srdcem, ale také ne bez něj“. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovník*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Jaro 2015. Ročník III, č. 3., s. 14.

¹⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 14.

požadavek komplexního posouzení byla tvorba tzv. *Rámce pro posouzení* (Department of Health, 2000).¹⁵⁷

Při sociální práci s ohroženou rodinou nejčastěji řeší sociální pracovník jejich obtížné životní situace jako konflikty v partnerském a rodinném soužití, problémy rodičů s výchovou dětí a péčí o ně, nesoběstačnost a nefunkčnost rodin, otázky setrvání či návratu jednotlivých členů rodiny do jejich přirozeného prostředí, materiální a nemateriální podpory a pomoci rodině. Z hlediska etiky sociální práce jeho činnost určují především obecné hodnoty - lidská důstojnost a sociální spravedlnost. Přes různost etických přístupů a teorií, které se zde mohou aplikovat, vede tento hodnotový horizont sociální práce k obecné shodě na požadavku komplexního přístupu k sociálním problémům ze strany sociálního pracovníka. Šrajer a Chocová upozorňují na skutečnost, že v rámci postmoderní kultury je sociální pracovník často konfrontován s individuálně i společensky (morálně) „rozmazanými“ očekáváními. Mezi jednotlivými členy rodiny jsou tato očekávání často nesourodá a nestálá a není-li ve společnosti a v rodině společně sdílený etický ideál života, je pro sociálního pracovníka neskutečně těžké nalézt s rodinou „společnou řeč“ při řešení jejich problémů. Zmiňovaní autoři, v duchu křesťanské etiky doporučují, aby sociální pracovník usiloval o co největší pochopení podstaty problémů, jejich příčin a souvislostí. Zároveň radí, aby se členy rodiny sociální pracovník probíral etické otázky, například jejich hodnotové zakotvení, zda dokážou kriticky vyhodnotit vlastní životní situaci, kategorii dobra a zla, nakolik vnímají osobní odpovědnost za svůj život a za životy svých dětí. Měl by jim také připomínat negativní dopad možných společenských vlivů a apelovat na změnu jejich problematických postojů. Sociální pracovník by, podle tohoto pojetí, měl disponovat jak profesionalitou, tak morálními kvalitami a být ochoten postupovat při své práci „riziko“ morálních nejistot, tzn., že poctivě a mnohdy klopotně hledá eticky ospravedlnitelné řešení složitých a komplikovaných problémů v rodinách.¹⁵⁸

3.1 Vybrané typy mnoho problémových rodin a jejich charakteristika

Sociální pracovník musí k mnoho problémovým rodinám přistupovat s vědomím, že každá rodina je jiná, má jiné problémy, jinou odolnost a jiný potenciál k řešení svých problémů. Mnohproblémová rodina má vážné potíže v řadě oblastí svého života včetně

---

¹⁵⁷ Srov. HOLLANDOVÁ In NAVRÁTIL, P. Přístupy k posouzení: Hledání zdroje reflexního přístupu. In NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 132-136.

¹⁵⁸ Srov. ŠRAJER, J, CHOCOVÁ, B. Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou. *Sociální práce. Sociální práce – odborná revue pro sociální pracovníky*. Občanská společnost a sociální práce. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2013. Ročník 13, č. 4, s. 102-107.

příjmů, bydlení, jídla, péče o děti, vyskytují se v ní lidé závislí na návykových látkách, lidé dopouštějící se kriminality, lidé chovající se násilně k členům rodiny, dospělí zanedbávající potřeby dětí, dospělí zajatí do chronických konfliktů, rezignovaní dospělí apod.¹⁵⁹ Předmětem pozornosti profesionálních sociálních pracovníků se mnoho problémová rodina nejčastěji stává v okamžiku, kdy je určitým způsobem ohrožena výchova dětí. Podle Matouška jsou z hlediska systému sociálních služeb mnohoproblémové rodiny rodinami, jejichž potřeby jsou ignorovány nebo naplňovány jen parciálně. Důvodem je chybný předpoklad sociálních pracovníků, že rodina, která se chce změnit, bude sama hledat zdroj pomoci, s jeho přispěním změny dosáhne.¹⁶⁰ Touto problematikou se práce bude zabývat podrobněji v další části v souvislosti s metodami sociální práce s mnohoproblémovými rodinami.

3.1.1 Rodina ohrožující dítě

Dítě potřebuje pro rozvoj mentalizace – morálního chování (pozitivních vzorců), vztah. Pro rozvoj kognitivních funkcí potřebuje dostatek podnětů, které na něj působí. Dítě se rodí s potřebou být syceno, nikoliv sytit. Pokud se dítě narodí rodičům, kteří chtějí pouze „mít“ – potřeby do nás huštěné reklamou, dítě je bráno jako prostředek, jenž má naplnit jejich emoční strádání. A to dítě nedokáže. Dítě chce být naplňováno, nikoliv naplňovat. Nebezpečí pro dítě jsou také přehnané nároky na dítě.¹⁶¹

Pro sociálního pracovníka je posouzení míry ohrožení dítěte velmi těžký úkol a musí být vždy bráno v úvahu, že podezření na ohrožení se nemusí v praxi naplnit (např. u rodičů v rozvodové situaci jeden rodič druhého rodiče falešně obvinít). Základními typy ohrožení dítěte jsou nevhodné životní podmínky, zanedbávání, týrání a zneužívání. Nevhodné životní podmínky jsou zpravidla spojovány s extrémní chudobou, ve které žije nejen dítě, ale i všichni další členové rodiny. Např. v jejich bytě se netopí, dítě nemá dostatečné oblečení a jídlo. Někdy jsou sice tyto základní životní potřeby naplněny, ale dítě má špatné podmínky pro vzdělávání, nemá dostatečnou zdravotní péči a je vystaveno dalším nepříznivým vlivům souvisejícím se subkulturou extrémní chudoby.¹⁶²

Podle Matouška při diagnostice stupně ohrožení dítěte, je nutno zhodnotit kvalitu vazby mezi dítětem a pečující osobou (přimknutí, attachment). Lze vycházet z pozorování chování pečující osoby a dítěte a sledovat zejména existenci očního kontaktu, existenci tělesného kontaktu, existenci dialogů, respekt k ochabování pozornosti dítěte, společné činnosti. Indikátory nejistých typů vazeb jsou: chybějící nebo nepřiměřeně přerušovaný kontakt ze strany dospělého, chybějící reakce dospělého na podněty ze strany dítěte (dospělý nereaguje na pozitivní výzvy, ani na signály nelibosti) vyjadřování negativních emocí dospělého vůči dítěti bez jasných aktuálních

---

¹⁵⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnoho problémovými rodinami*, s. 76.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 77.

¹⁶¹ Srov. FABIÁN, P. *Rodina ohrožující dítě* [online].

¹⁶² Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina ohrožující dítě*, s. 93.

příčin. Pečující osoby, žijící tzv. alternativním životním stylem, ohrožují děti jen výjimečně a ani členství rodičů v náboženských sektách neznamená automatické ohrožení dítěte, a je třeba prověřit, nakolik má členství rodičů v sektě na dítě nepříznivý vliv. Ani nepřiměřené nároky na dítě nebo jeho přetěžování odpovědností nelze považovat za vážné ohrožení dítěte a lze je řešit v rámci poradenství či terapie. Dítě nemusí ohrožovat pečující osoba, ale další členové domácnosti a nebezpečné je, pokud se špatné zacházení s dítětem stane součástí rodinných „nepsaných úmluv. Např. matka ví o sexuálním zneužívání dcery nevlastní otcem, ale situaci neřeší.¹⁶³ V současné době je uplatňována filosofie, že chudoba není důvodem k odebrání dítěte. „*Dítě ohrožené špatnými životními podmínkami je třeba pokládat za součást rodiny ohrožené špatnými životními podmínkami. Adekvátní reakcí je zlepšení těchto podmínek, nikoli umístování dítěte do náhradního prostředí.*“¹⁶⁴ Kompetence dospělých členů rodiny starat se o dítě souvisí s jejich osobní historií a kompetencemi v jiných oblastech života jako je partnerský vztah, vzdělání a zaměstnání a musí být brány v úvahu při posuzování rizik pro dítě a pro výběr způsobu intervence. Pokud je identifikovaným zdrojem ohrožení někdo jiný z rodiny, než pečující osoba, je nutno této osobě omezit kontakt s dítětem. Když je zdrojem ohrožení pečující osoba a není naděje na změnu jejího chování, resp. na to, že někdo bude její nevhodné chování dostatečně kompenzovat, je třeba uvažovat, kdo by pečující osobu mohl nahradit a na prvním místě je hledána v rámci širší rodiny.¹⁶⁵

Pokud rodiče nejsou schopni zajistit dítěti alespoň přiměřený vývoj a zajistit základní potřeby, byly vyčerpány všechny pokusy o nápravu a řešení se nenašlo ani v rámci širší rodiny, musí sociální pracovník navrhnout jeho umístění do pěstounské rodiny, případně do ústavní výchovy s vědomím, že existuje nebezpečí z prodlení a v sázce je zdraví a budoucnost dítěte. Fischer a Škoda v této souvislosti uvádějí, že takovéto děti se často vyznačují psychickými zvláštnostmi, někdy až poruchami, které ztěžují jejich zařazování do společnosti. Rodiče jim nevěnují patřičnou pozornost, nezajímá je, jak tráví volný čas.¹⁶⁶ Tyto rodiny mají podle studie vytvořené sociálním odborem města Havířova několik společných znaků: „*kalendáře ani hodiny neexistují, vše se řídí rytmem televizních seriálů a TV přijímače musí být výkřikem moderní technologie; dítě od okamžiku, kdy se samo začne pohybovat, již žije v pozici, že je zcela samostatné a nesmí rodiče obtěžovat – je to asi od 1 roku života; pokud jednou rodině pomůžete, touto pomocí se zavazujete se pomáhat neustále a stále ve větší míře.*“¹⁶⁷ V tomto prostředí se nemůže rozvíjet mentalizace dítěte – dítě není schopno reflektovat společenský ani transcendentní hodnotový systém, funguje jen na principu slasti,

---

¹⁶³ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina ohrožující dítě*, s. 95-96.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 95.

¹⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 93.

¹⁶⁶ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, Psyché, s. 110.

¹⁶⁷ FABIÁN, P. *Rodina ohrožující dítě* [online].

vlastně nikdy nemá příležitost dospět do dospělého jedince.¹⁶⁸ Případná výchovná opatření nemají větší účinnost. Většinou přicházejí pozdě a jsou často neadekvátní (tělesné tresty, striktní zákazy apod..) k obtížným životním situacím. V případě krizí tyto děti selhávají a mnohé se uchylují k alkoholu a drogám, ale i k závažnějším sociálně patologickým formám chování.¹⁶⁹

3.1.2 Rodiny s výskytem domácího násilí

Domácím násilím se hodnotí chování některého člena rodiny, které naplňuje následující kritéria:

- „V rodině existuje ustálené rozdělení rolí, přičemž jeden člen rodiny má moc nad jiným členem / jinými členy rodiny.
- Mezi blízkými osobami ve společném bydlení dochází k násilným incidentům.
- Incidenty se opakují.“¹⁷⁰

Když se mluví o domácím násilí, myslí se tím fyzické ubližování, jenž je často spojené se sexuálním násilím, psychické týrání, kde se jedná např. o ponižování, dále ekonomické omezování, kdy jeden z partnerů brání druhému vlastnímu výdělku nebo mu minimalizuje prostředky na domácnost či sociální izolaci, kde je omezován kontakt s příbuznými či známými.¹⁷¹ V praxi se zpravidla setkáváme s jejich kombinací. Protože se domácí násilí vyskytuje nejčastěji v domácnostech obětí, může trvat dlouho, aniž by se o něm mimo rodinu vědělo. Nejčastěji se domácí násilí vyskytuje mezi partnery, ale jeho obětí mohou být i děti a staří lidé. Státním orgánům sociálně – právní ochrany dětí je doporučeno postupovat v případech domácího násilí podle metodického doporučení *Ministerstva práce a sociálních věcí č.3/2010*. Obsahuje povinnost fyzických i právnických osob i orgánů státu oznamovat na Orgány sociálně právně ochrany dětí (dále jen OSPOD) případy dětí ohrožených domácím násilím. Jsou to jak děti, jichž se domácí násilí ze strany dospělých přímo týká, tak děti, které jsou svědky násilí mezi dospělými. OSPOD prověří situaci rodiny a zpravidla provede rozhovor s dítětem bez přítomnosti rodičů. OSPOD má právo obrátit se na soud a navrhnout předběžné opatření k zatímní úpravě péče o dítě, ke svěřeni dítěte do zařízení a ke změnám ve výkonu rodičovské odpovědnosti. Podle citované metodiky mají první pomoc obětem domácího násilí poskytnout tzv. intervenční centra.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Srov. FABIÁN, P. *Rodina ohrožující dítě* [online].

¹⁶⁹ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*, s. 110.

¹⁷⁰ WÜNSCHOVÁ, P. Rodina a domácí násilí. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, s. 109.

¹⁷¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 633.

¹⁷² Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*, s. 109 – 110.

Děti, které emočně strádají, mají změněnou hierarchii hodnot. K deformaci hodnotového systému přispívá i zkušenost z rodiny, která uctívá jiné hodnoty než většinová společnost nebo pobyt v ústavním zařízení, které také nepředstavuje typickou sociální instituci. V takovém deformovaném hodnotovém systému nebudou normy chování nikdy představovat systém, který by měl být pro dítě směřodátný. Normy, které jsou prezentovány osobně bezvýznamným člověkem, nebudou mít nikdy takovou váhu, jako kdyby byly prezentované citově důležitou autoritou. Lidé s deprivací zkušeností mohou mít problémy ve všech důležitých oblastech jako je profesní uplatnění, obecná sociální adaptace, ale i v partnerských a rodičovských rolích. Lidé, kteří byli v dětství týráni, se mohou chovat asociálně a bezohledně.¹⁷³

3.1.3 Rodiny s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody

Vězni a jejich děti pocházejí ve všech zemích z nejvíce ohrožených členů společnosti. Počet vězňů v České republice patří k největším v rámci Evropské unie a v posledních letech stoupl i počet uvězněných žen.

Hlavní nepříznivé důsledky pro uvězněného dospělého jsou tyto:

1. *„ztráta svobody a soukromí;*
2. *ztráta odpovědnosti za vše, co za sebou dospělý nechal „ve vnějším světě“;*
3. *radikální omezení kontaktu s nejbližšími osobami (doba návštěvy ve vězení je v ČR v současnosti 3 hodiny za měsíc, čas je možné rozdělit na dvě návštěvy; možnost telefonovat je jen ve vymezeném čase);*
4. *u dospělých s delšími tresty je vysoká pravděpodobnost rozpadu manželství/ partnerství;*
5. *ztráta příjmů, případně navýšení dluhů z doby před uvězněním;*
6. *vynucený kontakt s „ s rizikovými“ osobami a vězeňskou subkulturou;*
7. *stigma „kriminálního“ po výstupu z věznice s velmi omezenou možností nalézt práci.“¹⁷⁴*

Hlavní nepříznivé důsledky pro rodinu uvězněného jsou tyto:

- *„ztráta kontaktu a narušení vazby u partnerů/ manželů, někteří dospělí jsou tím traumatizováni;*
- *ztráta kontaktu a narušení vazby s dětmi, což v některých případech má traumatizující vliv také na děti;*
- *ztráta příjmu, pokud předtím uvězněný přispíval do rozpočtu rodiny;*
- *nové náklady na návštěvy uvězněného (doprava, případně přespání);*

---

¹⁷³ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 599-617.

¹⁷⁴ MATOUŠEK, O., VRABCOVÁ, D. *Rodina s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody*. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, s. 115-116.

- v některých případech jsou děti do náhradní péče (obvykle do dětského domova), což je může traumatizovat podruhé;
- stigma pachatele se přenáší na členy rodiny, zejména v mínění místního společenství, u dospělých také do zaměstnání, u dětí rovněž do prostředí školy.¹⁷⁵

Reakce dětí i dospělých na uvěznění člena rodiny je závislá na předchozích vztazích v rodině, na typu trestného činu, na tom, kdo je obětí a do jaké míry je činem postizen i systém sociální opory rodiny. Mezi vězni jsou tací, kteří rodinu zanedbávali již před uvězněním, problematičtí, nepředvídatelní rodiče (např. závislí na drogách či alkoholu), ale i tací, kteří se o děti vzorně starali. Dospělí členové rodiny i děti často prožívají uvěznění člena rodiny jako trauma, cítí se bezmocní a ztracení. Dítěti je nutno vysvětlit příčinu nepřítomnosti člena rodiny, a jaké změny budou následovat. Rodina se někdy musí z finančních důvodů odstěhovat z dosavadního bydliště a děti musí změnit školu. Děti uvězněných mužů zpravidla zůstávají v péči matky. Složitější situace je v případě uvězněných žen. Pokud manžel nebo partner není schopen se o děti postarat, jsou přednostně dávány do péče prarodičů, případně náhradní rodiny, v krajním případě do ústavní péče. Stává se, že uvězněné ženy mají více dětí, každé s jiným otcem a děti potom žijí každé jinde.¹⁷⁶ „Vliv uvěznění rodiče na dítě je hluboký a dlouhodobý. Děti trpí studem, pocitem viny a nízkým sebevědomím, výjimkou není ani stigmatizace a diskriminace.“¹⁷⁷ Právě rodina je jedním z důležitých faktorů při vzniku kriminálního chování. Dysfunkční rodina zvyšuje tuto pravděpodobnost. Jedná se o případy, kdy se asociálního chování dopouštějí sami rodiče nebo případy, kdy je dítě týráno (syndrom CAN). Negativní vývoj může také souviset s psychickou deprivací, kdy jedinec neuspokojuje své emoční potřeby. Souvislost s kriminálním chováním má také neúplná rodina, náhradní až ústavní výchova. Dalším vlivem jsou vrstevníci a party. Často se jedná o kombinaci s negativním rodinným vývojem, někdy i školní neúspěšností. V partě jsou uspokojovány potřeby sounáležitosti a seberealizace, ke kterému v rodině ani ve škole nedochází.¹⁷⁸

Složitá situace nastává při návratu bývalého vězně a to jak pro něj, tak pro jeho rodinu. Problémy, kterým rodina čelila před jeho uvězněním, se během jeho pobytu ve věznici zpravidla nevyřešily. Děti vyrostly a změnil se. Propuštěný rodič chce navázat na situaci a zvyklosti před uvězněním, což může být zdrojem napětí a neshod. Během jeho pobytu ve vězení si děti vytvořily silnější citový vztah k druhému rodiči a v jeho vztahu k uvězněnému rodiči je mnoho nejistoty. Děti si zvykly (týká se to zejména větších dětí) žít bez něj a jeho návrat zvyšuje jejich nejistotu a nespokojenost.

---

¹⁷⁵ MATOUŠEK, O., VRABCOVÁ, D. *Rodina s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody*, s. 115-116.

¹⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 116.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 116.

¹⁷⁸ Srov. FISCHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006, s. 40.

Propuštěný vězeň musí zvládnout řadu složitých problémů jako najít si práci, řešit zadlužení (dluhy z minulosti, náklady pobytu ve vězení, náhradu škody poškozenému, dluhy na zdravotním a sociálním pojištění apod). Těmito dluhy zatěžuje rodinný rozpočet, což k stabilitě rodiny nepřispívá.¹⁷⁹

V některých případech jsou pracovníci oddělení sociálně – právní ochrany dětí, pracovníci pobytových zařízení pro děti či pěstouni přesvědčeni, že pro dítě není dobré udržovat vztah s „kriminálním“. *„S výjimkou extrémních případů dítě potřebuje bezpečný kontakt s rodičem bez ohledu na to, jak jeho trestný čin posoudil soud.“*¹⁸⁰ Podle Matouška by realizace těchto kontaktů měla být realizována všemi způsoby (audionahrávky, Skype, řízené návštěvy dítěte ve vězení). *„Soudobý výzkum ukazuje, že zanechání trestní činnosti (desistance) je spojeno s tím, že dospělý využije příležitost k zaujetí rolí, v nichž je možno jednat prosociálně. Primárním zdrojem opory jsou samozřejmě rodinné vazby. Podpora těchto vazeb představuje prevenci kriminality.“*¹⁸¹

Jedním z typů pachatelů je pachatel, který je nedostatečně socializovaný. Hlavním problémem v oblasti socializace je jiný vztah k obecně platným normám, protože pro tyto lidi je typický egocentrismus a podle něj také jednájí. Mají své vlastní normy a nerespektují ty obecně platné. Protože pravidla chování slouží jako prostředek kognitivní orientace ve světě i jako základ hodnocení vlastních činů, tito jedinci nepocítují vinu. Za příčinu svých problémů nepovažují vlastní jednání, ale něco jiného (situaci či ostatní lidi). Pachatelé trestných činů bývají často citově plošší, neberou ohled na jiné osoby než sami na sebe, mají tendenci ke zjednodušenému sociálnímu hodnocení, které rozlišuje pouze silné a slabé lidi. Mívají zvýšenou potřebu moci, kterou chápou jako důkaz své síly. Z hlediska psychologického pachatel ztrácí nejen profesní roli, ale i roli partnerskou, resp. roli člena rodiny – často jeho vztah končí rozvodem, protože ho rodina odmítne a ztrácí i další sociální vazby.¹⁸²

3.1.4 Rodina se závislým členem

Patologická závislost je stav, který u člověka vznikne jako následek dlouhodobého užívání určitých látek (alkoholu, drog) nebo opakováním určitých činností (hraní na hracích automatech). *„K závislosti existuje vrozená dispozice, na její vznik však působí i komplexní struktura osobnosti a faktory prostředí.“*¹⁸³ Vznik závislosti může být zapříčiněn stresovými událostmi, psychickými poruchami i kontaktem s jinými závislými osobami a to již v dětství. Hlavním znakem závislosti je nezvládání vlastního chování, v němž dominuje potřeba užívat návykovou látku, nebo provádět návykové

---

¹⁷⁹ Srov. MATOUŠEK, O., VRABCOVÁ, D. Rodina s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál 2014, s. 117-118.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 120.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 120.

¹⁸² Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 812-817.

¹⁸³ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, s. 121.

chování. Rozvinutá závislost má vliv na jeho život na vazby s rodinnými příslušníky i se sociálním okolím a ztěžuje jeho pracovní uplatnění. Referenční skupinou se mu stávají především lidé se stejným typem závislosti. V současné době se rodiny nejčastěji potýkají se závislostí některého člena na alkoholu, nealkoholových drogách a na hracích automatech, což značně poškozuje rodinný rozpočet a narušuje rodinné fungování.¹⁸⁴

Pro rodinné fungování jsou podstatné dvě role: role partnerská a role rodičovská. Závislá osoba v obou případech selhává, případně má výpadky a ze strany druhého partnera se na ni nelze spolehnout. Ten na chování svého partnera (závislého) reaguje některou z možných variant:

- přizpůsobí se partnerovi a závislost zpravidla na alkoholu či drogách je součástí rodinného životního stylu;
- chování závislého omlouvá a skrývá před okolím, stává se kontrolorem, zachráncem a obětí v jednom;
- chování partnera nepřijme a situace vyvrcholí rozvodem.¹⁸⁵

Závislost rodiče, především matky, nepříznivě ovlivňuje psychický, fyzický i sociální vývoj dítěte, což se může projevit již během těhotenství (poškození mozku dítěte, vývojové vady). V rodinách závislých na návykových látkách se vyskytuje jak zanedbávání dítěte (někdy i v oblasti základních životních potřeb jako je strava, hygiena, ošacení), tak projevy, které lze označit jako týrání. Rodič pod vlivem návykových látek chápe potřeby dítěte jako svoje omezení a fyzicky je trestá za „zlobení“. *„Výskyt týrání a zanedbávání dětí je v rodinách závislých rodičů několikanásobně vyšší než v ostatní populaci, horší je také péče o zdraví dětí, děti těchto rodičů mají problémy i se stavem výživy“.*¹⁸⁶ Doprovodným jevem závislosti je často nezaměstnanost, což znamená pro rodinu finanční zátěž a rodina zpravidla žije na hranici chudoby.¹⁸⁷

Rizikovým faktorem je mezigenerační přenos závislosti. Dítě závislých rodičů má větší pravděpodobnost, že se v dospělosti samo stane závislým, případně, že si za životního partnera zvolí závislou osobu. Závislost je nutno pokládat za nemoc rodiny a ta si musí vypracovat strategii obrany proti nepřijatelnému chování závislého a motivovat jej k léčbě. V některých případech se ukáže, že závislost zastírala další problémy a k rozpadu rodiny paradoxně dojde po vyléčení závislého jedince.¹⁸⁸

Jednou z příčin závislosti na drogách je rodina a to rodina dysfunkční, kde dítě není vychováno a kde není jasný model přijatelného způsobu řešení problémů.¹⁸⁹ Vážným problémem pro rodiče je dítě nebo dospívající se závislostí. Nešpor a Csémy uvádějí následující znaky rodiny, které zvyšují riziko zneužívání alkoholu a drog u dětí:

---

¹⁸⁴ Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese*, s. 121.

¹⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 122.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 122.

¹⁸⁷ Srov. Tamtéž, s. 122.

¹⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 122.

¹⁸⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 554.

- „nejasná pravidla týkající se chování dítěte;
- nedostatek času na dítě, zvláště v časném dětství nedostatečná péče;
- nedostatečný dohled;
- nesoustavná a přehnaná přísnost, nedostateční citové vazby dítěte;
- manželský konflikt;
- schvalování alkoholu a drog u dětí, zneužívání alkoholu tabáku nebo jiných drog rodiči nebo příbuznými, malé očekávání od dítěte a jeho podceňování;
- špatné společenské fungování rodičů;
- rodiče osamělí, vůči společnosti lhostejní nebo nepřátelští;
- duševní choroba rodičů;
- chudoba, nezaměstnanost rodičů;
- sexuální zneužívání dítěte v rodině;
- rodina ve zmatku, špatně funguje, výchova pouze jedním rodičem bez pomoci dalších příbuzných;
- dítě žije bez rodiny a bez domova;
- časté stěhování rodiny.“¹⁹⁰

Další příčinou je sociální skupina, ke které jedinec patří. Velký vliv mají odlišné normy a hodnoty, ke kterým se parta hlásí.¹⁹¹

S užíváním psychoaktivních látek se mění nejen zevnějšek, životní styl, emoční prožívání a chování, ale i motivace a hodnoty. Takový člověk má jinou hierarchii hodnot, která ovlivňuje i jeho chování. Nemá vůli k překonání abstinenci, ani není schopen snížit dávku, i když by si to přál. Po určité době už své jednání nehodnotí a přestávají pociťovat vinu. Jedinec závislý na drogách nemá budoucnost, neplánuje ji, neuvažuje o ní, nechce o ní nic vědět.¹⁹²

Důsledky závislosti na alkoholu jsou podobné, jako tomu je u psychoaktivních látek. Jedinec selhává v profesní roli a devastuje svou rodinu a to materiálně, sociálně a psychicky. Dochází k narušení rodinných vztahů a ke změně rolí. Alkoholik snižuje také sociální status celé rodiny a členové rodiny bývají tímto stigmatizováni. Rodina strádá hlavně materiálně, neboť alkoholik často ztrácí práci a není schopen finančně zajistit ani své potřeby. Alkoholik coby rodič nepříznivě ovlivňuje zdravotní stav dítěte. Děti mohou být zanedbávány atd. Alkohol v těhotenství může působit jako teratogen. Dítě čekající matky může trpět fetálním alkoholovým syndromem, poškozující celkově vývoj plodu. Rodič alkoholik

---

¹⁹⁰ NEŠPOR, K., CSÉMY, L. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*, s. 124-125.

¹⁹¹ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 554-582.

¹⁹² Srov. Tamtéž, s. 554-582.

ovlivňuje i psychický stav dítěte. Jelikož rodina nebývá zdrojem jistoty, dítě může trpět nějakou formou deprivace, resp. subdeprivace. Stres, který představuje přítomnost alkoholika v rodině, vede k různým variantám řešení jako je rozpad rodiny nebo mohou vlivem sociálního učení začít pít i ostatní členové rodiny.¹⁹³

Patologické hráčství – gambling, workoholismus, kleptomanie či pyromanie mají podobné vlastnosti jako alkohol či drogy. Dispozice k těmto návykovým a impulzivním poruchám mohou být posilovány zkušenostmi z rodiny, může jít o vliv určitého modelu chování, preferenci některých hodnot i o kumulaci negativních vlivů různého druhu. V případě gamblingu je hlavním motivem předpoklad zisku, výhry. Tedy rychlého zbohatnutí bez vynaloženého vlastního úsilí. Postupně dochází ale ke změně hodnotového systému, jedinou osobně významnou potřebou se stává hra a všechno ostatní ztratí svůj původní význam. Poslední fází závislosti na hře je sociální selhání, kdy dochází v důsledku nepřijatelného chování ke ztrátě většiny důležitých rolí, včetně rodinného zázemí. Chování gamblera může vyústit ke kriminálnímu jednání a k uvěznění a následné stigmatizaci rolí trestaného. Důsledkem může být i bezdomovectví. Workoholici jsou soustředěni pouze na sebe a na svou práci, která se pro ně stala jejich nejvýznamnější hodnotou.¹⁹⁴

3.1.5 Rodina s dítětem v náhradní výchově

Skutečností je, že i rodiče, kteří se nedokázali o dítě postarat a jejichž kompetence k výchově jsou značně omezené, vnímají odchod dítěte z rodiny negativně, i když jsou ze strany sociálního pracovníka ujišťováni, že jde o opatření dočasné. V ideálním případě by rodiče měli být přesvědčeni o tom, že je to pro dítě nejlepší řešení a děti by měly vědět, kam jdou a kdo se o ně bude starat a jak bude probíhat jejich styk s rodiči v budoucnu. Ať je rodina jakákoli, vždy je odchod dítěte z rodiny pro dítě trauma, které lze šetrným přístupem pouze zmírnit. Z důvodů sociálně právní ochrany dětí je nutno někdy odebrat dítě z rodiny okamžitě a dochází k dramatickým reakcím jak ze strany dětí, tak ze strany rodičů. Prioritou v těchto případech je zajištění bezpečnosti dítěte. Pokud existuje vážné podezření, že s dítětem bylo špatně zacházeno, nebo že bylo obětí trestného činu, musí orgány sociálně právní ochrany dětí spolupracovat s policií a státním zastupitelstvím. Obecně však platí, že rodič má i v těchto případech právo na informace o dítěti a kontakt s ním a omezit jej lze pouze na základě soudního rozhodnutí.¹⁹⁵

3.1.6 Rodina s osamoceným rodičem

„Vysoký nárůst počtu osamocených rodičů, související se zvýšeným počtem dětí narozených mimo manželství, vysokou rozvodovostí a sníženou sňatečností, se stává

---

¹⁹³ Srov. VÁGNEROVÁ, M., *Psychopatologie pro pomáhající profese*, 554-582.

¹⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 554-582.

¹⁹⁵ Srov. PAZLAROVA, H. *Podpora rodin s dítětem v náhradní výchově*, s. 147-154.

*závažným sociálním problémem.*¹⁹⁶ Podle právní definice „*se za osamoceného rodiče považuje rodič, který je svobodný, ovdovělý nebo rozvedený, pokud nežije s druhem*“.¹⁹⁷ Nejobvyklejší situací je rozvedená žena, která žije s jedním nebo více nezletilými dětmi. Pro osamocenou matku je velmi obtížné skloubit ekonomické zajištění rodiny, vedení domácnosti, péči o děti a jejich výchovu. V odborné literatuře se někdy uvádí, že rizikovým faktorem pro výchovné problémy je nepřítomnost otce jako autority, ale praxe ukazuje, že je to spíše špatná ekonomická situace uvedených rodin.¹⁹⁸

Osamocení otcové se potýkají se stejnými problémy jako osamocené ženy, zejména se spojením zaměstnání a péče o dítě. Matějček uvádí dvě základní funkce rodiny. První je zajištění citového zázemí všem svým členům a druhá je příprava dětí na život ve společnosti. U rodin s jedním rodičem mohou být obě tyto funkce ohroženy nedostatkem času na dítě či děti. Sociální a psychologické dopady má ovšem i horší ekonomické zajištění domácnosti. Vážný negativní dopad má v případě rozvodu omezování styku s dítětem, kterému nebylo svěřeno do péče, zejména tzv. syndrom zavrženého rodiče.¹⁹⁹ „*Materiální problémy mají častěji osamocení rodiče v případě nízkého sociálního statusu, a to nejen z důvodu nižších příjmů, ale častěji také kvůli většímu počtu dětí a méně odpovědnému životnímu stylu.*“²⁰⁰ Častým problémem ovšem je často i nedobytnost výživného. Riziko chudoby je větší u osamocených matek než u osamocených otců a provází je celá řada dalších problémů jako je nezaměstnanost, špatné bydlení, sociální izolace až sociální vyloučení.²⁰¹

3.1.7 Romská rodina ohrožená sociálním vyloučením

Obecně jsem se situací romské rodiny zabývala v rámci třetí kapitoly. Přesto je nezbytné uvést další specifika, se kterými se sociální pracovníci setkávají v praxi. Vzdělání nepovažují Romové za významnou hodnotu, ale zato se romské děti se běžně zapojují do rodinných aktivit konaných ve večerních hodinách, a když jsou nevyspalé, se souhlasem rodičů do školy nejdou. Stejně tak nejdou do školy, když nemají peníze na drahou svačinu. Starost o zdraví není nijak propojena se systémem zdravotnictví ani s mediálními kampaněmi a je např. běžné, že děti spí v zakouřených místnostech. Status romské rodiny se odvozuje od vnějších znaků jako je vybavení domácnosti (televize), oblečení, drahé telefony. Čistotu vnímají jinak, než většinová společnost (zákaz prádla dohromady mužské a ženské prádlo, zákaz používat k mytí nádobí místo, kde se umývají lidé, dojídat zbytky jídla další den). Romové jsou přesvědčení, že lidé

---

¹⁹⁶ KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. Sociální práce s osamocenými rodiči. In MATOUŠEK, O. (ed.), KODYMOVÁ, P. (ed.) KOLÁČKOVÁ, J. (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005, s. 44.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 43.

¹⁹⁸ KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 44.

¹⁹⁹ Srov. MATĚJČEK, Z. In KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 43.

²⁰⁰ KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči*, s. 45.

²⁰¹ Srov. Tamtéž, s. 46- 47.

z majoritní společnosti jsou lakotní. Když jim sociální pracovnice zkouší radit, že by měli šetřit, ztrácí tím respekt, protože ukazuje, „že ničemu nerozumí“, že je prostě lakomá. Děti jsou zvyklé na to, že rodina nemá peníze a naopak, když peníze jsou, očekávají, že budou naplněny jejich požadavky a přání. Peníze nejsou pouze záležitostí dospělých, ale záležitostí celé rodiny.²⁰²

3.2 Principy a cíle sociální práce s mnohoproblémovými rodinami

Moderním způsobem sociální práce s mnohoproblémovými rodinami je tzv. podpora rodiny, jejímž cílem je tzv. sanace rodiny, tj. uzdravení rodiny. Podpora rodiny má širší záběr než rodinná terapie, i když využívá její prvky. Zabývá se nejen fungováním rodiny, ale i vazbami rodiny na místní společenství a na různé organizace a pracovníci poskytující podporu kontaktují rodinu zpravidla v jejím přirozeném prostředí. Podpora rodiny nespočívá pouze na profesionálních zdrojích (profesionálem může být sociální pracovník, psycholog, pedagog apod.), nýbrž využívá všechny dostupné zdroje – např. širokou rodinu, sousedy, dobrovolníky či profesionály působící mimo pomáhající profese.²⁰³

Objektem terapeutické sociální práce se mnohoproblémová rodina stává nejčastěji, když se vyhrotí problémy některého jejího člena a v průběhu intervence se ukáže, že rodina má problémů daleko více. Iniciátorem práce s mnohoproblémovou rodinou je (v podmínkách České republiky) zpravidla některá instituce, která disponuje určitou mocí: soud, škola, místní úřad, policie. Zájem sociálních pracovníků mnoho problémová rodina většinou nechápe jako pomoc, ale jako hrozbu a zásah do soukromí. Ochota členů mnohoproblémové rodiny docházet na terapeutická sezení do instituce poskytující odbornou pomoc je problematická, často nedodrží dohodnuté termíny a stává se, že přicházejí jiní členové, než ti, co byli pozváni. Pokud to jde, je lepší s mnohoproblémovou rodinou pracovat v domácím prostředí a vystupovat v roli návštěvníka, který jí chce pomoci. Podle odborníků mnoho problémová rodina snadněji přijme od nestátní agentury poskytující charitativní a terapeutickou pomoc, než od státní instituce, která je kromě terapie pověřena státem k výkonu sociálně - právní ochrany dětí. Základním principem pro úspěšnost terapeutické práce s mnoho problémovou rodinou je získání její důvěry²⁰⁴.

Je pravidlem, že na začátku terapie vidí cíle intervence jinak odborníci a jinak členové mnoho problémové rodiny. Při pokusu o definici cílů se obvykle vynoří cílů několik, a aby byla terapie efektivní, musí vycházet z potřeb rodiny a jejích priorit. Matoušek upozorňuje na to, že ten, kdo začíná pracovat s mnoho problémovými

---

²⁰² ŠTĚPÁŘOVÁ, E. *Specifika romské rodiny* [online].

²⁰³ Srov. MATOUŠEK, O. *Co je podpora rodiny*, s. 13.

²⁰⁴ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami*, s. 79.

rodinami, se musí připravit na to, že jako priorita se objeví základní existenční zajištění rodiny a zvládnání základních provozních úkonů. Kaplanová doporučuje začít práci s mnoho problémovou rodinou pokud možno z této roviny, tedy od základních záležitostí týkajících se práce, docházky dětí do školy, hospodaření s penězi, jídla, hygieny, topení, péče o zdraví (včetně péče o chrup) a dopravy. Pokud zde terapeut dosáhne úspěchu, tj. podaří se mu rodinu napojit na dostupné zdroje podpory, vnímá to rodina jako zásadní pokrok a zvýší to její ochotu pracovat na interpersonálních problémech.²⁰⁵

Z praktických zkušeností sociálních pracovníků vyplývá, že právě nejchudší a nejpotřebnější rodiny nejsou o možnosti materiální sociální podpory informovány a nevědí, kde a jak o ni požádat. Prvořadým úkolem sociálního pracovníka je potom pomoci rodině dosáhnout na dostupné sociální dávky. Sociální pracovník ovšem nemůže za rodinu rozhodovat a sám se ujímat funkcí, které má rodina plnit. I v případě, že jí pomáhá řešit praktické, existenční obtíže, nesmí ztrácet ze zřetele její autonomii, její odpovědnost, její zdroje. Obecným cílem je posilování kompetencí rodiny řešit vlastní potíže.²⁰⁶

Mnohobproblémová rodina zpravidla potřebuje jak materiální, tak nemateriální podporu a pomoc. Sociální pracovník se s ní nejčastěji dostane do kontaktu v okamžiku, kdy je nutno odvrátit hrozbu odebrání dítěte a jeho umístění do náhradní péče. Cílem práce s ohroženou rodinou by měla být nabídka účinné podpory a pomoci s řešením širokého spektra problémů, které rodinu zatěžují a které by mohly být alespoň zmírněny. Dílčími cíli poskytování sociálních služeb ohroženým rodinám je umožnit členům rodiny (především dětem) setrvat nebo se navrátit do přirozeného prostředí, předcházet sociálnímu vyloučení rodin, podporovat duševní zdraví a psychickou stabilitu rodinných příslušníků jako prevenci rozpadu rodin, řešit konflikty a problémy v partnerském a rodinném soužití ve snaze obnovit soběstačnost a funkčnost rodiny, podporovat ohrožené rodiny, pomáhat rodičům při problémech s výchovou a péčí o děti.²⁰⁷

K mnohobproblémovým rodinám ovšem patří nejen rodiny, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, ale i rodiny, které sociálně vyloučeny jsou. V praxi se nejčastěji jedná o rodiny romské, často žijící v sociálně vyloučených lokalitách. Problém je natolik závažný, že se situací v roce 2013 zabývala vláda České republiky a přijala závazný dokument *Strategii sociálního začleňování na léta 2014 – 2020*²⁰⁸ V zákoně č. 108/2006 sb. o sociálních službách je sociální začleňování definováno jako „proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do

---

²⁰⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnohobproblémovými rodinami*, s. 79.

²⁰⁶ Srov. Tamtéž, s. 81.

²⁰⁷ Srov. KNAUSOVÁ, I. *Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí- kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti*, s. 69.

²⁰⁸ Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Strategie sociálního začleňování 2014-2020* [online]. Praha: 2014.

ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.

K obecným cílům sociálního začleňování patří:

- *zajištění účasti v zaměstnání a rovného přístupu ke všem zdrojům, právům, zboží a službám;*
- *prevence rizika sociálního vyloučení;*
- *pomoc nejvíce zranitelným;*
- *mobilizace všech relevantních aktérů.*²⁰⁹

Sociální vyloučení se týká jak jednotlivců, tak rodin a celých komunit, které jsou vytěšňovány na okraj společnosti, a je jim omezen přístup ke zdrojům pro členy většinové společnosti běžným. Mezi tyto zdroje patří především zaměstnání, bydlení, sociální ochrana, zdravotní péče a vzdělání. Bezdomovectví představuje v současné době absolutní formu sociálního vyloučení.²¹⁰

Za základní nástroj pro začleňování sociálně vyloučených osob je považována sociální práce. Sociální práce s mnoho problémovými rodinami ve vyloučených lokalitách je potom součástí jak terénní, tak komunitní sociální práce a vyžaduje spolupráci řady dalších aktérů. Lidem sociálně vyloučeným jsou připisovány určité osobnostní vlastnosti jako např. neschopnost odkládat odměnu do budoucna, nezakotvenost v prostoru (potíže s bydlením, bezdomovectví) a nezakotvenost v čase (nejistá, či zcela žádná perspektiva).²¹¹ V roce 2013 skupina pracovníků Fakulty sociálních studií ostravské university provedla kvantitativní výzkum, jehož cílem byla analýza životní situace domácností s nezletilými dětmi v různých fázích sociální diskvalifikace (tj. ve fázi chudoby nebo ohrožení chudobou) a způsoby, jak tyto situace zvládají. Jedním z podstatných závěrů výzkumu bylo, že centrálním problémem otázka bydlení. Zároveň došli k závěru, že mnoho rodin si svoji situaci chudoby nepřipouštějí, nebo ji dokonce popírají a sociální práci berou jako „poslední štaci“ ne jako instituci, která by jim mohla pomoci propadu do chudoby bránit. Průzkum potvrdil naléhavost problému bydlení, ale došel k nepřiliš optimistickému závěru, že „*v prosazování systémových změn v této oblasti mají sociální pracovníci velmi slabou roli*“.²¹²

Určitou „dobrou zprávou“ je, že výše zmíněná *Strategie sociálního začleňování 2014-2020* problémy spojené s chudobou a sociálním vyloučením kvalifikovaně reflektuje a začleňuje je nejen do sociální politiky, ale i do politik ovlivňujících další

---

²⁰⁹ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

²¹⁰ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Strategie sociálního začleňování* [online]. Praha. 2014.

²¹¹ Srov. KELLER, J. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, s. 9.

²¹² Srov. GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., LINDOVSKÁ, E., ŠPILÁČKOVÁ, M., VONDRUŠKOVÁ, K. Způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. *Sociální práce. Sociální práce - odborná revue pro sociální práci*. Sociální práce a chudoba. Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2014. Ročník 14., č. 12, s. 44-59.

stránky lidského života a společnosti (tj. do politik zaměstnanosti, vzdělávání, zdravotnictví a bytové politiky).²¹³

Realitou, kterou musejí brát sociální pracovníci v úvahu, je skutečnost na kterou upozorňuje Jan Keller. Ve všech ekonomicky vyspělých zemích, narůstají počty těch, kdo jsou víceméně trvale vyloučeni z trhu práce a klesají pod práh chudoby. Situaci těch, co nemají prostředky, nemohou se odstěhovat z chátrajících čtvrtí a propadají se stále hlouběji v bludném kruhu neplnohodnotné práce a špatného bydlení, bývá popisována pomocí zcela neadekvátních konceptů.²¹⁴ Dochází k zneužití pojmu, který zavedl v polovině 60. let americký antropolog Lewis „kultura chudoby“. Pro Lewise je kultura chudoby kulturou jako každá jiná v tom smyslu, že umožňuje lidem projít nesnadným životem, poskytuje jim celou řadu řešení problémů, s nimiž se střetávají, a tím výrazně usnadňuje jejich adaptaci na okolní svět. Jde o způsob přizpůsobení chudých na jejich marginální pozici, o reakci na pocity beznaděje a zoufalství v situaci, kdy úspěch je pro ně vysoce nepravděpodobný.²¹⁵ Politicky byla tato teorie zneužita americkými konzervativními kruhy asi tím, že chování jejich bylo označeno za patologické, bylo konstatováno, že jednájí krajně impulzivně, jsou orientováni pouze na přítomnost a žádné sociální dávky je nedokážou z bídy vymanit, naopak sociální dávky je odrazují od každého úsilí. Naopak Jan Keller na základě vývoje sociálně citlivých francouzských předměstí, postuluje, že život v bídě a chudobě není něco, k čemu by část populace instinktivně tíhla a čemu by dávala přednost před životem na úrovni a s perspektivou. Prvky kultury chudoby se rozvíjejí teprve sekundárně tam, kde trh práce nabízí jen krajně nejisté zaměstnání a kde se státní moc omezuje na policejní represii, protože síly trhu jí ponechaly jen minimální prostor pro jakoukoliv prevenci.²¹⁶

Ještě poměrně nedávno byla preventivní činnost v oblasti práce s mnoho problémovou rodinou uplatňována velmi málo a mnoho dětí z nevyhovujícího rodinného prostředí bylo umísťováno do ústavních zařízení. Od té doby se mnohé zlepšilo a stále více jsou uplatňovány nové metody práce s ohroženými rodinami a dětmi. Ministerstvo práce a sociálních věcí²¹⁷ v roce 2012 zpracovalo *Národní strategii „Právo na dětství“*²¹⁸ a navazující akční plán na léta 2012-2015, který zahájil reformu péče o ohrožené děti v České republice. Byla přijata řada opatření směřujících k podpoře rodin a prevenci odebrání rodin z přirozeného sociálního prostředí. Nový občanský zákoník i novelizovaný zákon o sociálně právní ochraně dětí, obsahují ustanovení, že nelze nařizovat ústavní výchovu z důvodu špatné sociální situace či

---

²¹³ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Strategie sociálního začleňování 2014-2020* [online]. Praha. 2014, s. 80.

²¹⁴ Srov. KELLER, J. Na pokraji trhu práce – ke sporům o příčinách chudoby. *Sociální práce. Sociální práce*, Asociace vzdělavatelů v sociální práci na vydání se podílí ZSF JU v Českých Budějovicích. Brno. 2010. Ročník 10., č. 1, s. 58.

²¹⁵ Srov. LEWIS, O. The Culture of Poverty. *Scientific American*, October 1966, Volume 213, Number 4, s. 19 – 25.

²¹⁶ Srov. KELLER, J. *Na pokraji trhu práce – ke sporům o příčinách chudoby*, s. 57-63.

²¹⁷ *Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online].

²¹⁸ *Právo na dětství* [online].

bytové nouze rodiny. Sociodemografická analýza přitom zřetelně ukázala přímou souvislost mezi chudobou a umístováním dětí do ústavní nebo (v lepším případě) do náhradní rodinné péče.²¹⁹

3.3 Metody sociální práce s mnohoproblémovými rodinami, využitelné postupy a techniky terapeutické práce

V rámci mnohoproblémové rodiny se ohrožení týká všech jejích členů, přičemž míra toho ohrožení je nejzávažnější pro ty, kdo jsou ohroženy nejvíce, tj. pro děti. Pokud mají být vytvořeny podmínky, aby dítě mohlo v rodině zůstat, musí dojít k sanaci rodiny. Sanace rodiny jsou aktivity směřující k zachování nebo obnovení funkcí rodiny v domácnostech uživatelů služeb za pomoci profesionálního sociálního pracovníka, jsou to postupy podporující fungování rodiny. Sanace znamená sociální práci s ohroženými rodinami, ve kterých jsou děti zanedbávány, s rodinami tzv. sociálně vyloučenými, ve kterých se vyskytuje mnoho obtížně řešitelných problémů.²²⁰ Podle poznatků terénních sociálních pracovníků to bývá zpravidla rodina s nezletilými dětmi, čelící nepříznivé sociální situaci jako je hmotná nouze, nezaměstnanost jednoho, častěji obou rodičů, špatné bytové a hygienické podmínky, zadlužení, vnitřní a vnější konflikty v rodině, osamělost rodiče atd. Podle Knausové (v souladu s Úmluvou o právech dítěte) má rodina na sanaci nárok.²²¹ *Zákon č. 108/2006. Sb. O sociálních službách* řadí sanaci rodiny do oddílu „Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.“ Jedná se „o terénní, případně ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobé krizové sociální situace, kterou rodiče nedokážou sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje“.²²² Knausová uvádí, že dle terénních sociálních pracovníků, se často jedná o rodiny nezaměstnaných, kde rodiče jsou nezřídkou závislí na návykových látkách, rodina se často nachází ve stavu hmotné nouze a děti jsou hodně zanedbávány, přičemž tato situace trvá i roky. Primárním cílem terénních sociálních pracovníků je hledat důvody a zejména řešení jejich nepříznivé sociální situace, s cílem zachovat nebo obnovit fungování rodiny tak, aby dítě mohlo být ponecháno v rodině, tj. vytvořit akceptovatelné životní podmínky pro celou rodinu. Zaměřují se proto především na rodiče a snažit se naučit je změnit své nesprávné postoje, získat kompetence řešit samostatně své osobní a rodinné problémy. Nejčastěji sociální pracovníci jednají

---

²¹⁹ Srov. MACELA, M.. Reforma péče o ohrožené děti v České republice. Závěry nejnovějších výzkumů a jejich dopad do praxe. *Sociální práce. Sociální práca*. Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2015. Ročník 15., č 2. Příloha, s. 7-11.

²²⁰ Srov. KNAUSOVÁ, I. *Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí- kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti*, s. 69.

²²¹ Srov. Tamtéž, s. 69.

²²² § 65 Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách [online].

s matkami, které často disponují nižším intelektem a mají nízké vzdělání a i emocionálně bývají plošší. Často nemají příklad z původní rodiny, která se rozpadla, nebo žily v ústavním zařízení, neumí o dítě pečovat, ani vést domácnost. Jak bylo konstatováno na jiném místě, takovéto děti jsou zanedbávány ve všech směrech, ale terénní pracovníce přesto věří, že sanace rodiny je možná. Zásadní problém je hmotná nouze, nevyhovující bytové podmínky, často velký počet osob v jednom bytě, dále nezaměstnanost, dluhy, pokuty apod. Problémem je patologický způsob trávení volného času, který děti často přebírají od dospělých členů (včetně užívání návykových látek, silného kuřáctví, vandalismu, rvaček, hádek). Podle poznatků z praxe je sanace takovýchto rodin velice obtížná a musí být řešena individuálním plánováním pomoci každé rodině. Jednou z metod jsou případové konference, o kterých je zmínka na jiném místě práce. Podle názoru terénních pracovníků lze za sanaci rodiny považovat i sociální poradenství, právní poradenství a poradenství v oblasti rodičovství včetně náviku sociálních kompetencí. Cílem sanace rodiny je alespoň částečně ozdravení rodinného prostředí tak, aby dítě nemuselo být z rodiny odebráno, s tím, že jde o proces, který má svůj průběh, své možnosti i své limity.²²³

Jakmile je dosaženo dílčího pokroku v oblasti instrumentálního fungování rodiny, je možné v terapii přejít k psychickým a interpersonálním problémům. Významnými dalšími kontexty podle Matouška dále jsou:

- *„emoční klima rodiny, zvládnutí emocí v rodinné interakci (v mnohoproblémových rodinách jsou časté projevy zlosti, smutku, apatie, úzkosti);*
- *struktura a povaha vztahů mezi členy rodiny v současnosti (v jejich rámci dostávají individuální obtíže novou systémovou logiku);*
- *vazby rodiny na jiné lidi na jiné lidi, na jiné rodiny, na sousedské komunity, na organizace (zde je typicky „velké prázdno“, případně vážné konflikty);*
- *minulost rodiny (v ní je možné objevit neřešená traumata, která se předávají přes generace);*
- *budoucnost rodiny (což je obvykle sféra chybějících nebo nereálných představ).“²²⁴*

K mapování rodinných vztahů se využívají techniky např. kresební techniky, projektivní testy, případně genogramy (schémata znázorňující osoby a kvalitu vztahů mezi nimi). K popisu vztahů často stačí rozhovor, ve kterém jsou uplatněny prvky „cirkulárního dotazování“ propracované teoretiky systemické terapie. Modelem takového dotazování je např. společenská hra „Co by bylo, kdyby“ (otec byl každá večer doma a ne v hospodě, matka se chovala jinak, než se chová, syn byl umístěn do

---

²²³ Srov. KNAUSOVÁ, I. *Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí- kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti*, s. 70.

²²⁴ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 115.

léčebny pro drogově závislé apod.). Platí přitom, že musí být respektována ochota rodiny podvolit se testování. Aby měla analýza vztahů naději na úspěch, je potřeba vytvořit pozitivní komunikační klima, v němž jeden druhému naslouchá a na jeho projev reaguje přijatelným a čitelným způsobem.²²⁵

Pokud terapeut řeší vztahy členů rodiny k lidem stojícím mimo rodinu, pokládá Matoušek za účelné, aby vystupoval v roli obhájce rodinných zájmů. Může získávat potřebné informace, doprovázet rodinu k jednáním, může partnerům rodiny objasňovat potřeby rodiny.²²⁶

V případech, kdy se rodina dostala na komunitní úrovni do sporů, může terapeut sloužit jako mediátor. Je-li nutné, aby někdo z rodiny absolvoval specifický individuální program (protialkoholní léčbu, léčbu drogové závislosti či gamblerství, pobyt v diagnostickém ústavu apod.) terapeut může zprostředkovat komunikaci mezi mnohoproblémovými rodinami a institucí poskytujícími program tomuto členu rodiny. Při rozboru minulosti se považuje za dobré, vysledovat tradice rodiny a podpořit rituály, které rodinu posilují. *„Zvláštní pozornost je nutno věnovat situacím ztráty a odloučení. Může jít o úmrtí, rozvod, útěk dítěte z domova, umístění dítěte do dětského domova, uvěznění, emigraci apod. Tyto traumatizující zkušenosti, jež mohou mít za sebou jak členové rodiny, tak děti, vedou k „zamrznutí“ osobního vývoje. Stávají se jakýmsi prokletím těch, kdo jimi byli postiženi. Myšlení a chování takto postižených lidí jsou traumatem natolik determinována, že trauma- obvykle nevědomky- přenášejí do dalších generací, ve kterých se v novém vydání opakuje.“*²²⁷

Za problematické lze považovat doporučení autorů kagan a Schlosbergerové, aby v případě, že se jedná s rodičem, který byl sám v dětství zanedbáván, byla na začátku terapeutické práce pozornost a péče věnována pouze jemu. Podle jejich názoru, nelze po nich požadovat, aby se angažovali v péči o své děti, dokud se jim neposkytne zážitek, že se někdo stará o ně.²²⁸ V úvahu je nutno vzít, že někdy rodiny volí nejrůznější způsoby proti změně a tím i proti terapii. Někdo z dospělých se může terapeutickým sezením vyhýbat, chovat se agresivně, případně záměrně způsobovat hluk a chaos (televize, rozhlas, malé děti, zvířata, přicházející a odcházející sousedé). Obrannou funkcí je i popírání události, která potřebu vnější intervence vyvolala.²²⁹ Základní podmínkou úspěchu terapie je vypěstování vztahu důvěry mezi terapeutem a rodinou a v praxi se osvědčilo, když s rodinou pracuje jeden terapeut. Délka terapie mnoho problémové rodiny trvá minimálně několik měsíců a na začátku terapie se konají obvykle dvě schůzky za týden. Ideální by bylo, aby byl terapeut k dispozici rodině kdykoli a doporučuje se, aby členové rodiny měli na něj telefonický kontakt a kdykoli jej mohli požádat o schůzku.

---

²²⁵ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, s. 82.

²²⁶ MATOUŠEK, O. *Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami*, s. 83.

²²⁷ Tamtéž, s. 83.

²²⁸ Srov. Tamtéž, s. 83.

²²⁹ Srov. KAGAN, SCHLOSBERGEROVÁ In KODYMOVÁ, P. (ed.), KOLÁČKOVÁ, J. (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*, s. 85.

Ani konec terapie by neměl být náhlý a rodina by měla znát další možnosti podpory.²³⁰

3.4 Vliv osobnosti sociálního pracovníka a jeho hodnotového systému

Práce sociálního pracovníka patří k pomáhajícím profesím, ve kterých jsou pracovníci zpravidla zaangažováni velmi silně vlastní osobností. Sociální pracovník promítá do své práce nejrůznější motivy od náboženského světonázoru až po uvědomělé či neuvědomělé motivy léčit si vlastní traumata.²³¹ Banksová z hlediska přístupů k praxi definovala 4 typy, které se v praxi prolínají:

Angažovaný sociální pracovník chápe svoji práci jako způsob, jímž uplatňuje osobní morální hodnoty. S klienty jedná jako s přáteli, empaticky a s respektem. Sám sebe chápe především jako člověka, až potom jako sociálního pracovníka a stejné etické principy, které užívá při řešení situace klienta, prosazuje i v osobním životě. Podle Matouška je tento přístup problematický, protože může docházet k zvýhodňování některých klientů a vytvoření osobního vztahu potencionálně zneužitelného oběma stranami, nebo k vyhoření.

Radikální sociální pracovník – rovněž do praxe vkládá své osobní hodnoty, ale ne v zájmu jednotlivého klienta, ale jde mu o změnu zákonů, sociální politiky a praxe, které považuje za nespravedlivé. Jde mu především o práci ve prospěch sociální změny.

Byrokratický sociální pracovník – v tomto modelu se oddělují osobní hodnoty od hodnot profesních a hodnot zaměstnavatele. Cílem sociální práce je manipulace s lidmi v rámci jejich změny a hraní role zainteresovaného pečovatele o jejich osobní zájmy. V určitých případech působí i jako „normalizátor“ klienta.

Profesionální pracovník – sociální pracovník je autonomním profesionálem, který je vzdělaný v oboru, řídí se etickým kodexem a jeho identitu tvoří především členství v profesi. Prioritou jsou pro něj zájmy a práva klientů. Profesionální model slouží především k vyvážení moci mezi sociálním pracovníkem a klientem, a to upevněním práv klientů.²³²

Etický model sociálních pracovníků v České republice obsahuje všechny prvky s tím, že nejvíce se blíží modelu profesionálního pracovníka s příměsí povinností vzhledem k zaměstnavateli a sociální změnám.²³³

V oblasti sociální práce je sociální pracovník první a často i jediný, kdo se setkává s různými problémy v rodinách. Šrajfer a Chodcová zdůrazňují, že s určitou nadsázkou lze říci, že mnohočetné problémy rodin vyžadují, aby byl sociální pracovník

---

²³⁰ Srov. KODYMOVÁ, P. (ed.), KOLÁČKOVÁ, J. (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*, s. 86.

²³¹ Srov. NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*, s. 46.

²³² Srov. BANKS, S. In NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*, s. 46.

²³³ Srov. NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*, s. 47.

nejen tím, kdo je doprovází, ale aby byl současně poradcem, ekonomem, duchovním, psychologem, terapeutem aj. V neposlední řadě je nutné také připomenout, že se od sociálního pracovníka při jeho práci s rodinou nebo jejími jednotlivými členy očekává trvalá ochota vystavovat se přitom „morálním nejistotám“.²³⁴

3.5 Etické aspekty sociální práce s mnohoproblémovými rodinami

V této kapitole se práce zaměřuje na etická dilemata, která vyvstávají ze sociální práce s mnohoproblémovými rodinami. Věnuje se také otázce ohledně sanace rodiny, a zda je vůbec možná. Kapitola pojednává také o hodnotách, které jsou důležité pro sociální práci a o napětí, které vzniká z rozdílné hierarchie hodnot sociální práce a mnohoproblémových rodin.

3.4.1 Etická dilemata v soc. práci s mnohoproblémovými rodinami

Hodnoty hrají důležitou roli ve výkonu sociální práce a to v okamžicích, kdy je sociální pracovník postaven před nějaké etické dilema. Podle hierarchie hodnot, sociální pracovník buď má dilema, nebo nemá. I na tom, jaké zvolí řešení má vliv jeho žebříček hodnot. Nečasová říká, že rozhodnutí člověka ovlivňují právě jeho hodnoty.²³⁵ Stejně tak podle Reamera „sociální práce je na hodnotách a hodnotami inspirovaná snaha pomoci lidem v obtížných životních situacích za použití sofistikovaných metod intervence“.²³⁶

Podle zkušeností z praxe musí sociální pracovník při práci s mnoho problémovými rodinami řešit dvě základní otázky/etická dilemata:

- 1) Může program podpory rodiny včetně rodinné terapie vyřešit hlavní problémy rodiny a může dojít k její sanaci?
- 2) Je ohrožení dítěte natolik vážné, že by mělo odejít z rodiny? Tedy dilema „Zasáhnout, či nezasáhnout?“²³⁷

Ad. 1) Může program podpory rodiny včetně rodinné terapie vyřešit hlavní problémy rodiny a může dojít k její sanaci?

---

²³⁴ Srov. ŠRAJER, J., CHOCO VÁ, B. *Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou*, s. 102-107.

²³⁵ Srov. NEČASOVÁ, M. In FISCHER, O. *Etika pro sociální a pastorační práci*, s. 39.

²³⁶ REAMER, F. G. In NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Vydavatelství MU, Brno: Kraví Hora, 2001, s. 49.

²³⁷ MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004, s. 137.

Termín „sanace“ znamená léčení, ozdravení, napravení (viz. kapitola 3.2 a 3.3). Proto sanace rodiny zahrnuje všechny aktivity, které směřují k zachování nebo obnovení funkcí rodiny za pomoci sociálního pracovníka. Jedná se o rodiny mnohoproblémové (viz. kapitola 2.8), které ohrožuje výskyt více obtížně a zdoluhavě řešitelných sociálních problémů, ovlivňujících jejich fungování, socializace dětí i péči o ně. Jedná se buď o vnitřní ohrožení rodiny, nebo o vnější ohrožení rodiny. Vnitřní ohrožení spočívá ve vztazích uvnitř rodiny, které nedokáže řešit problémy vlastními silami a jedná se například o týrání, zneužívání či domácí násilí. Vnější ohrožení vzniká, když se rodina nedokáže zabezpečit materiálně, potýká se s chudobou, nezaměstnaností atd. Pozitivní skutečností je to, že problematika rodin s dítětem žijících v obtížných životních situacích není společností lhostejná a je jí věnována velká pozornost ze strany státu i neziskových organizací. Ministerstvo práce a sociálních věcí i Odbor rodiny a dávkových systémů se touto problematikou zabývá z pohledu metodických příruček apod. ve spolupráci s organizací STŘEP – české centrum pro sanaci rodiny, o.s.²³⁸, Amalthea, o.s.²³⁹, Poradna pro občanství, občanská a lidská práva²⁴⁰, Člověk v tísni, o.p.s.²⁴¹). Ministerstvo práce a sociálních věcí vydalo v roce 2007 *Metodickou příručku pro výkon terénní sociální práce* a v roce 2009 *Metodické doporučení k sociální práci s ohroženou rodinou*. Terénní pracovníce potvrzují mojí představu o rodinách, které se sanace rodiny týká. Poskytují služby rodinám, které jsou v obtížné životní situaci v jejich přirozeném prostředí. Uživatelé těchto služeb bývají nejčastěji ženy-matky, které bývají intelektově jednodušší, komunikace s nimi není snadná, neuvažují o budoucnosti, nezvažují dopady svého jednání vzhledem k dítěti. Pokud je jim dítě OSPODem odebráno, bez velkých emocí to přijmou. Mnoho uživatelů má špatnou zkušenost ze své primární rodiny, proto nemají ani vzor jak se správně starat o dítě, domácnost apod. Pracovníce uvádějí, že terénní práce s rodinou je běh na dlouhou trať a některé rodiny navštěvují již několikrát rok. Realizované kvalitativní šetření prokázalo, že terénní sociální práce zaměřené na sanaci ohrožených rodin je jedna z nových cest, jak rodině pomoci a zachovat ji.²⁴² Hlavní pracovní jednotkou sanace rodiny nejsou odděleně pracující sociální pracovníci a další odborníci, ale sestavený multidisciplinární tým (např. sociální pracovníce OSPOD, poskytovatelé sociálních služeb zaměřených na práci s rodinou a dítětem, psycholog pedagogicko-psychologické poradny, učitel, lékař apod.). Kvalita sanace rodiny závisí na kvalitě práce celého multidisciplinárního týmu. Mezi nároky na každého člena tohoto týmu patří: odbornost, schopnost týmové spolupráce a osobnostní předpoklady.²⁴³ Jedna z metod terénní práce s rodinou je Asistent do rodiny. Tento projekt byl založen v roce

---

²³⁸ Střep – české centrum pro sanaci rodiny, o. s. [online].

²³⁹ Amalthea, o. s. [online].

²⁴⁰ Poradna pro občanství, občanská a lidská práva [online].

²⁴¹ Člověk v tísni, o. p. s. [online].

²⁴² Srov. KNAUSOVÁ, I. *Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí- kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti*, s. 73.

²⁴³ Srov. BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny – multidisciplinární spolupráce* [online].

2005 studenty a pedagogy na katedře sociální politiky a sociální práce na Fakultě sociálních studií v Brně. Cílem projektu je posílení kompetencí rodiny, aby své problémy dokázala řešit sama svými vlastními silami. Ne tedy rodinu opravovat, ale s rodinou na jejím sebeopravném díle spolupracovat. Asistent do rodiny je služba terénní a práce s rodinou je individuální. Pozitivně podporuje resilienci rodin. Měl by se ovšem klást větší důraz na preventivní opatření než na řešení už vzniklých problémů. Dále by se měl podporovat aktivní a samostatný přístup klienta k obtížím (nepřebírat zodpovědnost za řešení, dělat věci „za něj“). Je potřeba širší zapojení celé rodiny do asistence v rodině a systematické zapojení širšího sociálního prostředí (příbuzní, organizace, služby, instituce apod.).²⁴⁴ Jako další ze sanačních metod sociální práce s rodinou v ohrožení je rodinná mediace, která je velkým přínosem.²⁴⁵ Cílem mediace je nový způsob řešení konfliktních situací a menší tlak na členy, především děti.²⁴⁶ Ve významné míře je zajímavá pozice mediátora, který v procesu mediace nepřebírá zodpovědnost a nerozhoduje – toto je ponechané zúčastněným stranám. Zúčastnění se většinou setkávají v praxi s direktivním a kontrolním přístupem.²⁴⁷ Tím také mediátor respektuje jednu ze základních hodnot sociální práce a to je právo klienta na sebeurčení. „Klientská zodpovědnost se váže k volbě řešení, zatímco sociální pracovníci zodpovídají za kvalitu procesu“.²⁴⁸ Sociální pracovníci by neměli přebírat zodpovědnost za klienty, která náleží jen jemu. Stávají se ale situace, kdy se převzetí odpovědnosti stává legitimní (děti, osoby se zdravotním postižením nebo ti co nerespektují nebo ohrožují jiné lidi). Je třeba zdůraznit, že i když sociální pracovník dospěje k názoru, že klient není kompetentní, neznamená to definitivní převzetí odpovědnosti. Jakákoliv odpovědnost vede k rozhodování o druhých. Pro pomáhající profese to může být frustrující, protože nemají jistotu ohledně svých rozhodnutí a mohou trpět pochybnostmi o své profesionalitě.²⁴⁹

Závěr: Různé sanační metody prováděné v ohrožených rodinách mají dle textu výše značný význam. Pracovníci jsou v jejich přirozeném prostředí, znají, v jakých podmínkách žijí i jak se chovají „doma“, neboť se většinou jedná o terénní služby.

---

²⁴⁴ Srov. JÍLKOVÁ A. Podporování resiliencie rodin prostrednictvím projektu Asistent do rodiny. *Sociální práce/Sociální práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2012. Ročník 12, č. 2, s. 106.

²⁴⁵ Srov. KALL, M., MOLČANOVÁ, M. Využitie mediácie v práci s rodinou v ohrožení. *Sociální práce/Sociální práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2013. Ročník 13, č. 3., str. 31-50.

²⁴⁶ Srov. PONÍŽILOVÁ, T. Mediace jako možné východisko rodinných konfliktů. *Sociální práce/Sociální práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2011. Ročník 11, č. 2., s. 133-140.

²⁴⁷ Srov. KALL, M., MOLČANOVÁ, M. *Využitie mediácie v práci s rodinou v ohrožení*, s. 31-50.

²⁴⁸ JANEBOVÁ, R., MUSIL, L. *Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc*, *Sociální práce/Sociální práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2007. Ročník 7, č. 1., s. 57-58.

²⁴⁹ Srov. Tamtéž, s. 57-58.

Snadněji získají i jejich důvěru, neboť nepůsobí direktivně. K úspěšné sanaci rodiny může dojít, až když členové rodiny přijmou obecné normy, převzou odpovědnost za své chování a začnou spolupracovat s poskytovateli sociálních služeb. Jak již bylo naznačováno „v současné době je v České republice v souvislosti s řešením situace ohroženého dítěte patrný pozitivní trend spočívající v deinstitucionalizaci služeb pro rodiny s dětmi, tzn. v podpoře terénních a ambulantních služeb. Sanace rodiny začala být považována za žádoucí variantu řešení situace ohroženého dítěte, spočívající v podpoře jeho rodiny, v postupech, které napomohou fungování rodiny a dítě v ní bude moci zůstat. Nepochybně je to cesta vedoucí ke snížení počtu dětí v ústavech, resp. ke zkrácení pobytu v nich“.²⁵⁰ Služby pro rodiny popsané výše nemají v České republice dlouhou tradici, je potřeba rozšíření informací o těchto službách mezi širší veřejnost. Velký důraz je kladen na komplexní spolupráci různých organizací, tedy je potřeba multidisciplinární tým a zapotřebí je i supervize.

Ad. 2) Je ohrožení dítěte natolik vážné, že by mělo odejít z rodiny? Tedy etické dilema „Zasáhnout, či nezasáhnout?“²⁵¹

Přes všechna pedagogická a sociální opatření existují rodiny, které svoje problémy nezvládnou a orgány sociálně právní ochrany dětí navrhnou umístění dítěte do náhradní výchovy. V některých případech je odebrání dítěte a jeho umístění do náhradní péče právě impulzem k rodinné terapii. Podstatné je připomenout, že sociální pracovníci státních orgánů sociálně právní ochrany dětí jsou vázáni *Mezinárodní úmluvou o právech dítěte*²⁵², kterou přijalo 20. 11. 1989 Valné shromáždění OSN, a která stanovila občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. V roce 1991 ji podepsala i tehdejší Česko-slovenská federativní republika a po rozpadu federace se k ní přihlásily i nástupnické státy Česká republika a Slovenská republika. V její premissi je uvedeno: „*Dětství má nárok na zvláštní péči a proto rodina jako základní jednotka společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho svých členů a zejména dětí musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla beze zbytku plnit svou úlohu ve společnosti. V zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí děti vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění. Dítě musí být připraveno žít ve společnosti vlastním životem a vychováno v duchu ideálů vyhlášených v Chartě SN a to zejména v duchu míru, důstojnosti, snášenlivosti, svobody, rovnosti a solidarity. Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, správními nebo zákonodárnými orgány.*“²⁵³ Sociální pracovník se pohybuje v rámci práv a povinností definovaných právním systémem, zaměstnavatelem a profesními standardy. Při práci

---

²⁵⁰ KNAUSOVÁ, I. *Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí- kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti*, s. 73.

²⁵¹ MUSIL, L., *Ráda bych Vám pomohla, ale...*, s. 137.

²⁵² *Úmluva o právech dítěte* [online].

²⁵³ *Úmluva o právech dítěte* [online].

s mnoho problémovými rodinami má mít pracovník soubor definovaných kompetencí: Znalosti a dovednosti pracovníka se mohou týkat:

- relevantní legislativy, řešení dluhů, bytové problematiky,
- nároků na dávky,
- zaměstnání dospělých,
- školních problémů dětí,
- poruch duševního zdraví dospělých a dětí,
- závislostí (alkohol, drogy, hráčství),
- komunikace a řešení sporů, domácího násilí, výchovy dětí a vedení domácnosti.²⁵⁴

Ted' bych popsala samotné etické dilema „zasáhnout, či nezasáhnout“ tak jak jej interpretuje Musil. Sociální pracovníci se pohybují na tenkém ledě, při hledání řešení dilematu. Musí se vyvarovat dvou chyb a to, že buď zasáhne na základě falešného poplachu a tím pádem zasáhne nesprávně nebo se dopustí nedbalosti a nesprávně nezasáhne. Udržet se na pomyslné kladině je velmi těžké, neboť úsilí, které věnuje pracovník, aby se vyvaroval jedné chyby, vede k větší pravděpodobnosti druhé chyby. Když se sociální pracovník nechce smířit s tím, že se kterémukoliv dítě něco stane, tím pravděpodobnější je, že některé dítě odebere neoprávněně. Naopak čím více se chce vyhnout neoprávněnému odebrání, tím zvyšuje riziko, že dítě zůstane tam, kde mu ubližují. Tato dilemata lze najít i v ostatních oblastech sociální práce. Laan říká, že se sociální pracovník na kladině udrží, pokud uvážlivě a svědomitě posuzuje každý jednotlivý případ. To může ale v organizacích, kde možnost zasáhnout či nezasáhnout jsou rovnocenné možnosti řešení. Domnívá se, že „nedbalost je v sociální práci posuzována méně přísně, než neoprávněný zásah.“²⁵⁵

Aby se sociální pracovník vyhnul nesprávnému zásahu i nesprávného nezasahu, musí při práci s klientem aplikovat „široké pojetí racionality“ a vést s ním dialogický rozhovor. Široké pojetí racionality spočívá v tom, že pracovník nesměšuje tři kategorie předpokladů, ze kterých on i klient vychází při vytváření názoru na situaci klienta. Klient a pracovník se mohou lišit tím, co předpokládají, za prvé o pravdivosti faktů, za druhé o správnosti norem, podle kterých se má jednat a za třetí o upřímnosti, se kterou se sdělují informace. Laan zdůrazňuje, že pracovník musí při práci na konkrétním případě sám sobě upřímně klást tři otázky a to jak skutečně jedná (jaké jsou jeho

---

²⁵⁴ Srov. MATOUŠEK, O. Východiska podpory rodiny. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, s. 23.

²⁵⁵ Srov. MUSIL L., *Ráda bych vám pomohla ale...*, s. 137-148.

úmysly atd.), pak zda nemohl jednat jinak a za třetí k jakým okolnostem svého rozhodování přihlížel sám o své vůli a k jakým okolnostem byl nucen přihlížet.²⁵⁶

Otázka posoudit míru ohrožení dítěte a navrhnou jeho případné umístění do náhradní výchovy je jedním z největších etických dilemat v rámci sociální práce s mnoho problémovými rodinami. Na jedné straně může špatné posouzení situace dítěte a možností jeho rodiny vést k tomu, že dítě bude dalším pobytem v rodině deptáno, v extrémním případě připraveno o život. Na druhé straně špatné posouzení může vést také k tomu, že dítě stráví roky v ústavní péči nebo v péči náhradních rodičů, i když by vhodná forma podpory jeho vlastní rodiny dávala naději na to, že v ní bude moci vyrůstat bez problémů.²⁵⁷ Pro práci profesionálního sociálního pracovníka působícího v rámci institutu sociálně právní ochrany dětí, je nejvyšší hodnotou bezpečnost a blaho dítěte a musí proto v první řadě odpovědně a profesionálně posoudit míru ohrožení dítěte, přičemž za ohrožení dítěte se musí považovat i násilí na jeho matce, jehož je svědkem. „*Pro případ, že se domácí situace vyhrotí natolik, že se žena rozhodně opustit domácnost, případně se rozhodne zavolat policii, měla by mít formou krizového plánu připravené další kroky. Takový krizový plán může pomáhající pracovník s obětí násilí vytvořit předem. Pro pozdější projednávání agresorova chování mohou mít význam lékařské zprávy o ošetření oběti, o jejichž důležitosti by měla být oběť předem informována. Komplexní model psychosociální pomoci může spočívat v tom, že je ženě-oběti jedním týmem nabízena návazná pomoc a podpora ve všech oblastech tedy v oblasti sociální, právní i psychologické a to nejen v době, kdy se od agresora odpoutává.*“²⁵⁸ Profesionálně provedené hodnocení by mělo ukázat, zda a kolik je prostředí pro dítě příznivé nebo nepříznivé a v úvahu je nutno brát, že zde svoji roli hraje čas a existuje „nebezpečí z prodlení“. *Dětské utrpení může být dlouho, někdy celý život, skryté a nepozorované. Proto bývá zdrojem nového, někdy méně nápadního pokořování dětí v příští generaci.*²⁵⁹ Podle odborníků špatné zacházení s dítětem má ve většině případů za následek jeho trvalé pocity méněcennosti, stavy úzkosti, pocity nedostatečnosti a hledá nejrůznější obranné (často nevhodné) mechanismy, jak se vypořádat s prožitým traumatem.²⁶⁰ Při hodnocení vlivu traumatu musíme vyjít z odpovědí na otázky vztahující se k jeho základním potřebám:

- *Je dítě v akutním ohrožení života?*
- *Je dítě orientované v situaci? Komunikuje?(Nezpůsobilost může být zapříčiněna psychickým šokem, opilostí apod.)*

---

²⁵⁶ Srov. MUSIL L., *Ráda bych vám pomohla ale...*, s. 137-148.

²⁵⁷ Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010, s. 9.

²⁵⁸ WÜNSCHOVÁ, P. Rodina a domácí násilí. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, s. 111-112.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 150.

²⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 149.

- *Projevuje suicidiální tendence?*
- *Je nebezpečné svému okolí?*
- *Je nebezpečí dalšího nevhodného chování vůči dítěti ze strany jeho okolí?*²⁶¹

V současnosti je zdůrazňováno, že každé rozhodování o osudu dítěte, musí respektovat práva a povinnosti rodičů. Když rodina není schopna se o dítě starat, je nezbytné ji podpořit. Teprve, když tato snaha nepřinese žádoucí výsledky, je třeba umístit dítě do náhradní rodiny, v krajním případě do ústavní výchovy, ale zachovat mu kontakt s biologickou rodinou. Podle odborníků by všechny formy náhradní výchovy měly být vstřícné vůči biologickým rodinám. V České republice nejsou kontakty pěstounské rodiny s rodinou biologickou příliš rozšířeny a dlouhodobá pěstounská péče se blíží adopci.²⁶²

Závěr: Etické dilemata „zasáhnout či nezasáhnou“ se vyskytuje ve všech oblastech sociální práce a sociální pracovník ho řeší velice často. Může se týkat běžného dílčího rozhodování, ale také právě tak závažného, jako je odebrání dítěte z rodiny. Nejdřív by si měl sociální pracovník ujasnit, zda by rodině nepomohla sanace, jejíž služby pro rodiny s ohroženým dítětem začínají mít pozitivní výsledky, jak jsme se mohli dočíst v kapitole 3.4.1. Až potom, kdy sociální pracovník zhodnotí sanaci jako neúčinnou pro danou rodinu, tak přichází na řadu řešení dilematu, zda dítě odebrat či ponechat v rodině. Jeho řešení musí být v souladu s právními normami a v souladu s jeho svědomím. Pracovník může využít systematického řešení dilemat, které navrhl Reamer. Systematický přístup se skládá z následujících dílčích částí:

- *„identifikace etického problému, resp. dilematu, včetně hodnot a povinností sociální práce, které se ocitli v konfliktu;*
- *identifikace jednotlivců, skupin nebo organizace, kterých se bude etické rozhodnutí pravděpodobně dotýkat;*
- *předběžně identifikovat všechny realizované směry konání a následky všech účastníků, včetně potencionálních přínosů a rizik pro každého z nich;*
- *důkladné prozkoumání důvodů výhod a nevýhod každé z variant řešení s ohledem na: Etický kodex a platnou legislativu, etické teorie, principy a směrnice, praktické teorie a principy sociální práce, osobní hodnoty včetně náboženství, kultury, etických hodnot a politických idejí, zvláště ty, které se dostávají do rozporu, dále pak konzultování s kolegy a příslušnými odborníky,*

---

²⁶¹ Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*, s. 151.

²⁶² Srov. Tamtéž, s. 61.

*udělení rozhodnutí a dokumentace celého procesu rozhodování a monitorování, zhodnocování a zdokumentování rozhodnutí“.*²⁶³

Každý případ, který sociální pracovník posuzuje, musí posuzovat se všemi okolnostmi, které k případu souvisí a brát v potaz, koho všeho se jeho řešení bude dotýkat a s jakými důsledky.

3.4.2 Hodnoty v sociální práci vs. hodnoty mnohoproblémových rodin

První prostředí, kde člověk přichází do kontaktu s hodnotami, je bezpodmínečně rodina. Rodiče děti učí, co je dobré a co špatné, co jsou pozitivní a negativní hodnoty. Tím pádem děti ví, co mají vyhledávat a čemu se mají naopak vyhýbat.²⁶⁴ Úkoly rodiny vyjmenovává následovně Anzenbacher: „*reprodukce, soudržnost a emocionální stabilizace členů rodiny, péče o děti a jejich výchovu, vedení domácnosti, zdraví a rekreace a vzájemná pomoc.*“²⁶⁵ Šrajger dále vyjmenovává hodnoty v manželství a v rodině jako jsou solidarita, oboustranná láska a náklonnost.²⁶⁶ Jak je patrné v kapitole 3.1, mnohoproblémové rodiny tyto funkce, úkoly ani principy nenaplňují.

Každý lidský život má jedinečnou a neodjímatelnou hodnotu a důstojnost, která vyplývá z podstaty „být člověkem“. Dodržování etických zásad a chování je zvlášť důležité ve výkonu sociální práce. Hodnoty v sociální práci lze rozdělit do několika skupin. Za prvé jsou to hodnoty mravního vědomí, které zahrnují princip humanizmu - víru v lidskou důstojnost, každý člověk jako příslušník lidstva si zaslouží vážnost, čest a úctu. Druhý princip je princip čestnosti a svědomitosti v sociální práci. Podrobně snad tyto principy netřeba popisovat. Za druhé jsou to hodnoty povahových vlastností člověka, které jsou zahrnuty v *Etickém kodexu sociálního pracovníka* (úcta, slušnost, důvěryhodnost, vytrvalost, taktnost, rozvážnost apod.). Za třetí jsou to hodnoty mezilidských vztahů a tam patří hodnoty, bez kterých by sociální práce nebyla možná vykonávat. Je to hodnota přátelství, lásky, altruismu, empatie a prosociálního. Jako poslední skupina hodnot jsou hodnoty lidského konání, kde k uvedeným hodnotám patří dobrý skutek, charita nebo filantropie.²⁶⁷

Jak je vidět, tak hodnoty sociální práce se diametrálně liší od hodnot členů mnohoproblémových rodin (viz. kapitola 3.1). Sociální pracovník musí v každém

---

²⁶³ REAMER, F. G. In MÁTEL, A. Systemický postup řešení etických dilemat v sociální práci In MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MUHLPACHR, P., ROMAN, T. *Aplikovaná etika v sociální práci*, Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 113-117

²⁶⁴ Srov. DIATKA, C. *O etice a hodnotách*. Nitra: FF UKF, 2005, s. 36.

²⁶⁵ ANZENBACHER, A. In ŠRAJGER, J. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 49-50.

²⁶⁶ Srov. ŠRAJGER, J. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 49-50.

²⁶⁷ Srov. DÁVIDEKOVÁ, M., Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MUHLPACHR, P., ROMAN, T. *Aplikovaná etika v sociální práci*, Brno: Institut mezioborových studií, 2010, s. 24-27.

případě ctít klientovu lidskou důstojnost, jednat s ním v úctě a tolerovat jinou hierarchii hodnot, kterou klient vyznává. Členové různých typů mnohoproblémových rodin porušují obecně platné normy, dané právním systémem či společností, ve které žijí. Dopouštějí se kriminálního jednání či protiprávnímu jednání po další osobě v domácnosti. Tomuto konání musí sociální pracovník zamezit (viz. kapitola 3).

Podle Flídrové a Opatrného sociální práci chybí jednotný pohled na hodnoty, z kterých by měla činnost sociálních pracovníků vycházet. Je to dáno mnoha faktory jako například:

- „rozdílností kulturních (společenských) hodnot;
- osobními hodnotami, které si člověk vytváří na základě kultury a utváření identity;
- různorodostí hodnot, ke kterým se hlásí organizace, ve kterých je sociální práce uskutečňována“.²⁶⁸

Jako příklad v souvislosti se systémem hodnot uvádí Maynard:

„Pracovnice oddělení péče o matku a dítě se při pravidelné návštěvě své klientky – samoživitelky dvou dětí etnického původu – dozví, že nová televize byla pořízena z finanční odměny za spolupráci naší klientky, při prodeji drog. Klientka, která se naší sociální pracovníci vždy jevila jako spolehlivá, seriózní a hodná důvěry, vzápětí požádá naší sociální pracovník, aby toto sdělení ale nikomu neříkala...“²⁶⁹

Sociální pracovníce se při odpovědi, zda jí slíbí nebo neslíbí mlčenlivost, staví před obtížný problém, kde se najednou reflektuje více hodnot v různých rovinách. Jde o rovinu hodnot dětí klientky (neví, jak se to projeví na péči o děti), pak jde o rovinu hodnot samotné klientky (jaká hodnota stojí za požadovaným příslibem mlčenlivosti od sociální pracovníce, nakolik si klientka cení pochopení sociální pracovníce). Do případu vstupují i osobní hodnoty sociální pracovníce – hodnota důvěry, kterou mezi sebou sociální pracovníce a klientka má, nebo hodnota bezpečí dětí, které jsou ohroženy „bližší dostupností drog“. Je třeba vzít v úvahu i systém profesních hodnot, který je zpravidla rozhodující. Tato profesní rovina je další rozměr hodnot, který je odlišuje od osobních hodnot. Proto jednání neprofesionála by bylo většinou jiné, než jednání sociálních pracovníků, kteří musí jednat v souladu s hodnotami typickými pro danou profesi. Proto i v tomto případě bude rozhodnutí ovlivněno profesními hodnotami. Ze systému profesních hodnot vyplývá obecný požadavek neslibování mlčenlivosti klientům a povinnosti oznámit trestný čin. Bude sice zpochybněna hodnota důvěry mezi

²⁶⁸ FLÍDROVÁ, M., OPATRŇY, M. *Role hodnot v identitě sociální práce*, s. 123.

²⁶⁹ MAYNARD, A. In FISCHER, O. *Role hodnot v etice pro sociální práci*. In FISCHER, O., MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*, s. 64-65.

sociální pracovníci a klientkou, ale sociální pracovnice bude chráněna od podílu spoluzodpovědnosti za to, že klientku v dobré víře kryla a tím se podílela na individuálním řešení problému dealerství, ke kterému není jako sociální pracovník kompetentní.²⁷⁰

Jak je vidět, zde se dostaly do konfliktu hodnoty osobní s profesními a i hodnoty klientky. Pořídila trestným činem majetek. Byla pro ni důležitější materiální stránka věci (i když se jednalo o televizi pro děti), než obecně platná norma – nekrást. Trochu deprimující dojem vyvolává skutečnost, že sociální pracovník i přes různé hodnoty, které by třeba i rád ctíl, musí ctít při výkonu sociální práce především hodnoty profesní a musí se řídit právními normami a platnou legislativou.

Závěrem bych shrnula, že rodina, jako základní jednotka společnosti, má plnit určité funkce. Když tyto funkce neplní a má problém se sociálním fungováním její členů, je označována jako rodina dysfunkční. Ve většině rodin se různé problémy kumulují (nezaměstnanost, závislost na alkoholu nebo drogách, domácí násilí atd.). Tyto rodiny potom nazýváme mnohoproblémové. Dle mého, jeden problém rozvíjí další problémy. Takže například závislost na alkoholu může vést k nezaměstnanosti (nebo naopak) a to může být příčinou např. agresivního chování vůči dětem či druhého partnera. Děti vyrůstající v takovýchto rodinách nebo v rodinách, kde na ně nemají rodiče čas a nevěnují se jim, neznají co je vlastně dobré a co špatné, nejsou jim předány hodnoty, které by měli ctít a které určují jaké chování je žádoucí a jakému by se měli vyvarovat. Vzor chování a hodnoty, které si vzaly ze své primární rodiny, pro ně budou naprosto normální v jejich budoucích vztazích vůči partnerovi, dětem i společnosti celkově. Hodnoty mnohoproblémové rodiny se zásadně rozcházejí s obecně uznávanými hodnotami majoritní společnosti i s hodnotami sociální práce. Hodnoty jako lidská důstojnost, láska, úcta, rodina, výchova dětí, vzdělání, pro ně nejsou důležité. Mnoho členů těchto rodin páchají trestnou činností, jsou agresivní, nechtějí se vzdělávat, pracovat a žijí jen přítomností. Práce s takovými rodinami je velmi složitá a musí být zapotřebí více institucí (např. škola, policie, OSPOD), aby se dosáhlo komplexnějšího řešení problémů. Sociální pracovník velmi často pracuje s mnohoproblémovými rodinami, kde se snaží především o její sanaci. Nejde mu o to, aby rodinu sám napravil, ale aby jí pomohl, aby se napravila sama svými vlastními silami. Záleží jen na rodině a na míře problémů, zda se jim to podaří. Může se ovšem ocitnout v takové situaci, kdy je rodina ohrožena natolik, že ji nelze udržet pohromadě. Jedná se hlavně o závažné trestné činy, které jsou páčány na členech rodiny, především na dětech (syndrom CAN). V těchto případech není o čem rozhodovat, dítě musí být odebráno z rodiny (většinou do přechodné pěstounské péče nebo nějakého ústavního zařízení). V některých případech není ovšem jasné, zda jsou obhajitelné důvody, proč dítě odebrat

---

²⁷⁰ Srov. FISCHER, O. Role hodnot v etice pro sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*, s. 64-65.

nebo naopak neodebrat. Jedná se o etická dilemata, která musí sociální pracovník řešit. Dostává se do střetu s osobními i profesními hodnotami, ale i s hodnotami konkrétní mnohoproblémové rodiny. Dilema pak musí řešit na více úrovní a výsledek by měl být v souladu s jeho svědomím i s hodnotami organizace, v které pracuje. Jak ale ukazuje příklad uvedený výše, sociální pracovníci může nadále trápit to, že zklamala důvěru matky-samoživitelky, protože nahlásila trestný čin, kterého se klientka dopustila. Případ může vyústit tak, že klientka půjde do vězení a děti budou odebrány do náhradní péče. S takovými i dalšími dilematy se sociální pracovník, který pracuje s mnohoproblémovou rodinou, setkává velmi často. Proto je třeba pro tuto práci, aby byl sociální pracovník „silná“ osobnost, která je na výborné psychické úrovni a má dobré, stabilní sociální zázemí, z kterého může „čerpat“.

Závěr

Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami je značně obtížná a v České republice nemá dlouhou tradici. S problémy mnohoproblémových rodin se sociální pracovník seznamuje zpravidla teprve ve chvíli, kdy se problémy některého jejího člena vyhrotily natolik, že je nutná (často okamžitá) intervence. Problémy rodiny jsou většinou natolik složité, že musí být řešeny v rámci případové konference, kde sociální pracovník hraje roli koordinátora. Nároky kladené na sociálního pracovníka jsou značné. Aby vůbec mohl tuto (často nevděčnou) práci vykonávat musí být vnitřně přesvědčen o platnosti hodnot jako je: úcta (respekt) ke klientovi; přesvědčení o sociální povaze lidí – člověk je jedinečnou bytostí, ovšem završení této jedinečnosti závisí na ostatních lidských bytostech (jde o vzájemnost), děje se ve společnosti; víra v to, že každý jedinec je schopen změny, růstu a sebezdokonalení. Na straně druhé musí být vysoce vzdělaný profesionál se znalostmi z oblasti sociální práce jako vědy, disponující poznatky z psychologie, pedagogiky, práva apod. Jeho hlavní devízou je získání důvěry klienta.

I když je v odborné literatuře zpochybňováno automatické spojení rodin chudých a mnohoproblémových, v praxi se většinou o chudé rodiny a extrémně chudé rodiny žijící ve vyloučených lokalitách jedná. Jsou to především rodiny nezaměstnaných a rodiny romské, žijící či spíše živořící na okraji společnosti, které ani neznají možnosti sociální podpory a nevědí, na koho by se měly obrátit se žádostí o pomoc. V odborných studiích, které vychází z Maslowy pyramidy potřeb je konstatováno, že u těchto rodin je předpokladem zahájení rodinné terapie směřující k sanaci rodiny, zlepšení materiálního postavení rodiny.

První setkání sociálního pracovníka, většinou sociální pracovnice s rodinou začíná obvykle tak, že řeší problém spojený s dítětem. U romských rodin se nejčastěji jedná o zanedbávání školní docházky, drobné krádeže, někdy ovšem také o případy sexuálního zneužívání (většinou dívky partnerem matky). Sociální pracovnice musí vynaložit velký takt, aby zjistila pravý stav věci, protože zásadou rodiny je většinou: zatloukat, zatloukat. Případy hrubého zanedbání dítěte, týrání dítěte, případy, kdy bývá dítě svědkem násilí mezi partnery, se vyskytují v rodinách Romů i neromů a často za nimi stojí alkoholismus nebo drogová závislost jednoho z rodičů nebo obou. Podle některých výzkumů s výskytem násilí pozitivně koreluje i chudoba. Sociální práce patří mezi pomáhající profese a její podstatou je nemoralizovat, ale poskytnout pomoc, což je v praxi velmi obtížné.

Sociální pracovník se mnohdy potýká se střetem hodnot, a to jak osobních, profesních, tak i hodnot klientů. Podle toho, jaký je jeho hodnotový systém, tak řeší různá etická dilemata. Největší dilema, se kterým se sociální pracovníci vyrovnávají, je rozhodnutí o ponechání ohroženého dítěte v biologické rodině, nebo podání návrhu na jeho umístění dítěte do náhradní výchovy. V odborných studiích je doložen traumatický zážitek, kterým je pro dítě odchod z biologické rodiny, ale zároveň také, jak hluboce je

může zasáhnout nevhodné zacházení, případně týrání či sexuální zneužívání. Poněkud zvláštní je, že často i v rozhodnutích soudů jsou upřednostňována práva rodičů nad právem dítěte, vést šťastný život. Sociální pracovníce mají na věc poměrně jednoznačný názor: Pokud jde o případy zanedbávání ať v oblasti základních potřeb, tak v oblasti výchovy, lze za podmínky, že rodina bude ochotna spolupracovat a v určitém horizontu dojde ke zlepšení, dítě v biologické rodině ponechat. Jiná je situace v případě týrání a sexuálního zneužívání. Pokud strůjce týrání či zneužívání zůstává nadále v domácnosti, je třeba dítě umístit do náhradní péče (nejlépe by bylo do terapeutické přechodné pěstounské) a pokud rodina souhlasí, lze s ní pracovat a v budoucnu bude znovu posouzen možný návrat dítěte (zpravidla ne v případech sexuálního zneužívání, tam si musí matka ujasnit, komu dá přednost).

Ukazuje se, že počet mnoho problémových rodin zejména v místech s vysokou nezaměstnaností narůstá. Závažným problémem, který vyžaduje komplexní řešení, je existence vyloučených lokalit a problémy romské populace vůbec. Prozatím se situace řeší, obrazně řečeno, až když nemoc vypukne naplno a pomíjí se oblast prevence. Situaci by mělo napomoci rozšíření terénních sociálních služeb (streetworku), zavedení komunitní práce ve vyloučených lokalitách, vzdělávání romské populace a to i dospělých. V neposlední řadě ovšem odstraňování zdrojů chudoby a sociálního vyloučení, zavedení sociálního bydlení a odstraňování nezaměstnanosti.

Pozitivním faktem je, že se o problémech mnoho problémových rodin mluví, že je reflektují odborníci a hledají se řešení. Situací ve vyloučených lokalitách se v minulých letech zabývalo Ministerstvo práce a sociálních věcí a provedlo některá opatření ke zlepšení situace s využitím finančních prostředků z Evropského sociálního fondu. K výrazným zlepšením zatím však nedošlo a počet vyloučených lokalit narůstá. Odborníci z oblasti teorie sociální práce i terénní sociální pracovníci se shodují na tom, že součástí sanace mnoho problémových rodin musí být zlepšení jejich materiální situace a to především v oblasti bydlení a práce.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

ANZENBACHER, A. *Křesťanská sociální etika: úvod a principy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004, 254 s. ISBN 80-7325-030-6.

ANZENBACHER, A. In ŠRAJER, J. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. Albert: 2008, 107 s. ISBN 80-72043-09-9.

BARTOŇOVÁ, A, MATOUŠEK, O. *Rodina se závislým členem*. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

BANKS, S. In NEČASOVÁ, M. *Profesní etika*, In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2008. 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.

BENTOVIM, A. *Týrání a sexuální zneužívání v rodinách*. Praha: Grada, 1998, 117 s. Psyché (Grada). ISBN 80-7169-629-3.

BREAVERS, J. In MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8.

BROULÍKOVÁ, J., KUCHAROVÁ, V. *Opatření sociální politiky k problémovým typům rodin*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2002.

CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004, 427 s. ISBN 80-7220-195-6.

ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky: [domácí násilí, stalking, predikce násilí]*. Praha: Grada, 2008, 150 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2207-8.

DÁVIDEKOVÁ, M., Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MUHLPACHR, P., ROMAN, T. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 236 s., ISBN 978-80-87182-13-0.

DIATKA, C. *O etice a hodnotách*. Nitra: FF UKF, 2005. 158 s. ISBN 80-8050-822-4.

DUBOWITZ, H. Prevention of child maltreatment. What is know. *Pediatrics*. 1989, 83, pp. 570-577.

FISCHER, S. *Etopedie v penitenciární praxi*. Ústí nad Labem: Univerzita J.E. Purkyně v Ústí nad Labem 2006.

FISCHER, O. Role hodnot v etice pro sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*. JABOK: 2008, ISBN 978-80-904137-3-3.

FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009, 218 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2781-3.

FLÍDROVÁ M., OPATRŇY M., Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2014. Ročník 14, č. 2. ISSN 1213-6204

FROMM, E. In CAKIRPALOGLU, P. *Psychologie hodnot*. Olomouc: Votobia, 2004, 427 s. ISBN 80-7220-195-6.

GOJOVÁ, A., GOJOVÁ, V., LINDOVSKÁ, E., ŠPILÁČKOVÁ, M, VONDRUŠKOVÁ, K. Způsoby zvládání chudoby a ohrožení chudobou rodinami s nezletilými dětmi. *Sociální práce/Sociálna práca - odborná revue pro sociální práci*. Sociální práce a chudoba. Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2014. Ročník 14., č. 12. s. 44-59, ISSN 1213-6204.

GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010, 113 s. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-7367-809-8.

HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000, 774 s. ISBN 80-7178-303-x.

HOLÁ, L. *Rodinná mediace v České republice*. Praha: Leges, 2014, 256 s. Teoretik. ISBN 978-80-7502-015-4.

HOLLANDOVÁ In NAVRÁTIL, P. Přístupy k posouzení: Hledání zdroje reflexního přístupu. In NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, ISBN 978-80-210-7504-7.

CHALUPOVÁ, J. In MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8.

JANEBOVÁ, R., MUSIL, L. Mýty o roli sociálních pracovníků a pracovníc. *Sociální práce/Sociální práce – odborná revue pro sociální práci*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2007. Ročník 7, č. 1., ISSN 1213-6204.

JANEBOVÁ, R., HUDEČKOVÁ, M., ZAPADLOVÁ, R., MUSILOVÁ, J. Příběhy sociálních pracovníc a pracovníků, kteří nemlčeli - Způsoby řešení dilemat. *Sociální práce/Sociální práce – odborná revue pro sociální pracovníky*. Pracovní podmínky sociální práce. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2015. Ročník 15, číslo 2, ISSN 1213-6204.

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003, 223 s. ISBN 80-7254-329-6.

JÍLKOVÁ, A. *Podporování resilience rodin prostřednictvím projektu Asistent do rodiny*. Diplomová práce. Brno: FSS MU, 2009.

KAGAN, SCHLOSBERGEROVÁ In KODYMOVÁ, P. (ed.), KOLÁČKOVÁ, J. (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-002-X.

KALL, M., MOLČANOVÁ, M. Využitie mediácie v práci s rodinou v ohrození. *Sociální práce/Sociální práce – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2013. Ročník 13, číslo 3, ISSN 1213-6204.

KAUTSKY, K. *Poreklo hrišćanstva*. Beograd: Kultura, 1967. 512 s.

KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Brno: Doplněk, 1992, 125 s. ISBN 80-901102-0-7.

KELLER, J. Na pokraji trhu práce – ke sporům o příčinách chudoby. *Sociální práce/Sociální práce – odborná revue pro sociální pracovníky*. Sociální práce a boj s chudobou. Asociace vzdělavatelů v sociální práci na vydání se podílí ZSF JU v Českých Budějovicích. Brno. 2010. Ročník 10. číslo 1. ISSN 1213-6204.

KELLER, J. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014, 59 s. ISBN 978-80-7464-490-0.

KNAUSOVÁ, I. Teorie a praxe sanace rodiny v českém prostředí- kvalitativní sonda do terénní práce s ohroženou rodinou v současnosti. *Sociální práce/Sociálna práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Výzkum pro praxi v sociální práci. Asociace vzdělavatelů v sociální práci na vydávání se podílí Zdravotně sociální fakulta JU v Českých Budějovicích. Brno: 2011. Ročník 11. č. 1., ISSN 1213-6204.

LK 6,37, Bible svatá, aneb všecka svatá písmena Starého i nového zákona, Kralický text z roku 1613, opravený podle původních textů, Praha: Biblické dílo, 1969

KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. Sociální práce s osamocenými rodiči. In MATOUŠEK, O. (ed.), KODYMOVÁ, P. (ed.) KOLÁČKOVÁ, J (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005, ISBN 80-7367-002-X.

KOLEKTIV AUTORŮ. *Malý sociologický slovník*. Vyd.1. Praha: Svoboda, 1970, s. 106-107.

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2000, 147 s. ISBN 80-7178-429-x

LEWIS, O. The Culture of Poverty. *Scientific American*, October 1966, Volume 213, Number 4.

LIPOVETSKY, G. In ŠRAJER, J., Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2012. Ročník 12, č. 3. ISSN 1213-6204.

LUSKOVÁ, D. Sociální práce v neprofesionálních pěstounských rodinách. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Podzim 2015. Ročník III, č. 4. ISSN 2336-2332.

MACELA, M. Reforma péče o ohrožené děti v České republice. Závěry nejnovějších výzkumů a jejich dopad do praxe. *Sociální práce/Sociálna práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Transformace systému péče o ohrožené děti a rodiny. Asociace

vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2015. Ročník 15. číslo 2. Příloha. ISSN: 1213-6204.

MACK, E. Christliche Familienethik in einer Zeit gesellschaftlichen Wandels, *Theologie der Gegenwart*, 48 (2005).

MAREŠ, P., POTOČNÝ, T. (ed.). *Modernizace a česká rodina: sborník prezentací na sympoziu pořádaném ve dnech 15. - 17. října 2003 Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně*. Brno: Barrister & Principal, 2003, 348 s. Sociální studia. ISBN 80-86598-61-6.

MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Vyd. 2. Praha: Avicenum 1989, 335 s.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1993, 124 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901424-7-8.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010, 183 s. ISBN 978-80-7367-739-8.

MATOUŠEK, O. Rodina ohrožující dítě. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK, O. Sociální práce s mnohoproblémovými rodinami. In MATOUŠEK, O. (ed.), KODYMOVÁ, P. (ed.), KOLÁČKOVÁ, A. (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-x.

MATOUŠEK, O. Co je podpora rodiny. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK, O., VRABCOVÁ, D. Rodina s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody. In MATOUŠEK, O. (ed.), KODYMOVÁ, P. (ed.), KOLÁČKOVÁ, J. (ed.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005, 351 s. ISBN 80-7367-002-x.

MATOUŠEK, O. Východiska podpory rodiny. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

MATOUŠEK, O. *Úvod: Cíle a úrovně sociální práce*. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, 380 s. ISBN 80-7178-548.

MATOUŠEK, O. Rodina ohrožující dítě. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

MAYNARD, A. In FISCHER, O. Role hodnot v etice pro sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. a kol. *Etika pro sociální práci*, JABOK: 2008, ISBN 978-80-904137-3-3.

MINUCHIN, S. In MATOUŠEK, O. Sociální práce s mnoho problémovými rodinami. In MATOUŠEK, O. KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*, 2. vyd., Praha: Portál, 2010, 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0.

MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, 251 s. Základy sociologie. ISBN 80-85850-75-3.

MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale...* Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004. 243 s. ISBN 80-903070-1-9

NAVRÁTIL, P. Postmodernita v životní situaci. In NAVRÁTIL, P. a kol. *Reflexní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: © 2014 Masarykova univerzita, © 2014 Pavel Navrátil a kol. ISBN 978-80-210-7505-4, ISBN 978-80-210-7504-7.

NAVRÁTIL, P. Společenský kontext sociální práce. In NAVRÁTIL, P. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, 383 s. ISBN 978-80-210-7504-7.

NAVRÁTIL, P. Postmodernita v životní situaci. In NAVRÁTIL, P. *Reflexní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, 383 s. ISBN 978-80-210-7504-7.

NEČASOVÁ, M.. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003, 380 s. ISBN 80-7178-548.

NEČASOVÁ, M. In FISCHER, O. *Etika pro sociální a pastorační práci*. JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická: 2008, 2010, 223 s., ISBN 978-80-904137-8-8.

NEŠPOR, K., CZÉMY, L. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

NOVOTNÁ, V. *Sborník z V. konference sociálních pracovníků k rodinné problematice*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky, 1995, 108 s. ISBN 80-85529-14-9.

PAZLAROVA, H. Podpora rodin s dítětem v náhradní výchově. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

PETRÁČKOVÁ, V., KRAUS, J. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Academia, 1995, 2 sv. ISBN 80-200-0497-1.

PONÍŽILOVÁ, T. Mediace jako možné východisko rodinných konfliktů. *Sociální práce/Sociálna práca – odborná revue pro sociální pracovníky*. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2011. Ročník 11, č. 2. ISSN 1213-6204.

PRUDKÝ, L. *Inventura hodnot: výsledky sociologických výzkumů hodnot ve společnosti České republiky*. Praha: Academia, 2009, 341 s. Novověk. ISBN 978-80-200-1751-2.

PUNOVÁ, M. Pozitivní obrat pohledu – resilience rodiny. In NAVRÁTIL, P. *Reflexivní posouzení v sociální práci s rodinami*. Brno: Masarykova univerzita, 2014, 383 s. ISBN 978-80-210-7504-7.

REAMER, F. G. In NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Vydavatelství MU, Brno: Kraví Hora, 2001, 98 s. ISBN 8021026731.

REAMER, F. G. In MÁTEL, A. Systemický postup řešení etických dilemat v sociální práci. In MÁTEL, A., SCHAVEL, M., MUHLPACHR, P., ROMAN, T. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. 236 s. ISBN 978-80-87182-13-0.

SALOMON, A. In KODYMOVÁ, P. „...ve 20. století již není možné dělat sociální práci jen srdcem, ale také ne bez něj“. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Jaro 2015. Ročník III, č. 3. ISSN 2336-2332, s. 14.

SHEAFOR, HOREJSI, HOREJSI In NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti: jak se nám spolu žije a jaké má naše soužití vyhlídky*. Praha: Portál, 2003, 223 s. ISBN 80-7178-741-8.

SOBOTKOVÁ, I. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007, 219 s. ISBN 978-80-7367-250-8.

ŠLAJS, J. Co je sociální práce. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Jaro 2015. Ročník III, č. 3. ISSN 2336-2332.

ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.). *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice: Libor Musil v nakl. Albert, 2008, 150 s. ISBN 978-80-7326-145-0.

ŠRAJER, J, CHOCOVÁ, B. Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou. *Sociální práce/Sociálna práca*. Občanská společnost a sociální práce. Ostrava: Asociace vzdělavatelů v sociální práci ve spolupráci s Fakultou sociálních studií Ostravské university v Ostravě. 2013. Ročník 13, č. 4, ISSN 1213-6204.

TOMEŠ, I. Regulace profesních rolí SP. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Podzim 2015. Ročník III. č. 4. ISSN 2336-2332.

URBÁNEK, L. Revolta sociální práce 1. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Jaro 2015. Ročník III, č. 3. ISSN 2336-2332.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-7178-802-3.

VRABCOVÁ, D., MATOUŠEK, O. Rodina s dospělým ve výkonu trestu odnětí svobody. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny. Manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

VRBICKÝ, J. O nevyjasněnosti vztahu sociální práce a sociálních služeb. *Listy sociální práce. Informační a odborný časopis (nejen) pro sociální pracovníky*. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky. Jaro 2014. Ročník II. č. 1. ISSN 2336-2332

WOLFE, D. A. (et al): The Effects of Childrens Exposure to Domestic Violence. *A Meta-Analysis and Critique. Clinical Child and Family Psychology Review*, 2003, 6, pp. 171-187.

WÜNSCHOVÁ, P. Rodina a domácí násilí. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014, 171 s. ISBN 978-80-262-0697-2.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí: komentář. Vyd. 1. Praha: Wolters Kluwer, 2015, xxii, 890 s. Komentáře (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7478-727-0.

Život z víry. Překlad 2. dílu katolického katechismu pro dospělé. 2. Vyd. Přeložil Jindřich Šrajber, Marta Rynešová, Vladimír Feldmann. České Budějovice: Telogická fakulta Jihočeské univerzity, 2005. ISBN 80-7040-809-x.

Seznam internetových zdrojů

Amalthea z.s [online]. [cit. 2016-02-12] Copyright © 2016 / Amalthea z.s. Dostupné na WWW: <http://www.amalthea.cz/>

Apoštolská adhortace Jana Pavla II. *Familiaris Consortio*. O úkolech křesťanské rodiny v současném světě. Z 22. 11. 1981. Zvon – České katolické nakladatelství Praha 1992 [online]. [cit. 2016-2-15]. Dostupné na WWW: <http://www.kebrle.cz/katdocs/FamiliarisConsortio.htm>

BECHYŇOVÁ, V. *Sanace rodiny – multidisciplinární spolupráce* [online]. [cit. 2015-01-15]. Dostupné na WWW: <https://aosp.upce.cz/article/viewFile/144/105>

Člověk v tísní o.p.s [online]. [cit. 2016-02-12] © 2013 Člověk v tísní o.p.s. Dostupné na WWW: <https://www.clovekvtisni.cz/cs>

Euroskop.cz. *Charta základních práv Evropské unie* [online]. [2016-01-02] Dostupné na WWW: https://www.euroskop.cz/gallery/6/2090-charta_zakladnich_prav_1.pdf

FABIÁN, P. *Rodina ohrožující dítě* [online]. [cit. 2016-02-06]. Dostupné na WWW: <https://aosp.upce.cz/article/download/146/107>

FRANKL In NAVRÁTIL, P., ŠEVČÍKOVÁ, S. Sociální práce jako institucionalizace rizika v pozdně moderní době [online]. [cit. 2015-01-18]. Dostupné na WWW: <http://www.socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/101025114553.pdf>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Metodické doporučení MPSV 9/2009 k sociální práci s rodinou*. [online]. [cit. 2016-01-14]. Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/7273/Metodicke_doporuceni_MPSV_c-9.pdf

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Strategie sociálního začleňování 2014-2020*. Praha: 2014, 86 s. ISBN 978-80-7421-080-8. Dostupné na WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Právo na dětství* [online]. [cit. 2016-01-12] Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/14308>

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní strategie ochrany práv dětí a Akční plán k naplňování národní strategie* [online]. [cit. 2016-01-14]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/14308>

Osn.cz. *Úmluva o právech dítěte* [online]. [cit. 2016-01-13] Dostupné na WWW: www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf

Poradna pro občanská a lidská práva [online]. [cit. 2016-02-12] Poradna pro občanská a lidská práva © 2015. Dostupné na WWW: <http://www.poradna-prava.cz/>

Poslanecká sněmovna parlamentu ČR. *Listina základních práv a svobod* [online]. [cit. 2016-02-06]. Dostupné na WWW: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

Profipravo.cz. *K rozhodování soudů ve věcech nařizování ústavní výchovy* [online], [cit. 2016-01-10] Dostupné na WWW: http://profipravo.cz/index.php?page=article&id_category=136&id_article=254819&csu_m=b5ed1ee7

SKOBLÍK, J. *Teologie manželství* [online]. [cit. 2016-01-14] Dostupné na WWW: http://ktf.cuni.cz/~skoblik/studium/teologie_manzelstvi.htm

Sociálnirevue.cz. *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*. [online]. [2016-02-03]. Dostupné na WWW: <http://socialnirevue.cz/item/eticky-kodex-socialnich-pracovniku-ceske-republiky>

Střep.cz [online]. [cit. 2016-02-12] ©2015 STŘEP – České centrum pro sanaci rodiny. Dostupné na WWW: <http://www.strep.cz/cs/>

ŠTĚPÁŘOVÁ, E. *Specifika romské rodiny* [online]. [cit. 2016-02-12] © 2003 - 2015 | ISSN 1804-9974. Dostupné na WWW: <http://www.zkola.cz/rodice/socpatologjevy/rasismus/Stranky/%C5%A0%C4%9Bpa%C5%99ov%C3%A1,-Ema-Specifika-romsk%C3%A9-rodiny.aspx>

Zákony

Novela zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku ČR, ve znění pozdějších ústavních zákonů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Seznam zkratk

CAN - Child Abuse and Neglect

EU - Evropská unie

ČR – Česká republika

IFSW - International Federation of Social Workers

IASSW- International Association of Schools of Social Work

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

MPR - Mnoho problémová rodina

SPOD – Sociálně právní ochrana dětí

ABSTRAKT

Šindelářová, P. *Etické aspekty v sociální práci s mnohoproblémovými rodinami*. České Budějovice 2016. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce M. Opatrný.

KLÍČOVÁ SLOVA: mnohoproblémová rodina, sociální práce, etické dilema, hodnoty, ochrana dětí, ohrožená rodina

Práce se zabývá etickými aspekty, které vyvstávají ze sociální práce s mnohoproblémovou rodinou. Práce je rozdělena na tři kapitoly. První kapitola se věnuje hodnotám a etice v sociální práci. Druhá kapitola popisuje rodinu, její funkce a patologické jevy, které se mohou projevit. Definiuje mnohoproblémovou rodinu. Třetí stěžejní kapitola je o sociální práci s mnohoproblémovými rodinami a hlavně o etických aspektech, které s ní souvisí. Jde především o rozdílný hodnotový systém členů mnohoproblémových rodin a sociální práce. Kapitola pojednává také o etických dilematech, které vznikají při střetu hodnot sociálního pracovníka.

ABSTRACT

The ethical aspects of social work with manyproblems families

KEY WORDS: manyproblems families, social work, ethical dilemma, values, child protection, vulnerable families

The work deals with ethical implications that arise from social work with manyproblems family. The work is divided into three chapters. The first chapter deals with values and ethics in social work. The second chapter describes family, its functions and pathologies that may occur. Defines manyproblems families. The third chapter is the core of social work with manyproblems families mainly on ethical aspects associated with it. This is mainly a different value system of manyproblems families and social work, and on the ethical dilemmas that arise when a conflict of values of social worker.